SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ YAYINLARI: A-5

SOSYAL DEĞİŞMENİN PSİKOLOJİK BOYUTLARI

İzmir Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme

Çiğdem Kağıtçıbaşı

Çiğdem Kağıtçıbaşı □ SOSYAL DEĞİŞMENİN PSİKOLOJİK BOYUTLARI

SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ YAYINLARI: A-5

SOSYAL DEĞİŞMENİN PSİKOLOJİK BOYUTLARI

İzmir Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme

Çiğdem Kağıtçıbaşı

TÜRK SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ
Paris Caddesi 36/3, Ankara

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA SERİSİ: A 5

Bu seride yayımlanan araştırma kitaplarının yayın hakkı "Türk Sosyal Bilimler Derneği" ne aittir. Yazı ve muhtevanın tümü ya da bir parçası adı geçen Dernek'ten izin alınmadan başkalarınca yayımlanamaz.

Copyright by Turkish Association for Social Sciences/1972

1972 yılında, Ankara'da Ayyıldız Matbaası A.Ş.'nde 1000 adet basılmıştır.

Birinci Baskı, 1972.

SUNUŞ

Ele aldığınız bu kitaptaki İzmir şehri ile ilgili araştırma, saha çalışmasına dayanan ve tarih metodundan, istatistik ve arşiv taramalarından, özellikle anket ile ilgili metod ve tekniklerden yararlanarak uygulanmış ve sonuçlandırılmış araştırmalardan bir tanesidir. Araştırmalar 1967-1968 yıllarında yapılmış olup dökümü ve analizi tamamlandıkça yayımlanacaktır. Araştırıcıların yöntemleri farklı olmakla beraber, özellikle davranışların tahliline yönelmiştir. Ülkemizde her kesimde ve özellikle Üniversitelerimizde bu tür araştırmalara karşı ilgi artmakta ve bu ilgi böyle araştırmaların giderek daha çok yapılmasına yol açmaktadır. İzmir'de şehirleşme süreçlerini, sosyal, ekonomik değişmelerin niteliğini incelemeyi amaç edinmiş olan bu araştırmalar serisinin, böyle bir ilginin sonucu olduğu kadar bu ilgiyi geliştirecek bir araç olacağı umudundayız.

Ampirik temele dayanan bu tür araştırmaların ülke bakımından yararı, küçük topluluklara kadar inerek varsayımların tahkikine yol açması böylece bir yandan çeşitli görüş ve teorilerin olaylarla münasebetini araştırırken, öte yandan ülke gerçeklerinin daha etraflı olarak bilinmesi, anlaşılması olanaklarını sağlamasıdır. İzmir şehri ve şehrin bu günkü durumunu olduğu kadar tarihî gelişmesini, ilgili sosyal ve ekonomik endikatörler gözönünde tutularak yapılmış bu araştırmalar, fizikî ve coğrafî çevreyi, insanlararası ilişkileri çeşitli yönleriyle ele almakta, sosyal değişme ve gelişme ile birlikte kurumlardaki gelişmeyi ve örgütleşmeyi incelemektedir. İzmir araştırmalarının bir kısmı, anket ve örneklem tekniği bakımından bağlantılı olmakla beraber, bir kısmı da bağımsızdır. Uygulanan teknik bakımından mevcut bağımlılık, bu arada yöntemler de farklı tutumların ortaya çıkmasını önlememiştir. Çünkü araştırıcılar kendi tercihlerine göre bir yöntem uygulamışlardır. O bakımdan, araştırmaların, bittikçe, monografiler halinde yayımlanmasında bir sakınca görülmemiş, aksine ele alınan problemleri, toplanan verileri, elde edilen sonuçları bir an önce kamu oyuna sunmakta yarar görülmüştür.

İzmir araştırmaları, Türk Sosyal Bilimler Derneği üyelerinin bir arada yaptığı ilk araştırmadır. Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin üyeleri, Türk Üniversite mensupları, genellikle, sosyal bilimler alanlarında çalışan davranışa dönük saha araştırması yapan öğretim üyeleridir. Üyeleri arasında Ankara, İstanbul, Orta Doğu Teknik ve Hacettepe Üniversitelerine mensup öğretim üyeleri vardır. İzmir araştırma-

ları, Ankara üniversiteleri öğretim üyelerinin ve onlara yardımcı olmayı kabul eden öğrencilerin, İzmir'de anketör ve organizatör olarak görev alan ilkokul öğretmenlerinin ortak çabası sonucudur. Böylece sosyal bilimler alanlarında bir arada çalışmanın bir örneği verilmeye çalışılmıştır. Proje direktörü olarak grubu bir araya getirmede ve uygulamanın başarılı olmasını sağlamada Prof. Dr. Şerif Mardin'in büyük katkıları olmuştur. Bu çalışmaların ortaya çıkmasında onun çabalarının önemli bir yeri vardır.

Araştırıcılar, evreni amaçlarına göre tesbit etmişlerdir. Araştırma alanı **metropoliten** alan içinde şehrin çekirdeği esas alınmakla beraber bazı araştırmalarda **hinterland'**la ilişkiler üzerinde durulmuştur. Her seferinde bütün evren kapsanamıyacağına göre, örneklem alınmış ve örneklem, üzerinde durulan soruna ve evrene göre değişmiştir.

Tarihî gelişme itibariyle sosyal ve ekonomik sorunlar; şehir ekolojisi; konutlar; haberleşme ve kitle haberleşmesi; eğitim gibi konular ele alınmıştır. Evren'in ve örneğin tesbitinde yerli ve yabancı uzmanlardan da yararlanılmıştır. Bu arada, uygulamanın organizasyonunda ve yürütülmesinde Doç. Dr. Şefik Uysal'ın büyük yardımları olmuştur.

Araştırmaların önemli bir kısmı şehrin çekirdeğinde yapılan bir örnekleme dayanmaktadır. Seçim listelerinden 8 bin kişilik bir grup tesadüfî olarak seçilmiş, ilk bilgileri verecek anket onlara uygulanmış, belirli konulara yönelmiş daha ayrıntılı anketler için bu ana örnekten 2 bin ve bin kilişik alt örnekler seçilmiştir. Bazı araştırıcılar da, araştırma amaçla-

rına göre ayrı evren ve örnek seçmişlerdir. Yan dağılımlar ve çapraz tablolar O.D.T.Ü. Hesap Bilimleri Bölümünde IBM makinelerinden yararlanarak hesaplanmıştır. Araştırmaya Prof. Dr. Şerif Mardin, Prof. Dr. Mübeccel Kıray, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Doç. Dr. Cevat Geray, Doç. Dr. Oğuz Arı, Doç. Dr. Ergun Özbudun, Doç. Dr. Deniz Baykal, Doç. Dr. Şefik Uysal; Dr. Emre Kongar, Dr. Çiğdem Kâğıtçıbaşı ayrı ayrı ya da ortak projelerle katılmışlardır. Yapılan araştırmalar sonuçlandıkça monografiler halinde yayımlanacaktır.

Araştırmanın bilgi toplama safhasında ve mahallî uygulamada, Vali Sayın Namık Kemal Şentürk'ün, Belediye Başkanı Sayın Osman Kibar'ın yakın ilgi ve yardımları olmuştur. Değerli yöneticilerimize, Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin ve Türk Sosyal Bilimler camiasının en içten teşekkürlerini sunmayı bir görev sayıyoruz.

Oğuz ARI
Türk Sosyal Bilimler Derneği
Başkanı

ÖNSÖZ

Son yıllarda Türkiye'de sosyal-psikolojik nitelikteki araştırmaların sayısı artmağa başlamıştır. Eski kişi-toplum ikileminin —hattâ kutuplaşmasının— bu şekilde yumuşamağa başladığını görmek sevindiricidir. Bu araştırmada da, kişisel olgularla toplumsal olguları bağdaştırma çabası vardır. Bu iki ayrı düzeydeki sistemin arasında, bir üçüncü sistemin -- ailenin, köprü görevi yaptığı görülmüştür. Böylece, bu araştırmada, sosyal-ailesel-kişisel faktörlerin karşılıklı etkileşimi konu olarak alınmıştır. Ayrıca, sosyal-psikolojik nitelikteki bu ele alışla, problem genel bir sosyal değişim çerçevesi içinde incelenmiştir.

Bu kuramsal yaklaşım içinde, İzmir gençliğinin bir kesimiyle yapılan bu araştırmada, çalıştığımız grubun sosyal-psikolojik bir profili çizilmeye çalışılmış, bunu gerçekleştirebilmek için de, İzmir'de lise son sınıf öğrencileriyle bir saha araştırması yapılmıştır.

Çalışmamızın, giriş niteliğindeki ilk bölümünde sosyal psikolojik yaklaşımımız belirtilerek araştırmamızın amacı ve kapsamı açıklanmıştır. İkinci bölümde araştırmamızda ele alınan dört temel kavram türü ayrıntılarıyla tartışılmıştır. Bunlar, psikolojik, aile ile ilgili, umutsal ve sosyo-ekonomik kavramlardır. Yöntem bölümünde, bu kavramların ölçüldüğü ıskalalar ve araştırmanın istatistiksel işlemi anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ise probleme yaklaşımımız üzerinde durularak, geliştirilen hipotezler, sonuçlar ve yorumlar tartışılmıştır. Daha sonra da tüm problemimiz ve kuramsal ele alışımız tekrar gözden geçirilmiştir.

Yazımızın devamlılığını sağlamak amacıyla, çizelgeler mümkün olduğu kadar bir arada verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, metnin içindeki çizelge sayısı da az tutulmuştur, çünkü her bir ıskala —hattâ madde— için ayrı bir çizelge yapılması hem yazımızı çok uzatacak hem de kesintiler meydana getirecekti. Bu nedenle, tüm veriler Ek C deki yan dağılımlarda gösterilmiştir.

Bu araştırmanın yapılmasını sağlayan Türk Sosyal Bilimler Derneğine; okullarda benimle beraber anket uygulamasına katılan Sayın Doç. Dr. Şefik Uysal'a; ve anketi cevaplandıran örnekleme da-

hil İzmir Liseleri son sınıf öğrencilerine teşekkür ederim. Nihayet çalışmanın başından beri bana çok yönlü destek sağlayan eşim, Oğuz Kâğıtçıbaşı'ya minnet ve teşekkür borçluyum.

Çiğdem Kâğıtçıbaşı

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ III
ÖNSÖZ VII
İÇİNDEKİLER XI
ÇİZELGELER XV

BÖLÜM I

GİRİŞ 1
A. SOSYOL PSİKOLOJİK YAKLAŞIM 2
B. ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI 3
C. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI 6

BÖLÜM II

TEMEL KAVRAMLAR 8
A. PSİKOLOJİK KAVRAMLAR 8
1. Öz-otoriteryenizm 8
2. Yurtseverlik 14
3. Anomi 18

4. Kişisel Gelecek Hakkında Tutum (İyimserlik ya da Kötümserlik) 20
5. Pekiştiricinin İçten ya da Dıştan Kontrolüne İnanç 21
6. Dinsel Yönelim 23
7. Başarı Güdüsü 24
8. Ana-Babaya Saygı ve Bağlılık 28
9. Psikolojik Kavramların Kişisel Modernlikteki Önemi 30

B. AİLE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR 33
1. Ailede Kontrol ve Sevgi 33
2. Aile Büyüklüğü 35

C. UMUTSAL KAVRAMLAR 36
1. Kazanç ve Meslekle İlgili Umutlar 37
2. Kazanç ve Meslek Beklentileri 37
3. Umutlarla Beklentiler Arasındaki Farklar 37

D. SOSYO-EKONOMİK KAVRAMLAR 38
1. Sosyo-Ekonomik-Düzey 38
2. Sosyal Hareketlilik 41

BÖLÜM III

YÖNTEM 43

A. SÜJELER 44

B. ANKET VE UYGULANMASI 47

C. ÖLÇEKLER 48

1. Umutsal Değişkenler 49
2. Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenleri 53

3. Psikolojik Değişkenler 55
4. Ailesel Değişkenler 61

D. İSTATİSTİKSEL İŞLEM 62

BÖLÜM IV

KURAMSAL ELE ALIŞ, BULGULAR VE YORUMLAR 71

A. ÖRNEKLEMİN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ 72

1. Tahsil Düzeyi 73
2. Meslek Düzeyi 73
3. Gelir Düzeyi 80
4. Son 10 Yılda Geçirilen Ekonomik Değişiklik 81
5. Öznel Sosyo-Ekonomik Düzey 82

B. HİPOTEZLER VE YORUMLAR 83

1. Bulguların Genel Görünümü 85
2. Psikolojik Değişkenlerle İlgili İlişkiler (Hipotez 1) 89
3. Aile Değişkenleriyle İlgili İlişkiler (Hipotez 2-3-4) 97
4. Sosyo-Ekonomik Durum ve Psikolojik Değişkenler Arasındaki İlişkiler (Hipotez 5) 103
5. Umutsal Değişkenlerle İlgili İlişkiler (Hipotez 6-7-8) 108
6. Ailesel Değişkenlerle Umutsal Değişkenler Arasındaki İlişkiler (Hipotez 9) 114

7. Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenleriyle Umutsal Değişkenler Arasındaki İlişkiler (Hipotez 10-11) 115
8. Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenleriyle Ailesel İlişkiler Arasındaki İlişkiler (Hipotez 12) 118
9. Cinsiyet Farklılıkları (Hipotez 13-14) 125

C. PROBLEME KURAMSAL GENEL BAKIŞ 132

BÖLÜM V

ÖZET VE SONUÇLAR 137

BİBLİYOGRAFYA 142

EKLER

EK A (Anket) 153

EK B (Iskalaların Maddeleri) 176

EK C (Yan Dağılımlar) 184

ÇİZELGELER

1. İzmir Şehrinde Mevcut ve Örnekleme Alınan Lise Sayısı 46
2. Örneklemin Genel Görünüşü 47
3. Mesleklerin Gelir ve Prestije Göre Gruplanması 50
4. Sosyo-Ekonomik Durum 55
5. Psikolojik Değişkenler 61
6. Ailesel Değişkenler 62
7. Öz-otoriteryenizm Iskalası Madde Korelasyonları 65
8. Yurtseverlik Iskalası Madde Korelasyonları 66
9. Anomi Iskalası Madde Korelasyonları . 66
10. Kişisel Gelecek Hakkında Tutum Iskalası Madde Korelasyonları 67

11. Pekiştiricinin İçten ya da Dıştan Kontroluna İnanç Iskalası Madde Korelasyonları 67
12. Dinsel Yönelim Iskalası Madde Korelasyonu 68
13. Başarı Güdüsü Iskalası Madde Korelasyonu 68
14. Kuvvet ya da Yakın İlişkiye Girme Yönelimi Iskalası Madde Korelasyonları . 68
15. Aile Kontrolu Iskalası Madde Korelasyonları 69
16. Aile Sevgisi Iskalası Madde Korelasyonları 69
17. Ana-Babaya Saygı ve Bağlılık Iskalası Madde Korelasyonları 69
18. Örneklemin Ana-Baba Tahsil Düzeyine Göre Dağılımı 74
19. Örneklemin Ana-Baba Mesleğine Göre Dağılımı 75
20. Örneklemin Gelir Düzeyine Göre Dağılımı 76
21. Ailelerin Son 10 Yıldaki Ekonomik Değişimi 76
22. Süjelerin Öznel (Sübjektif) Sosyo-Ekonomik Düzey Saptamasına Göre Örneklemin Dağılımı 77
23. Değişken Korelasyonları 78
24. Umut Değişkenleri İstatistiği 111
25. T-Testi Karşılaştırmaları 123

Bölüm I

GİRİŞ

Bazı davranış düzenliliklerini açıklamak, yani gerekli ve yeterli şartlarını saptamak için hem kişilik hem de sosyal sistem değişkenleri kullanılagelmiştir. Açıklayıcı görevlerinin yanısıra, çoğu zaman bu iki tür değişkenin kendilerinin de açıklanması gereği duyulmuştur. Başka bir deyişle, bazı toplumsal olayları açıklarken, hem kişilik sistemi, hem de sosyal sistem, bağımlı ya da bağımsız değişken olarak ele alınabilirler. Bu nedenle, kişilik ve toplum düzeylerindeki bu iki analiz türünün varlığını tanımak, sosyal bilimciye bunların karşılıklı etkileri üzerinde çalışma olanağı verir. Bu araştırmada genel bir dünya görüşü meydana getiren davranış eğilimleri, inançlar, tutumlar ve istekler gibi bazı psikolojik değişkenler ele alınmıştır. Bunlar, sosyal değişkenler çerçevesinde ve onlarla olan ilişkileri açısından incelenmiştir. Böylece, genel yaklaşımımız **sosyal psikolojiktir.**

A. SOSYAL PSİKOLOJİK YAKLAŞIM

Araştırmamızı sosyal-psikolojik diye tanımladığımıza göre, burada sosyal psikolojik ele alışın ne olduğunu, diğer sosyal ilimlere ne şekilde ilişkin olduğunu ve bu araştırmada sosyal-psikolojik bir yaklaşım kullanılmakla ne yapılmak istendiğini kısaca açıklamakta yarar vardır.

Davranış bilimlerini doğrudan ilgilendiren iki ayrı düzeydeki olayları, iki ayrı sistem olarak ele alırsak, bunlardan birinin bireysel yapı ve süreç; diğerinin de toplumsal yapı ve süreç olduğunu görürüz. Bireysel düzeyde, güdülenme, öğrenme, algılama, kişilik, tutumlar ve değerler gibi psikolojik olay ve süreçler; toplumsal düzeyde ise sosyal sınıf, tabakalaşma, sosyal hareketlilik, sosyal normlar, örgütler, kültür, vb. olay ve süreçler ele alınmaktadır. Bireysel sistemle temel olarak psikolojinin, sosyal sistemle de sosyoloji, antropoloji gibi sosyal ilimlerin birinci derecede ilgili olduğu açıktır. Sosyal psikoloji ise, özellikle psikoloji ve sosyolojiden türeyen bir ortak disiplindir. Sosyal psikoloji, bu şekilde, bu iki ana bilimden daha yeni bir gelişme bir çalışma sahası olup, araştırma konusu, yukarıda açıklanan iki farklı düzeydeki olayların birbirine **karşılıklı** etki etme sahasıdır.

Bu nedenle, sosyal psikolojik ele alışta çevresel (sosyal) ya da bireysel determinizme saplanmadan bu iki faktörü, birbirleriyle **ilişki** halinde düşünmek gerekir. Aksi halde, bir tarafta psikolojik, diğer tarafta da sosyolojik indirgeme (redüksiyon) söz konusu olabilir.

Sosyal psikolojik yaklaşımda davranışlar, sosyal uyaranlar göz önünde tutularak ele alındığından, diğer sosyal bilimlerden, bu uyaranlar hakkında bilgi almak zorunluğu vardır. Aynı şekilde, sosyoloji ve sosyal antropoloji gibi sosyal bilimler, örneğin, sosyal değişim, grup yapısı, rol değişmeleri gibi konuları incelerken, sosyal psikolojinin bazı temel problem sahalarına girmektedir. Bu durum, bütün bu disiplinlerin gelişmesi yönünden faydalıdır. Örneğin, bir disiplinde elde edilen bir bulgu geçerli genellemelere temel olabilecek nitelikteyse, başka disiplinlerdeki bulgular da zaten bunu destekleyecektir. Bu şekilde de, disiplinler arası sınama mekanizmasının kullanılabileceği disiplinler-arası (inter-disciplinary) bir yaklaşım mümkün olacaktır. Sosyal psikoloji de zaten kendisi bir disiplinler arası çalışma sahası olduğundan, doğal olarak böyle bir yaklaşım kullanır.

Araştırmamızda da seçilen örneklemimizin çeşitli özellik ve eğilimlerini gerektiği gibi anlayabilmek için bireysel (psikolojik) ve sosyal değişkenlerin ilişkilerine yönelen sosyal-psikolojik bir yaklaşım kullanılmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI

Elimizdeki problem, İzmir gençliğinin sosyal psikolojik bir tablosunu çizmektir. Başka bir deyişle, araştırmanın temel amacı genç nüfusun belirli bir kesitini temsil eden bir grubun çok yönlü bir betimlemesini (description) yapmaktır. Ancak, bu betimleme, soyut (abstrakt) bir şekilde değil de, bu grubun, değişen bir toplumun bir parçası olduğu göz önünde

tutularak, sosyal değişim çerçevesi içinde yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu araştırmaya doğrudan bir sosyal değişim araştırması demek doğru olmaz. Şöyle ki, sosyal değişim zaman içinde oluşan bir süreç (process) dir. Bu nedenle, zaman içinde çalışılması gerekir. Bu araştırmada ise, olanaklar elvermediğinden, boylamsal (longitudinal) bir yaklaşım kullanılamamıştır. Bunun yerine, belirli bir zamanda çeşitli sosyal ve psikolojik faktörler karşılıklı etkileşim içinde incelenmiştir. Dolayısıyla, sosyal değişim, araştırma için bir çerçeve teşkil etmiş; bu çerçeve içindeki karşılıklı etkileşim halindeki sosyal-psikolojik değişkenler ise çalışılan örneklem grubunun incelenmesinde temel göstergeler olarak kullanılmıştır.

Lise çağındaki gençler şehir nüfusunun küçük fakat önemli bir kısmını meydana getirirler. Lise son sınıftaki öğrenciler yaşamlarının kritik bir devresindedirler - uzun çocukluk çağının sonuna gelmiş olduklarından, kendilerinin ve başkalarının geleceğini şekillendirecek önemli kararlar alarak yetişkinlik çağına girmeleri beklenir. Bunun için bu yaş devresinde önemli rol oynayan sosyal psikolojik faktörleri anlamak gereklidir. Özellikle gençlik hareketlerinin önem kazandığı zamanımızda, gençlik hakkında geçerli bilgi edinmenin değeri daha da açıklıkla belirmeğe başlamıştır.

Bu çalışmada dört ana tür değişken incelenmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Psikolojik (kişilikle ilgili) değişkenler.
2. Aileyle ilgili değişkenler.

3. Kişinin kendi geleceği hakkındaki umut ve beklentileriyle ilgili değişkenler.

4. Sosyo-ekonomik durum ile ilgili değişkenler.

Bunların görevsel (functional) ve dinamik ilişkileri ve etkileşimlerinin bize çalıştığımız olayı ayrı ayrı parçalar yerine bir bütün olarak görme olanağı vereceği düşünülmüş, böylece, bu değişkenler arasındaki ilişkilerin, Türkiye'de sosyal değişim çerçevesi içinde belirlenebilmesi için çaba harcanmıştır.

Bu dört ana tür, birçok tek tek değişkenden meydana gelmiştir:

A) Psikolojik değişkenler şunlardır: Öz-otoriteryenizm, yurtseverlik, anomi, kişinin kendi geleceği ile ilgili tutumu (iyimserlik), içten ya da dıştan kontrole inanç, dinsel yönelim, başarı güdüsü ve ana-babaya saygı ve bağlılık.

B) Aileyle ilgili değişkenler şunlardır: Ailede sevgi ve ailede kontrol. Aile büyüklüğü de ayrıca ele alınmıştır.

C) Gelecekle ilgili umut değişkenleri ise şunları kapsamaktadır: Kişinin kendi geleceği için beslediği kazanç ve meslek ile ilgili umutları; kazanç ve meslek ile ilgili beklentileri; kazanç ve meslek ile ilgili umutlarıyla beklentileri arasındaki farklar.

D) Sosyo-ekonomik durum değişkenleri, nesnel (objektif) ve öznel (sübjektif) göstergeleri kapsamaktadır. Nesnel göstergeler şunlardır: Aile geliri, babanın tahsili, annenin tahsili, konut yeri ve hareketlilik (dikey, yani alt-üst sosyo-ekono-

mik-düzey hareketliliği ile yatay, yani kırsal-kentsel hareketlilik). Öznel göstergeler ise şunlardır: Kişinin, kendi ailesinin kazanç ve sosyal sınıf bakımlarından toplum içinde işgal ettiği yeri (düzeyi) tahmini.

Bu çeşit değişken gruplarının gerek kendi içlerindeki ilişkilerini, gerekse birbirleriyle olan ilişkilerini kavramlaştırmak ve bu yolla, örneklemin tümsel bir betimlemesini yapmak bu araştırmanın amacı olmuştur. Bunu gerektiği gibi gerçekleştirebilmek için, araştırmaya yön verici hipotezler kurulmuş ve bu hipotezlerin sınanmasına gidilmiştir.

C. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Araştırmamızın şüphesiz en belirgin sınırlılığı, araştırma temel nüfusu (popülasyon) olarak İzmir devlet liselerinde belirli bir tarihte okuyan son sınıf öğrencilerini almış olmasıdır. Örneklem de doğal olarak bu nüfusa uygun olarak seçilmiştir. Bu nedenle, bulgulardan, ancak benzer şehirlerdeki benzer nüfuslara genelleme yapmak mümkündür.

Her araştırma bir dereceye kadar örneklemi ve dolayısıyla genelleme yapılabilecek olan nüfusuyla sınırlı olduğundan, bizim araştırmamızda da bu kaçınılmaz bir durumdur. Bu sınır, eğer genel yurt nüfusu gibi çok daha geniş çapta bir nüfusa genelleme yapılmak istenirse, araştırmacı için olumsuz bir kısıtlama olur. Bu araştırmada ise mümkün olduğu kadar büyük çapta genellemelere gidilmemeye çalışılmıştır. Bu nedenle, araştırmanın bu temel sınırlılığı, bir kı-

sıtlama olarak görülmemektedir. Biraz daha açıklamak gerekirse, eldeki belirli sınırlar içinde, faktörlerin karşılıklı etkileşiminde yansıyan iç-dinamik, araştırmanın temel konusu ve ağırlık noktası olduğundan, bulguların ne çapta büyük nüfuslara genellemesinin yapılabileceği sorunu ikinci derecede kalmaktadır.

Araştırmamızın ikinci bir sınırlılığı, daha önce de belirtildiği gibi, boylamsal (longitudinal) değil de, kesitsel (crosssectional) olmasıdır. Özellikle sosyal değişimle ilgili bir araştırma zaman içinde tekrarlanabilirse, bulguların geçerliliği artar. Bu olanağımız olmadığından, bunun yerine, çeşitli sosyo-ekonomik tabakalardan gelen ve değişik derecelerde sosyal hareketlilik gösteren farklı grupların özelliklerini inceleyerek karşılaştırma ve bu yolla, sosyal değişimle ilgili zaman yükümlü sonuçlar çıkarmaya çalışılmıştır[1].

İlerde araştırmanın tekrarı yapılabilirse, bir "önce-sonra" plânı (before-after design) gerçekleştirilmiş ve bu sınırlılık da ortadan kaldırılmış olur.

---

(1) Olanaklar boylamsal araştırmaya elvermediğinde, bu şekilde kesitsel verilerle sosyal değişimi çalışmak, bazı sosyal bilimcilerce de önerilen bir yöntemdir. Örneğin, W. E. Moore, **Social Change:** Foundations of Modern Sociology Series, New Jersey: Prentice-Hall, 1963, (s. 31).

B ö l ü m II

TEMEL KAVRAMLAR

Araştırmamızda kullanılan ve birinci bölümde kısaca belirtilen çeşitli değişkenler bazı temel kavramlara dayanmaktadır. Araştırmamızın, kuramsal (teorik) temellerini belirlemek amacıyla, bu bölümde bu kavramlara kısaca değinilecektir. Açıklamalarda, kavramların özellikle çalışmamız bakımından önemli bulduğumuz yönlerine ağırlık verilecektir.

A. PSİKOLOJİK KAVRAMLAR

İlk ele alınacak kavramlar, psikolojik mahiyette olanlardır.

1. Öz-otoriteryenizm

Psikoanalitik yaklaşım içinde, otoriteryen[2] kişilik tipi, Adorno ve arkadaşları tarafından **Otoriter-**

(2) (Authoritarian). Bu terimin karşılığını otoriter değil de otoriteryen olarak vermeyi uygun bulduk. Bunun ne-

yen **Kişilik** kitabında[3] bütün ayrıntıları ile incelenmiştir. Otoriteryen kişilik kavramı **Otoriteryen Kişiliğin** basılışından yaklaşık olarak yirmi yıl kadar öncesinden gelişmeye başlamıştı. Stagner'in[4] faşist tutumların ıskalasını kurma çabası, otoriteryenizmle ilgili çalışmaların bir öncüsü olarak nitelendirilebilir. Stagner, Alman ve İtalyan faşist yazılarında yedi önemli konu alanı ayırdetti: milliyetçilik, emperyalizm, militarizm, ırk ayırımı, tutuculuk, orta sınıf bilinci ve "iyi diktatör" devlet kuramı.

Daha sonra Fromm[5] ve Maslow[6] kavramı geliştirmişlerdir. Fromm, otoriteryenizmin oluşumunu ço-

---

deni, otoriter kelimesinin Türkçede ayrı bir anlam taşımasıdır. (Bu anlam İngilizce "authoritative" kelimesi karşılığıdır). Webster sözlüğünün bu kelimeler için verdiği karşılıklar şöyledir: Otoriteryen (authoritarian): kişisel karar verme ve davranış özgürlüğü yerine, otoriteye körü körüne itaat eden ya da buna inanan (kişi). Otoriter (authoritative): Otorite kullanan, diktatörce (davranış): otorite sahibi. **Webster's New World Dictionary of the American Language.** New York: The World Publishing Co. Concise Edition, 1956.

(3) Adorno, J. W., Frenkel-Brunswik, E. Levinson, D. J., ve Sanford R. N. **The Authoritarian Personality.** New York: Harper, 1950.

(4) Stagner, R. Fascistic Attitudes: An Exploratory Study. **Journal of Social Psychology,** 1936, 7, 309-319.

(5) Fromm, E. **Escape from Freedom.** New York: Farrar ve Rhinehart, 1941.
Fromm, E. Individual and Social Origins of Neurosis in Kluckhohn, C. ve Murray, H. A. (Eds.) **Personality in Nature, Society and Culture.** New York: Knopf, 1953, 515-521.

(6) Maslow, A. H. The Authoritarian Character Structure. **Journal of Social Psychology,** 1943, **18,** 401-411.

cukluk yıllarının aile ortamına bağlayarak bu kavramın daha sonraki gelişimine ışık tutmuştur. Maslow da otoriteryen kişi için kutuplaşmış (dichotomized) kuvvet ilişkilerinin önemi üzerinde durmuştur.

Otoriteryen kişilik kavramı, özellikle, anti-semitizm[7] problemi üzerindeki çalışmalarla paralel bir şekilde gelişmiştir. Örneğin, 2. Dünya Savaşı sonrasında, Jean Paul Sartre[8], anti-Semitik kişinin diğer özelliklerini, fikir ve davranışlarını analiz ederek, **Otoriteryen Kişiliğin** az sonra belirecek olan görüşüne oldukça yakınlaşmıştır. Sartre'ın vardığı sonuç da —**Otoriteryen Kişiliğinki** gibi— anti-semitizmin tek başına var olmayıp, sağlam bir organizasyon gösteren (ve otoriteryen sendrom[9] diyebileceğimiz) tutum ve kişilik bütününün bir parçası olduğudur.

Böylece, **Otoriteryen Kişilik** tarafından da, otoriteryen kişilik dinamik bir organizasyona sahip olarak kavramlaştırılmıştır. Bu organizasyonu meydana getiren faktörler, kökü derine ve hattâ bilinç altına inen eğilimler olup, saldırganlığa, otoriteye boyun eğmeye, tutuculuğa, başkalarına kolaylıkla açılmamaya (anti-intraception), batıl inançlara, katılığa (rigidity), hoş görmezliğe ve etnosentrizme (kendi ırk, ulus ya da grubunu diğerlerinden üstün görmeğe) yönelmek-

---

(7) Musevi aleyhtarlığı.

(8) Sartre, J. P. **Anti-Semite and Jew.** (Reflexion sur la Question Juive, 1st Ed., 1946), Çeviri: Becker, G. J. New York: Schocken, 1948.

(9) (syndrome): Bir hastalık ya da kişilik türünün çeşitli belirtilerinin (semptom) birbirleriyle ilişkili bir örüntü (pattern) olarak görünmesi.

teydiler. Yani, **Ootoriteryen Kişilik** araştırması sonuçlarına göre, "otoriteryen" denince, doğmatik, katı, şüpheci, ön yargılarla hareket eden, batıl inançlara ve otoriteye boyun eğmeğe yönelen bir kişilik tipi akla gelmektedir. **Otoriteryen Kişilik** yazarlarınca bu "otoriteryen sendrom" içinde, yukarıda sıralanan kişilik özelliklerinin ve tutumsal değişkenlerin doğal bir dinamik organizasyon meydana getirdiği varsayılmıştır. Şöyle ki, bireyde sendromun bir "öğe"sinin varlığının görülmesi diğer "öğelerin" de var olduğuna işaret sayılmıştır.

Bu noktadan hareket ederek, örneğin, Hyman, Payaslıoğlu ve Frey[10] Türk öğrencilerin fazla milliyetçi olduklarını bulduklarında, onların aynı zamanda otoriteryen olduğu sonucuna da varmışlardır. Başka bir deyişle, **Otoriteryen Kişilik,** tutumların, tutarlı ve dayanışmalı bir **organizasyonu** olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, böyle bir organizasyona sahip olan "otoriteryen sendrom"un, çocukluk çağındaki aile etkilerinin **kişilik** üzerinde gerekli ve evrensel (universal) bir sonucu olduğunu ve bundan dolayı da kişilik yapısının **doğal** bir parçasını meydana getirdiğini söyler. Başka bir deyişle iddia şudur: Otoriteryenizm bir **kişilik** özelliği olduğuna göre, kişilik de —psikoanalitik görüşe göre— erken çocukluk aile ortamında oluştuğundan, belirli bir çocukluk aile ortamının görüldüğü her yerde otoriteryenizm de tümü ile görülecektir, yani evrensel bir kişilik özelliğidir

(10) Hyman, N. H., Payaslıoğlu, A. ve Frey, F. W. The Values of Turkish College Youth. **Public Opinion Quarterly**, 1958, 22, 3, 275-291.

ve sosyal çevre farklılıkları tarafından, söz gelimi, sosyal normlar tarafından etkilenmez. Daha önceki bir çalışmada (Kâğıtçıbaşı[11]) bir ölçüde değişik normları olan iki toplumda (Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri) otoriteryen tutumların farklı örüntüleri (pattern) bulunarak bu iddiaya karşı çıkılmıştı. O araştırmada "otoriteryen sendrom", Amerikan örnekleminde ortaya çıktığı şekilde Türk örnekleminde bulunmamıştı. "Otoriteryen değişkenler" arasındaki içkorelasyonlar, Amerika'ya nisbetle Türkiye'de çok daha düşük bulunmuştu. Bu sonuç, **Otoriteryen Kişilik** tarafından otoriteryenizmin kişilik değişkenleri olarak kabul edilen bazı belirtilerinin (milliyetçilik, otoriteye saygı, vb. gibi), Türkiye'de kuvvetli sosyal normların etkisi ile ortaya çıkmasından doğmaktaydı. Bu yüzden, bu tutumlar Türkiye'de salt otoriteryen özellikleri gösteren gençlerde değil, çalışma örneklemindeki hemen hemen her gençte görülmüştü.

Bu nedenle, otoriteryenizm'in "biçimsel" ve "içerik" (muhteva) değişkenleri arasında ayırım yapmak gereği duyulmuştur. Otoriteryenizmin "biçimsel" nitelikleri, Gregory[12] tarafından katılık; somutluk; şekilcilik; bir olayı tek yönden ele almak ve doğmatism olarak tanımlanmıştır. Bu nitelikler, otoriteye boyun eğme, etnosentrism ve milliyetçilik, ebeveyn idealleştirilmesi, batıl inançlar, tutuculuk ve saldırganlık gibi

(11) Kâğıtçıbaşı, Ç. Social Norms and Authoritarianism: A Turkish American Comparison, **Journal of Personality and Social Psychology, 1970, 16, 3, 444-451.**

(12) Gregory, W. E. "Authoritarianism" and Authority. **Journal of Abnormal and Social Psychology, 1955, 51, 641-643.**

"içerik" değişkenlerinden —özellikleri bakımından— farklıdırlar. Rokeach[13], sendromun, içerik-dışı biçimsel yönlerini "sabit fikirlilik" ve "katılık" olarak tanımladı. Bu biçimsel değişkenleri biz burada "öz-otoriteryenizm" adı altında topluyoruz. Başka bir deyişle, otoriteryenizmin "ne" (içerik) ve "nasıl" (biçimsel) yönleri arasında bir ayırım yapılmaktadır. Yani bir kimsenin otoriteryenizm çerçevesi içinde **ne** düşündüğü, hangi tutumlara sahip olduğu içerik konusu olmakta, **nasıl** düşünüp hareket ettiği ise biçimsel bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de otoriteryenizmin içerdiği bazı alanların sosyal normların etkisi altında olması nedeniyle, bir önceki çalışmada (Kâğıtçıbaşı[14]) "öz-otoriteryenizmin" hemen hemen içerik-dışı biçimsel bir ölçeği geliştirilmiştir. Bu özün kültürler arası bir geçerliği (evrenselliği) olduğu düşünülebilir çünkü içerikle değil, biçimle ilgilidir. Bu öz, yurda ve ana-babaya bağlılık ve saygı, otoriteye saygı ve dış-gruplara karşı tutum (ırk ayrımı ve milliyetçilik gibi) sosyal norm etkileri altında kalan konu alanlarını dışarıda bırakmaktadır. Öz-otoriteryenizm, daha çok sendromun yapısal ve biçimsel yönleri ile ilgilidir ve katı, doğmatik ya da hoşgörmez bir davranış eğilimi olarak düşünülebilir.

Bu araştırmada öz-otoriteryenizm (yani normatif etkilerin dışında kaldığı için daha çok kişisel olan

---

(13) Rokeach, M. **The Open and Closed Mind.** New York. Basic Books, 1960.

(14) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m. (adı geçen makale)

otoriteryenizm) psikolojik değişkenlerden biri olarak ele alınmıştır. Bu konudaki beklentimiz şöyle açıklanabilir: Öz-otoriteryenizm, hoşgörmezlik, katılık ve doğmatizm gibi özellikleri kapsadığı için sosyal değişime karşı direnen bir psikolojik eğilim olarak ortaya çıkacaktır, çünkü sosyal değişme, açıklık ve elastikiyet (flexibility) gerektirir. Ayrıca, geleneksel toplum, otoriteryen davranış ve karşılıklı etkileşim örüntülerini geliştirir. Modern toplumda ise toleranslı ve demokratik davranış eğilimlerinin gelişmesine daha yatkın bir ortamın bulunduğu söylenebilir.

2. Yurtseverlik

Yurtseverlik, Türkiye'de yaygın bir sosyal normdur. Hyman, Payaslıoğlu ve Frey[15] daha önce sözünü ettiğimiz Ankara ve İstanbul'daki üniversite öğrencileri ile yaptıkları araştırmada ve Frey ve arkadaşları lise öğrencileri ile olan yurt çapındaki çalışmalarında[16] bunu, kent nüfusları için doğrulamışlardır. Örneğin, üniversite öğrencilerinin % 45 i, kendi kişisel rahatlıklarını yurt için feda edebileceklerini belirtmişlerdir. Yurt çapındaki bir köy çalışmasında[17] da ortaya çıkmış olmasına rağmen, bu yurda bağlılık bulgusu, modern bir sosyal norm olarak, kırsal yerlere nis-

---

(15) Hyman, H. H., Payashoğlu, A., ve Frey, F. W., a.g.m.

(16) Frey, F. ve diğerleri, Education and political development in Turkey. Ward ve Rustow (Ed.) **Conference on Political Modernization in Japan and Turkey, Gould House, 1962.**

(17) Frey, F. W. Surveying Peasant Attitudes in Turkey. **Public Opinion Quarterly, 1963, 27, 335-355.**

betle kentsel yerlerde daha kuvvetlidir. Örneğin Frey[18] şehirleşme arttıkça, en çok değer verilen kişi olarak dinle ilgili bir kişiyi belirtme eğiliminin azalmasına karşılık, Atatürk'ü belirtme eğiliminin arttığını bulmuştur. Kentselleşme ile yurtseverlik arasında görülen bu ilişkiyi eğitim faktörü ile ve ona bağlı olarak da, değişen dünya görüşü ile açıklamak mümkündür.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin bir "milliyetçilik" devresinde olması da düşünülebilir. Kalkınma ve sosyal değişim süreci içinde, ulusal gelişme kavramı ön plâna çıkmıştır. Gillespie ve Allport[19] gelişmekte olan ülkelerde, kuvvetli bir milliyetçilik eğilimi olduğunu bulmuştur. Çalışmalarında "hayatınızda yapmış olmaktan en çok kıvanç duyacağınızı tahmin ettiğiniz iki şey nedir?" sorusuna, ulusal gelişmeye hizmet ile ilgili cevaplar Meksika'da % 25, Mısır'da % 20 ve en düşük olarak Amerika'da % 3 ile Fransa'da % 6 oranında olmuştur. Hyman, Payaslıoğlu ve Frey[20] aynı soruyu sorarak bu oranı Türk üniversite öğrencileri arasında % 46 olarak ve Kâğıtçıbaşı da[21] lise öğrencileri arasında Türkler için % 32, Amerikalılar için ise % 2 olarak bulmuşlardır.

Gelişmiş batı memleketlerinde milliyetçiliğin daha az önemli olmasının yanısıra buralarda dünya ile

(18) Frey, F. W. Socialization to national identification among Turkish peasants. Paper read at the Advanced Seminar in the Social Sciences, Abant, Turkey, 1966.

(19) Gillespie, J. M. ve Allport, G. W. **Youth's Outlook on the Future: A Cross-National Study.** Garden City, New York: Doubleday, 1955.

(20) Hyman, H. H., Payaslıoğlu, A., ve Frey, a.g.m.

(21) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m.

ilginin daha fazla olduğu görülmektedir. Toğrol[22], farazî vaziyetlerde tercih edilen gayeler bakımından Türk öğrencilerin verdiği cevapları, aynı konuda Amerikalı ve Arap öğrencilerin cevap bulgularıyla[23] karşılaştırmıştır. Türk ve Arap öğrencilere nisbetle, Amerikalı öğrencilerin dünya barışına çok daha fazla önem verdikleri görülmüştür.

Bunun nedenini gelişmekte olan ülkelerde, ulusal kalkınma, ilerleme gibi problemlerin ön plânda olmasına bağlayabileceğimizi belirtmiştik. Durumun bir diğer nedenini de, dünya zihniyetinin (world mindedness) gelişmesinin genellikle dışa açılmayla ilgili oluşuna; dışa açılmanın ise seyahat vb. olanakları daha fazla olan gelişmiş memleket bireyleri arasında daha yaygın olmasına bağlayabiliriz[24].

---

(22) Toğrol, B. Farazî Vaziyetlerde Türk Talebeleri Tarafından Tercih Edilen Gayeler. İstanbul Üniversitesi **Tecrübî Psikoloji Çalışmaları**, 1968, 6, 1-14.

(23) Aynı Farazî Vaziyetler testi Amerikalı ve Arap öğrencilere sırasıyla şu araştırmalarda uygulanmıştır: Lehner, G. F. J. ve Saper, B. Use of Hypothetical Situations in Personality Assessment, **Journal of Personality**, 1952, 21, 91-102.
Melikian, H. L. ve Prothro, T. Goals Chosen by Arab Students in Response to Hypothetical Situations. **Journal of Social Psychology**, 1957, 46, 3-9.

(24) Bu görüş, bazı araştırma sonuçlarıyla kanıtlanmaktadır. Örneğin, Smith, H. P. Do Intercultural Experiences Affect Attitudes? **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 1955, 51, 469-477. Bu araştırmada dışarıya açılma kıstası olarak seyahat kullanılmıştır. Ve Güngör, E. Kültür Temaslarının Attitüdler Üzerine Tesiri. İstanbul Üniversitesi **Tecrübi Psikoloji Çalışmaları**, 1961, 3, 21-31. Bu araştırmada ise dışarıya açılma kıstası ola-

Bütün bu hususları göz önüne aldığımızda, Türkiye'de milliyetçiliğin ve ulusa bağlılığın bir sosyal norm halinde yaygın ve yüksek düzeyde olması doğal bir durum olarak belirmektedir. Devlete saygı ve bağlılığın da bununla birlikte görüleceği düşünülebilir. Ancak, Türk'ün saygı ve bağlılığı, haklı gördüğü bir devlet otoritesinedir. Kâğıtçıbaşı'nın aynı çalışmasında Türk örnekleminin Amerikan örnekleminden daha düşük puan aldığı devlet otoritesine saygı ile ilgili tek madde şudur: "Memleketin yanlış yolda gittiğine inanan bir kimsenin bu durumu yermesi bir yurttaşlık görevidir". Türk öğrencileri bu madde ile Amerikan öğrencilerinden daha fazla hemfikirdirler. (Önemlilik düzeyi: $p = 0,01$)[25]. Bu da, devlet otoritesinin, haklı olduğu sürece saygı gördüğünü göstermektedir.

Bu çalışmada, yurda ve devlete karşı bağlılık anlamında olan yurtseverlik, psikolojik değişkenler çerçevesinde tutumsal bir değişken olarak ele alınmıştır. Yurtseverliğin modern ve özellikle kentsel bir sosyal

---

rak lisan bilmek kullanılmıştır. (Her iki araştırmada da Sampson ve Smith'in geliştirdiği world mindedness ıskalası kullanılmıştır).

(25) Önemlilik düzeyi (p) istatistiksel bir kavram olup şu anlamı taşır: İki bulgu arasındaki farkın (ya da bir istatistik işlem sonucunun) önemlilik düzeyi - söz gelimi 0,01 ise, o farkın (ya da sonucun) sırf şans eseri elde edilmesi olanağı yüzde 1 dir. Demek ki şansa değil gerçeği yansıtan bir farka (sonuca) dayanmaktadır. İstatistikte sonuçlara bir anlam verebilmek için, çoğunlukla %5 (0,05) önemlilik düzeyi kabul edilir (bu sayı ne kadar küçükse önemlilik düzeyi o kadar yüksektir).

norm olduğundan söz etmiştik. Bunu göz önünde tutarak, Türkiye'de yurtseverliğin sosyal değişime yatkın bir dünya görüşünde yeri olduğunu düşünebiliriz. Yani, beklentimize göre, yurtseverlik sosyal değişime yatkındır ve bununla ilgili olarak da öz-otoriteryenizme ters düşecektir. Bu beklenti, **Otoriteryen Kişilik** kitabının görüşüne uymamaktadır, çünkü o görüşe göre yurtseverlik (milliyetçilik ve etnosentrizmle birlikte) otoriteryenizmin bir öğesi olarak düşünülmektedir. Bizim öz otoriteryenizm kavramımız "içeriksiz" olduğu için, beklentimiz mantıkidir. Daha önceki bir araştırmada da Türkiye'de öz-otoriteryenizm ile yurtseverlik arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur[26]. Modern bir sosyal norm ve beğenilen bir özellik olarak yurtseverlik, katı ve doğmatik otoriteryenlerden çok, sosyal uyumu yeterli "normal" kimselerce benimsenmiş görünmektedir. Bu konuya daha sonra tekrar değineceğiz.

3. Anomi

Eric ve Mary Josephson, **Yalnız Adam** adlı kitaplarının girişine şu şekilde başlarlar, "Bizim çağımız insanı, kendi kendinin farkındadır. Her halde tarih boyunca insan hiç bir zaman kendine bu denli problem olmamıştır"[27]. Anomi, ve buna ilişkin olarak yabancılaşma, eski kavramlardır. "Kuralsızlık" (Normsuzluk) anlamına gelen anomi deyimi Durkheim tarafından tanıtılmıştır. Bu deyim daha önce ilk kez 16.

(26) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m.

(27) Josephon, E. ve Josephon, M. (Ed.) **Man Alone.** New York: Bell Publishing Co., 1962, s. 9.

yüzyılın sonlarında da aynı anlamda kullanılmıştı. Durkheim'e göre anomi, kişinin gördüğü ve tepki gösterdiği bir toplumsal ve kültürel yapı bozukluğu durumudur. Merton[28], Durkheim'in anomi anlayışını işleyerek, bunu, arzu edilen amaçlarla, bu amaçlara ulaşmak olanaksızlığı arasındaki farklılığın sonucu olarak tanımlamıştır. Kavramın daha psikolojik tanımları da yapılmıştır. Örneğin, Mac. Iver[29], (16. yüzyıldaki yazılışı ile), "anomy" kavramını bir hastalık, kişinin topluma bağlılık duygusunun kopması şeklinde ele almıştır. Mac. Iver'in anlayışından etkilenmeden fakat onunkine yakın olarak Riesman[30] da "anomic" sözünü topluma uyamamış kişi anlamında kullanmıştır.

"Anomi", Srole[31] tarafından, bir grup veya toplumun durumunu açıklayan bir sosyolojik kavramdan farklı olarak psikolojik olay anlamında kullanılmıştır. Gerçekte, Srole, anomiyi, eunomia'dan (kişinin diğerlerine bağlılığı), kişinin diğerlerine olan mesafesine ve giderek anomi'ye (kişinin diğerlerinden uzaklaşması) uzanan bir boyut olarak ele almıştır. Srole'unki sosyal-psikolojik bir modeldir, çünkü bir taraftan çocukluktaki sosyalleşme işlemi, kişiler arası

(28) Merton, R. K. **Social Theory and Social Structure.** Glencoe Illinois: The Free Press, 1957.

(29) Mac. Iver, R. M. The Ramparts We Guard. New York: Macmillan, 1950.

(30) Riesman, D., Glazer, N. and Denney, R. **The Lonely Crowd,** New York: Doubleday and Co., 1950.

(31) Srole, L. "Anomie, Authoritarianism and Prejudice", A letter to the editor, American Journal of Sociology, 62, 1956, 63-67.

ilişkiler vb. diğer taraftan da referans grupları, "tüm toplumun genellenmiş nitelikleri", vb. faktörler kişinin bu boyut üzerinde nerede durduğunu etkiler. Srole'un çok kullanılan anomi ıskalası bizim bu çalışmadaki amaçlarımıza uygundur. Bu ıskala, bu konuda, bir anket içinde kolaylıkla kullanılabilecek elimizde tek psikolojik ölçektir. Anomi, bir psikolojik karakteristik olarak bizi ilgilendirmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın sınırları dışında kalan sosyolojik anlamından farklı olarak, çalışmamızda kavramın bu özel ele alınışı benimsenecektir. Anomik bir kimse topluma bağlılığı azalmış ümitsiz bir kişi olduğundan, şüpheci, pasif ve genellikle olumsuz bir dünya görüşü olacaktır. Bundan ötürü sosyal değişime yatkın dinamik, ilerici bir eğilimi olmayacaktır.

4. Kişisel Gelecek Hakkında Tutum (İyimserlik ya da Kötümserlik)

Politik, ekonomik ve sosyal beklentileri olduğu kadar kişisel umut ve istekleri de kapsayan geleceğe bakış çok yönlü bir sorundur. Bu çalışmada bizi ilgilendiren, gençlerin şimdiki durumlarının, kendi kişisel geleceklerine karşı tutumlarını nasıl etkilediğidir. Bu tutum çok öznel (sübjektif) olmasına rağmen (ve belki bu nedenle), bize bazı temel sosyal-psikolojik mekanizmaları anlama olanağını verebilir.

Ezekiel[32] kişisel gelecek hakkındaki projeksiyonları (yansıtmaları) hikâye şeklindeki otobiyografiler-

(32) Ezekiel, R. S. The Personal Future and Peance Corps Performance. **Journal of Persomality and Social Psychology**, 1968, 8, 2, 1-26.

den incelemiştir. Bireyin kendi geleceği hakkındaki özel görüşünü hem kendi başına önemi olan hem de davranışın ön tahminini sağlayan bir veri olarak kullanmıştır. Daha önceleri Gillespie ve Allport[33] bu kavramı uluslar arası bir çerçevede kullanmışlardır. Geleceğe bakışın farklılaşma derecesi, kesinlik ve açıklık derecesi, vb. gibi çeşitli boyutları ortaya konulabilirse de, burada bizim amaçlarımıza, daha basit olan iyimserlik - kötümserlik boyutu uygundur.

5. Pekiştiricinin İçten ya da Dıştan Kontrolu

Rotter, pekiştiricinin içten ya da dıştan kontrolunu şu şekilde tanımlar:

> "Süje (denek), pekiştiriciyi kendi davranışının sonucu olmayan fakat onun hemen arkasından gelen birşey olarak algılarsa, o zaman ..... pekiştirici, tipik bir şekilde talih, kader sonucu, önemli kişilerin kontrolü altında ya da etrafındaki kuvvetlerin anlaşılmazlığı nedeniyle önceden tahmin edilemeyen birşey olarak algılanır. Olayın kişi tarafından bu şekilde yorumlanması, 'dış kontrol'a inançtır. Eğer kişi, olayı, kendi davranışına veya kendi özelliklerine dayanıyor şeklinde algılarsa, bu, 'içten kontrol'a inançtır"[34].

Daha basit bir deyişle, bir kimse maruz kaldığı olayların mesulünü kendi dışında (örneğin Allah, kader, şans, diğer insanlar, vb.) ararsa, bu, dıştan

(33) Gillespie, J. M. ve Allport, G. W., a.g.e. (adı geçen eser).

(34) Rotter, J. B. Generalized Expectancies for Internal versus External Control of Reinforcement. **Psychological Monographs, 1966, 80, 1, 1-28, s. 1.**

kontrole inancı; bu olayların mesulü olarak kendini görürse de, bu, içten kontrole inancı gösterir.

Rotter'in İçtene Karşı Dıştan Kontrol Iskalası (I-E Scale) çok kullanılmıştır. Bu ıskala, süjenin, evren hakkındaki **tercihlerini** değil, **inançlarını** ölçer. (Ancak bu iki husus birbirleriyle ilgili olabilirler). Rotter'in bulgularına göre, zekâ puanları ile iç-dış kontrol boyutu arasında düşük bir korelasyon vardır. Gene Rotter'in Amerika'daki bulgularına göre, iç-dış kontrole inançta cinsiyet farkları önemsiz görünmektedir. Ancak, bulgulara göre, iç kontrol'a inançla sosyo-ekonomik sınıf arasında önemli bir olumlu ilişki vardır. İçten kontrol'a inançla, başarı güdüsü arasında da bir ilişki bulunmuştur. Örneğin, Franklin[35], üniversiteye gitmek isteyen lise öğrencilerinin gitmek istemeyenlerden daha fazla içten-kontrola inandıklarını bulmuştur.

Türkiye'de, kuramsal olarak, içten kontrola inanç —dıştan kontrola inanca nisbetle— daha yüksek bir modernleşme düzeyi göstermektedir. Bunun için, bu, çalışmada önemli psikolojik değişkenlerden biri olarak kullanılmıştır. Daha açık bir deyişle, içten kontrole inanç, özerk, kendine güvenli, aktif bir davranış eğilimiyle; dıştan kontrole inanç ise, pasif ve kaderci bir dünya görüşüyle ilgili olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bundan ötürü, içten kontrole inanç, sosyal değişime daha yatkın kimselere özgü

(35) Franklin, R. D. Youth's Expectancies About Internal Versus External Control of Reinforcement Related to N Variables. Basılmamış Doktora Tezi, Purdue Univ., 1963.

bir psikolojik değişken olarak görünmektedir. Modern toplumlarda, çocuk yetiştirmede kendine güven, özerk davranış ve mesuliyet duygularının gelişmesine çok önem verilmektedir[36]. Geleneksel toplum ise kaderciliğe kadar giden başkasına bağımlılık (dependency) eğilimlerini geliştirir.

6. Dinsel Yönelim

Yüksek ölçüde dinsel yönelim ya da dindarlık Türkiye'de kuvvetli bir gelenekçilik sembolüdür. Çeşitli çalışmalar din ile genel olarak modernleşme arasında, ve belirli olarak da kentleşme arasında ters bir ilişki bulunduğunu göstermiştir[37].

Bizi burada ilgilendiren, dinsel davranışlardan çok (namaz kılmak, camiye gitmek gibi), dinsel ideoloji, yani dindarlıktır. Dinsel ideoloji, burada akılcı ve bilimsel bir dünya görüşünün karşıtı olarak ele alınmaktadır.

Kuramsal olarak, temeli dindarlık olan bu şekilde bir hayat görüşü, modern yaşayışla çelişki

---

(36) Bu konuya değinen eserlerden bakınız:
Hsu, F. L. K. American core value and national character. Hsu, L. K. (Ed.) **Psychological Anthropology: Approaches to Culture and Personality.** Illinois: The Dorsey Press, 1961. ve Sears, R. R. The Relation of Early Socialization Experiences to Agression in Middle Childhood. **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1961, 63, 466-492.

(37) Örneğin: Frey, F. W., 1966, a.g.m. ve Lerner, D. **The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East.** Glencoe, Illinois: The Free Press, 1958.

içindedir ve bu nedenle modernleşmenin artmasıyla bu görüşün azalması beklenebilir. Burada belki bir hususun açıklanması yararlı olur. Bazı temel dinî inançlara sahip olmanın, modern olmama anlamına geldiğini söylemek istemiyoruz. Söz konusu ettiğimiz durum, kuvvetli dindarlığın, kişinin genel dünya görüşünü etkileme halidir. Dine dayanan bir dünya görüşü ise, modern çağın gerektirdiği bilime dayanan bir dünya görüşü ile bazı önemli noktalarda çelişmektedir.

Dindarlık, hem kendi başına hem de çalışmamızdaki diğer değişikenlerle olan ilişkisi yönünden önemi olan tutumsal bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır.

7. Başarı Güdüsü

Son 20 yıl içinde başarı güdüsü psikolojide önem kazanmıştır. Mc. Clelland ve arkadaşları[38], bunu projektif tekniklerle (özellikle bu amaç için adapte edilmiş TAT resimleriyle) ölçmüşlerdir[39]. Bizim olanaklarımız bu yöntemin kullanılmasına elvermediğinden, basit Likert-tipi maddeler kullanılmıştır.

Başarı güdüsü ölçeğinin geçerliliğini denediklerinde, Mc. Clelland ve arkadaşları yüksek başarma puanının kökenlerini araştırdılar ve şunları buldular:

---

(38) Mc Clelland, D. C., Atkinson, J. W., Clark, R. A., ve Lowell E. L. **The Achievement Motive.** New York: Appleton-Century Crafts, 1953.

(39) Projektif teknikler, bilinç altına yönelmiş ve dolaylı ölçme tekniği kullanan kişilik testleridir. (Örneğin, Rorschach Mürekkep Lekesi Testi ve TAT çok kullanılan projektif testlerdir).

"Yüksek başarma güdüsü, kişinin bağımsız gelişimini destekleyen kültür ve ailelerde gelişir. Buna karşıt olarak düşük başarma güdüsü, çocuğun ebeveyne bağımlı olduğu ve onlardan daha az önemli olduğu ailelerde görülür.... "Az başaran" (kimse), kendi kişisel çıkarlarının üstünde ve ötesinde bağlılık borçlu olduğu geniş ve dayanışmalı bir aile ünitesinin boyun eğen bir parçasıdır." (s. 328-529).

Aynı alanda, Bradburn[40] Türkiye'de yaptığı bir araştırmada bir grup genç idarecide düşük başarma güdüsü bulmuş ve bunu Türk ailelerinde otoriteryen baba egemenliğine bağlamıştır. Türkiye'deki başka bir çalışmasında Bradburn[41], babaları evden ayrı yaşayan veya ölmüş olan erkek çocuklarında daha yüksek başarma güdüsü bulmuştur.

Diğer taraftan, Cansever[42] bu şekilde bir farklılık bulmamıştır, ve hattâ süjeleri arasında babaları asker olan (geleneksel olarak otoriteryen bir grup) süjelerde en yüksek başarı güdüsü ortalaması bulmuştur. Buna rağmen, Cansever, örnekleminde pasiflik ve bağımlılık eğilimleri ve genellikle düşük başarı güdüsü düzeyi görüldüğünü bildirmiştir.

---

(40) Bradburn, N. M. Interpersonal Relations Within Formal Organizations in Turkey. **Journal of Social Issues, 1963, 19, 1, 61-67.**

(41) Bradburn, N. M. X. N. Achievement and father dominance in Turkey. **Journal of Abnormal and Social Psychology, 1963, 67, 5, 464-468.**

(42) Cansever, G. The Achievement Motive in the Turkish Late Adolescents. Çoğaltılmış ön rapor, Robert Kolej, İstanbul. (Tarihsiz).

Toğrol da, daha önce sözü edilen araştırmasında, Türk öğrenciler arasında en çok istenen şey olarak "başarı"yı bulmuştur. Bu bulgu Bradburn'unkine açıkça ters düşmektedir. Başarı teması, uluslar arası karşılaştırmada, Türklerde en çok, Araplarda biraz daha az, Amerikalılarda ise her iki Orta Doğu ülkesi grubundakinden çok daha az olarak bulunmuştur. Bu araştırmada sorulan bir diğer soru, süjenin yapmaya muktedir **olmadığını** düşündüğü şeylerle ilgiliydi. Burada da Türk öğrenciler arasında "başarı" teması en yaygın cevap olarak meydana çıkmıştır. Bu bulguların birlikte görülmesi ilginçtir. Araştırıcının da belirttiği gibi, kişisel başarı, Türk süjeler için "bir zorunluluk (compulsion) ya da bir özlem (longing)" halindedir[43]. Biraz daha açıklamak gerekirse, Türk süjeler, başarıyı çok istemekte fakat başarılı olamayacaklarını düşünmektedirler. (Belki de bu ikinci endişeden dolayı, başarı bu kadar önem kazanmaktadır.) Gene de bu bulgu, Bradburn'unkinden çok Cansever'inkine yakındır, çünkü düşük olan başarı güdüsü değil, belki başarı beklentisidir.

Bir ölçüde çelişik olan bu bulgular, Mc Clelland'ın daha önce değinilmiş olan kuramsal görüşlerine ters düşen kendi bulgularıyla daha da karışık olmaktadır: Mc Clelland[44] birçok ülkelerin çocuk hikâyelerinin analizini yapmış ve bunların içinde en yüksek başarı teması düzeyini Türk çocuk hikâyele-

(43) Toğrol, B. a.g.m.

(44) Mc Clelland, D. C., **The Achieving Society.** Princeton, New Jersey: Van Nostrand, 1961.

rinde bulmuştur. (Ortalaması: 3,62). Lambert ve Klineberg de[45], Türk çocuklarında en yüksek "evlât umut indekslerini" (filial-aspiration indices) bulmuşlardır (bu indeks, babanın meslek düzeyi ile oğlunun mesleksel umutları arasındaki farkın derecesini yansıtır). Onların 6, 10 ve 14 yaşlarına ait olan ortalama "evlât umut indeksleri" ile Mc Clelland'ın hikâyelerinde bulduğu başarı teması puanları arasındaki korelasyon yüksektir. (rho: 0,87; 0,01 oranında önemli).

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, Türkiye'de başarı güdüsü bulguları genel olarak okuyucuya kesin bir kanı sağlamamaktadır. Bunun bir nedeni, değişik yöntemlerin ve değişik türde süjelerin kullanılmış olması olabilir. Mc Clelland[46] ve Lambert ve Klineberg'in[47] çalışmalarında görüldüğü gibi, Türkiye'de çocukluk devresinde gerçekten Yüksek Başarı Motivi vardır. Ancak, bazı nedenlerle, bu güdünün (Bradburn[48], Cansever[49], Şemin[50] ve Frey ve arkadaşları[51] tarafın-

(45) Lambert, W. E. and Klineberg, O. **Children's Views of Foreign Peoples.** New York: Appleton-Century-Crafts, 1967.

(46) Mc Clelland, D. C., a.g.e.

(47) Lambert, W. E. ve Klineberg, O. a.g.m.

(48) Bradburn, N. M. a.g.m.

(49) Cansever, G., Psychological Effects of Circumcision. **British Journal of Medical Psychology,** 1965, 38, 321-331.

(50) Şemin, R. Gençlerimizin psiko-pedogojik problemleri: Kalkınmamıza engel olan başlıca sebepler, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1964.

(51) Frey, F. W., 1963, a.g.m.

dan da bulunduğu gibi[52] ergenlik çağında pasiflik ve bağımlılığa doğru azaldığı düşünülebilir. Eğer gerçekten durum buysa, çocuklukla ergenlik arasındaki bu önemli değişmenin kesinlikle açıklanması gerekir. Özellikle kalabalık sınıflı, yaratıcı gücü geliştirmeyen orta öğretimimizin bu hususta olumsuz etkisi olabileceği akla gelmektedir.

Bu araştırmada, psikolojik bir değişken olarak, başarı güdüsünün geniş bir ıskala yerine, bir kaç madde kullanılarak ölçülmesine çalışılmıştır. Beklentimize göre, yüksek başarı güdüsü sosyal değişim ve gelişime yatkın dinamik ve ileriye dönük bir kişiliğin doğal bir parçasıdır. Sosyal değişimle uyum halinde olan diğer tutumlarla da yakın ilişkisi olacaktır.

8. Ana-Babaya Saygı ve Bağlılık

Hyman, Payaslıoğlu ve Frey[53], Türk gençliğinin değerleri arasında "aile"nin de çok yüksek bir yeri olduğunu bulmuşlardır. Ergenlik çağındaki bir Türk gencinin aileye bağlılığı; ana-babanın, özellikle babanın bünyesinde tanımlanan aile otoritesine saygı ile doğal olarak ilişkindir. Örneğin, Kâğıtçıbaşı[54] ana-baba otoritesine saygı puanını, Türk öğrencilerde, Amerikalı öğrencilerinkine nisbetle daha yüksek bulmuştur.

---

(52) Toğrol da (Toğrol, B., a.g.m., s. 12-13) Türk süjelerde Amerikalı ve Arap süjelere nisbetle biraz daha fazla pasiflik bulmuştur.

(53) Hyman, N. H., Payaslıoğlu, E. ve Frey, F. a.g.m.

(54) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m.

Aileye saygı ve devlete saygı, Türkiye'de bir sosyal norm olarak görünen otoriteye saygının iki değişik parçasıdır. Ancak buna "otoriteryen boyun eğme" demek doğru olmaz. Çünkü otoriteryen boyun eğme, psikodinamik kökenli bastırılmış düşmanlık duygularının doğurduğu körükörüne bir boyun eğmedir. Türkiye'deki normatif durum ise idealist bir neden sonucudur, yani **haklı görülen** otoriteye karşı ahlâk ve törenin gerektirdiği bir itaattır. Kâğıtçıbaşı'nın aynı çalışmasında, Türklerin Amerikalılara nisbetle otoriteye saygılarının daha az olduğu, sadece bir kaç maddede görüldü. Bu maddelerin çoğu da haklı görülmeyen otoriteye karşı isyanla ilgili idi.

Sosyal değişim sürecinde, aile yapısındaki değişmelere paralel olarak, ana-babaya saygı ve bağlılığın da değişmesi beklenebilir. Daha aşırı durumlarda hızlı sosyal değişmenin aileyi temelden sarsabilmesi de mümkündür. Hattâ bu durumlarda, toplumun en küçük örgütlenmiş birimi olan ailenin, tek tek bireylerden daha fazla etkilenebileceği de Türkiye'de kanıtlanmıştır[55].

Bu çalışmada ana-babaya saygı ve bağlılık değişkeninin, diğer değişkenlerle ilişkisi ve genel kuramsal çerçevemiz içindeki yeri üstünde durulmuştur.

---

(55) Arkun, N. **İntiharın Psikodinamikleri.** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1052, 1963. Bu eserde devrimleri izleyen 1927-1946 yıllarında Türkiye'de evlilerde boşanma oranının bekârlara nisbetle daha fazla olduğu görülmüştür. Normalin tersi olan bu durum, sosyal değişimin, aile kurumunu değiştirerek eşlerden —eskiyle çatışan— yeni kişilik ve davranış beklentileri ortaya koymasına bağlanmıştır.

9. Psikolojik Kavramların Kişisel Modernlikteki Önemi

Bu bölümde ayrıntılarıyla belirtilen psikolojik kavramlar çeşitli davranış eğilimlerini belirtmektedir. Bu eğilimler ise birçok araştırmalarda kişisel modernleşme kıstasları olarak kullanılmıştır. Bu kısımda, çalışmamızda ele aldığımız psikolojik faktörlerle ilgili bazı araştırma ve görüşlere kısaca değinmekte yarar vardır.

Doob[56] tarafından Afrika'da modernleşme düzeyini ölçmek için geliştirilen bir ıskala, şu noktalar üstünde durmaktadır: 1) Zaman kavramı - geleceğe önem verme;; 2) Hükümet faaliyetlerine karşı olumlu bir tutum; 3) İyimserlik ve kişinin kaderini kendisinin kontrol ettiğine inanç; 4) Yurtseverlik; 5) İlim ve determinizme inanç; 6) İnsanlara güven duygusu; 7) Ulus liderlerine karşı olumlu bir tutum; ve 8) Geleneksel inançları önemsememe. Görüldüğü gibi, bizim burada sosyal değişim ve gelişmeye açık olarak nitelendirdiğimiz psikolojik eğilimler, Doob'un psikolojik modernlik kıstaslarına oldukça yakındır.

Inkeles'in[57] Arjantin, Şili, Hindistan, İsrail, Nijerya ve Doğu Pakistan'da 6.000 kişiyle yaptığı araştırmada şu özellikleri içeren bir değerler ve tutumlar

(56) Doob, L. W. Scales for Assaying Psychological Modernization in Africa. **Public Opinion Quarterly, 1967, 31, 414-421.**

(57) Inkeles, A. Making Men Modern: On the Causes and Consequences of Individual Change in Six Developing Countries. **American Journal of Sociology, 1969, 75, 208-225.**

örüntüsü görülmüştür: 1) Yeni tecrübelere açıklık; 2) Ana-baba otoritesinden bağımsızlık; 3) Yurttaşlık faaliyetlerine ilgi ve katılma; 4) Zamanla ilgili olma (örneğin, zamanında işleri yapma, plânlama, vb.)[58]. Inkeles, bu özelliklerin, incelediği değişik kültürlerin hepsindeki modern insanda görüldüğünü, böylece de önemli bir genellemeye (hattâ üniversal bir tipe) temel teşkil edebileceğini belirtmektedir. Inkeles'in üstünde durduğu özelliklerle çalışmamızda ele aldığımız bazı psikolojik kavramların arasında da paralellik olduğunu söyleyebiliriz.

Kişinin çevresini (ya da doğayı) kontrolü de çeşitli araştırmalara konu olan modernleşme ile ilgili bir kavramdır[59]. Geleneksel toplumda, sınırlı imkân (limited good) olduğu ve bundan da kişinin payına ne düşeceğinin kadere bağlı olduğu görüşü, Foster tarafından öne sürülmüştür[60]. Triandise göre de[61], içten kontrola inanç, modern insanın en belirgin özelliklerinden biridir. Bu görüşler araştırmamızın varsayımıyla bağdaşmaktadır.

---

(58) Daha önceki bir çalışmada da Inkeles "kişisel modernlik" ölçüsü olarak bir ıskala geliştirmiştir: Smith, D. H. ve Inkeles, A. The OM Scale: A Comparative Socio-Psychological Measure of Individual Modernity. **Sociometry, 1966, 29, 353-377.**

(59) Örneğin, Kluckhohn, F. R. ve Strodtbeck, F. L. **Variations in Value Orientations.** New York: Harper and Row, 1961.

(60) Foster, G. M. Peasant Society and the Image of Limited Good. **American Anthropologist, 1965, 67, 293-315.**

(61) Triandis, H. C. Some Psychological Dimensions of Modernization, 17. Uluslararası Uygulamalı Psikoloji Kongresine sunulmuş tebliğ, Liege, Belçika, 1971.

Burada ele alacağımız sonuncu görüş —yukarıda Doob[62] tarafından incelendiğini de belirttiğimiz— insanlara güven kavramıyla ilgilidir. Whyte[63], Peru gibi az gelişmiş ülkelerde, işçi, öğrenci ve diğer süjelerin genellikle başkalarına güvenmediğini belirtmiştir. Triandis ise[64] bunu, geleneksel ortamdaki iç-grupların darlığına bağlar. Bu kavramların, araştırmamızda ele aldığımız öz - otoriteryenizmle yakınlığı açıktır.

Böylece, araştırmamızda ele aldığımız ve sosyal değişime yatkın olma - olmama genel boyutu içinde incelediğimiz kavramlar, yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi, diğer araştırmalara da konu olmuştur.

Araştırmamız, bu sözünü ettiğimiz diğer araştırmalardan esinlenerek yapılmamıştır (Araştirmamıza başladığımız zaman diğer araştırmaların çoğu basılmamıştı). Buna rağmen, çalışmamızda bu kavramlarla ilgili beklentilerimizin genellikle bu sözünü ettiğimiz diğer araştırmalardaki görüşlere uymakta ve onların elde ettiği sonuçlar tarafından desteklenmekte olduğu bilahare müşahade edilmiştir. Böylece, araştırmamızda da başka kültürlerde görülen ilişkiler ortaya çıkarsa, sosyal değişim ve modernleşmenin psikolojik yönleri hakkında oldukça geçerli bilgi edinebiliriz.

---

(62) Doob, L. W. a.g.m.

(63) Whyte, W. F. **Organizational Behavior: Theory and Applications.** Homewood, Ill.: Irving, 1969.

(64) Triandis, H. C. a.g.m. ve Triandis, H. C., Vassiliou, V., Tanaka, Y. ve Shanmugam, A. V. **The Analysis of Subjective Culture.** New York: Wiley, 1971.

B. AİLE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1. Ailede Kontrol ve Sevgi

Ailede kontrol ve sevgi dereceleri bu araştırmada, aile değişkenleri olarak ele alınmıştır. Önceki bir çalışmada[65] bunlar birbirinden bağımsız iki boyut olarak bulunmuştu. Başka bir deyişle, **Otoriteryen Kişilik**'deki[66] görüşlerin aksine, ailede sıkı disiplin olması, içten sevginin olmadığı anlamına gelmez. **Otoriteryen Kişilik** kavramında birbirinden ayrılmamış olan kısıtlama-serbest bırakma (kontrol) ve sevme-sevmeme (sevgi) boyutları arasında bu tür bir farklılık, Watson[67], Schaefer ve Bell[68], Maccoby[69] ve Sears[70] tarafından da tanınmıştır. Türk ve Amerikan ailelerinin karşılaştırılmasında[71] Amerikan ailelerine nisbetle Türk ailelerinde daha fazla kontrol uygulanmasına rağmen, ikisi arasında sevgi yönünden hiçbir fark görülmemişti. Yani, Türkiye'de hem sevgi, hem de kısıtlayıcı disiplin nitelikleri olan aile türünün yaygın ol-

---

(65) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m.

(66) Adorno, T. W. ve diğerleri, a.g.e.

(67) Watson, G., Some Personality Differences in Children Related to Strict or Permissive Parental Discipline. Journal of Psychology, 1957, 44, 227-249.

(68) Schaefer, E. S. ve Bell, R. Q. Development of a Parental Attitude Research Instrument. **Child Development**, 1959.

(69) Maccoby, E. E. The Taking of Adult Roles in Middle Childhood. **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 1961, 63, 493-503.

(70) Sears, R. R., a.g.m.

(71) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m.

duğu düşünülebilir (bu noktaya Şemin[72] ve Cansever[73] de değinmişlerdir).

Frey ve diğerleri[74], Türkiye'de kırsal bölgelerde, psikolojik (duygusal) ceza yerine fiziksel ceza uygulamanın daha yaygın olduğunu göstermişlerdir. Birçok çocuk gelişimi araştırmalarına göre (örneğin, Symonds[75], Radke[76] ve Sears[77]) bu tür disiplin, çocuklarda kısıtlanmış (inhibited) davranışlar yaratmaktadır. Bu nedenle, bu türdeki bir aile disiplini, Türklere atfedilen[78] pasiflik ve bağımlılık eğilimlerinin bir nedeni olabilir. Diğer taraftan, Elder[79], ana-baba baskısı ve egemenliği çocuk tarafından haklı olarak görülürse, o zaman bu kuvvetin benimsendiğini ve çocukta bağımlılık ihtiyacının, kendine-güvenle **birlikte** görüldüğünü belirtmiştir.

Ayrıca, Bronfenbrenner[80], bir çok çocuk gelişmesi araştırmalarındaki genel görüşe karşı çıkarak,

---

(72) Şemin, R., a.g.e.
(73) Cansever, G., a.g.m.
(74) Frey, F. W., 1963, a.g.m.
(75) Symonds, P. M. **Psychology of Parent-Child Relationships.** New York: Appleton-Century-Crafts, 1939.
(76) Radke, M. J. **The Relation of Parental Authority to Child's Behavior and Attitudes.** Minneapolis: University of Minesota Press, 1946.
(77) Sears, R. R., a.g.m.
(78) Şemin, R., a.g.e.
Cansever, G., a.g.e.
(79) Elder, G. H. Jr. Parental Power Legitimation and its Effects on the Adolescent. **Sociometry, 1963, 26,** 50-65.
(80) Bronfenbrenner, U. The Changing American Child: A Speculative Analysis. **Journal of Social Issues, 1961, 17,** 6-18.

bazı ilginç iddialarda bulunmaktadır. Bronfenbrenner "psikolojik" disiplini, fiziksel disiplinden daha etkili olarak kabul eder. Fakat bunun aynı zamanda, çocukda çekingenlik, kuşku ve bağımlılık yaratan fazla sosyalleşmeye de yol açtığını belirtir. Baba yokluğu üzerinde yapılan bir araştırmada[81] Bradburn'un[82] Türkiye'de bulduğu bulgunun tam tersi, yani **babasız** erkek çocuklarda boyun eğme ve bağımlılık eğilimleri görülmüştür. Demek ki bu araştırma da, Bronfenbrenner'in görüşünü desteklemektedir. Bu çelişik bulguları açıklamak için bu sahada daha fazla araştırma yapılması gerekir. Zamanla aile yapısında değişmeler olabileceğinden, zaman içinde tekrarlanan araştırmalara da ihtiyaç vardır. Değişik sosyo-ekonomik düzeylerdeki aileleri değişik derecelerde etkileyen sosyal değişim süreci, onlar arasında geniş farklılıklar yaratır. Biz, bu çalışmamızda, bu farklılıkların bazılarını bulmaya çalışıyoruz.

2. Aile Büyüklüğü

Aile çalışmalarında diğer önemli bir sorun aile büyüklüğüdür. Birçok demografik çalışmalar, yurt çapında araştırma ve sayım tutanaklarına göre, geleneksel köy ailesi, geniş, kendi içinde sıkı bağları olan,

---

(81) Lynn, D. B. ve Sawrey, W. L. The Effects of Father-Absence on Norwegian Boys and Girls. **Journal of Abnormal and Social Psychology, 1959, 59,** 258-262.

(82) Bradburn, N. M. N. Achievement and Father Dominance in Turkey. **Journal of Abnormal and Social Psychology, 1963, 67,** 5, 464-468.

ve atayersel (patrilocal) olarak görülmektedir[83]. Frey ve arkadaşları, yurt çapındaki kırsal araştırmalarında, örneklemdeki ailelerin % 23 ünün 9 veya daha fazla kişiden oluştuğunu bulmuşlardır. (ortalama 6,3 kişi). Kent merkezlerinde bu sayı daha düşüktür; bu yüzden, büyük aile tipinin, geleneksel davranışlara uygun bir ortam olduğu düşünülebilir.

Bu araştırmada aile büyüklüğü, diğer ailesel kavramlardan ayrı olarak ele alınmıştır.

C. UMUTSAL KAVRAMLAR

Kişinin gelecek hakkındaki genel görüşü ve projeksiyonları (yansıtmaları) daha önce psikolojik değişkenler içinde ele alınmıştı. Gerçekten de bu genel bakış açısı kişinin tüm psikolojik durumunun geleceğe doğru bir uzantısıdır. Burada ayrı bir kategoride incelenen umutlar ise, bu psikolojik durumun bir görüntüsü olmakla beraber, somut meslek ve kazançla ilgili olduklarından, ayrıca ele alınmıştır.

---

(83) Örneğin:
Frey, F. W., a.g.m.
Stirling, P. The Social Structure of Turkish Peasant Communities. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Oxford, 1951.
Kıray, M. B. Interdependencies between Agro-economic Development and Social Change: Comperative Study Conducted in the Çukurova Region of Southern Turkey. **The Journal of Development Studies**, 1968, 4, 497-528.
Erdentuğ, N. Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki. Ankara DTC. Fakültesi Yayını, No. 132, 1959.
Erdentuğ, N. Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ankara, DTC. Fakültesi Yayını, No. 109, 1956.

1. Kazanç ve Meslekle İlgili Umutlar

Kazanç ve meslekle ilgili umutlar birbirinin hemen hemen aynı gibi görünmekle beraber daha ileride de etraflıca açıklanacağı gibi, farklı mekanizmaları yansıtabilirler. Şöyle ki, meslekle ilgili umutlar, meşleğin prestiji, kişinin kendi tahsili, yetenekleri, önemli diğer kişilerin arzuları gibi çeşitli etkenlerin sonucu olabilir. Malî umutlara ise, ergenlik devrindeki kişinin aile geçimini sağlayacak para miktarı hakkındaki görüşü etki edebilir. Bu görüşün de çoğunlukla pek gerçekçi olmadığını söyleyebiliriz.

İleride ele alınacak olan farklı nedenlerine inmeden, kazanç ve meslek umutlarını bir tüm olarak düşündüğümüzde, bunları, kişinin kendi geleceği hakkında neleri **arzu ettiğine** bir işaret sayabiliriz.

2. Kazanç ve Meslek Beklentileri

Burada, umutların dışına çıkılarak, kişinin gelecekte gerçekten nasıl bir mesleğe ve gelire sahip olacağına dair tahmini ya da beklentisi söz konusu edilmektedir. Umutlar konusunda belirtilen farklı mekanizmalar burada da söz konusudur. Gelecek hakkında kesin bir beklentiye sahip olmama olanağı da bu konudaki cevapları etkileyebilir. İsteklere kıyasla, beklentiler genel iyimserlikle daha yakından ilgili olabilir. Bu değişkenin aynı zamanda kendine güven duygusu ve başarı güdüsü ile de ilişkili olabileceği akla gelmektedir.

3. Umutlarla Beklentiler Arasındaki Farklar

Bu kavram, kişinin geleceğe genel bakışı içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Daha önce de belir-

tildiği gibi Merton[84] umutlarla beklentiler arasındaki farkın anomiyi doğurduğunu öne sürmüştür. Bu farkın, geleceğe kötümser bir bakışla doğru orantılı, geleceğe iyimser bir bakışla da ters orantılı olacağı doğaldır. Demek ki bu değişkenin ele aldığımız diğer bazı psikolojik değişkenlerle yakın ilişkisi olmalıdır, örneğin pekiştiricinin içten ya da dıştan kontroluna inanç dinsel yönelim, başarı güdüsü gibi. Genellikle, kazanç ve meslek beklentilerinde belirtilen duruma paralel olarak, umutlarıyla beklentileri arasındaki fark az olan süjelerin kendine güvenli, olayları kontrol edebileceğine inanan, kadercilikten uzak ve geleceğe ümitle bakan kimseler olduğunu düşünebiliriz. Umutlarla beklentiler arasındaki fark çok olduğunda ise, anomik, kötümser ve genellikle kaderci bir dünya görüşü ortaya çıkmaktadır.

D. SOSYO-EKONOMİK KAVRAMLAR

Çalışmada ele alınan son tür kavramlar, süjelerin genel sosyal durumlarını saptayan ve çeşitli göstergeleri içeren sosyal değişkenlerdir. Burada, birbirleriyle çok yakından ilişkili olan sosyal durum (genel sosyal sınıf), ekonomik durum ve sosyal hareketlilik kavramları kullanılmaktadır.

1. Sosyo-Ekonomik-Düzey

Sosyo-ekonomik düzey incelenirken, sosyal sınıf kavramı ön plâna çıkmaktadır. Sosyal psikoloğun sosyal sınıf ile ilgisi, bireyin toplumsal çevresinin çok ge-

(84) Merton, R. K., a.g.e.

niş bir ölçüde ait olduğu sosyal sınıf tarafından tâyin edilmesinden doğmaktadır. Şöyle ki, birey, en çok yakınlarıyla (yani, kendisiyle aynı sosyal sınıfa dahil kimselerle) etkileşim halinde bulunduğundan, onların da paylaştığı belirli bir sosyal sınıf kültürünü edinir. Bu bakımdan, insan gelişimiyle ilgilenen psikologlar için sosyal sınıfın temel anlamı, değişik sosyal sınıf çocuklarının değişik öğrenme çevrelerine sahip olmasıdır[85].

Burada "sosyal sınıf" kelimesi en geniş anlamı ile ele alınmıştır. Bu kavramın hem nesnel (objektif) hem öznel (sübjektif) tanımları yapılabilir. Sosyal sınıfın nesnel tanımında, gelir, eğitim ve meslek gibi değişkenler kıstas olarak kullanılagelmiştir. Tryon'un[86] "Toplumsal Saha Yöntemi"ni (Social Area Method) kullanarak büyük şehir toplumlarını meydana getiren çeşitli sosyal tabakaların semtlerini bulup nesnel olarak tanımlamak da buraya dahil edilebilir.

Centers[87] ve Michigan Üniversitesi Survey Araştırma Merkezi[88] tarafından kullanıldığı gibi, öznel

(85) Bu konuyu işleyen bir çok araştırma mevcuttur. Bir örnek vermek gerekirse: Sears, R. R., Maccoby, E. E. ve Levin, H., **Patterns of Child Rearing.** Evanston, Ill., Row, Peterson, 1957.

(86) Tryon, R. C. Identification of social areas by cluster analysis: a general method with an application to the San Francisco Bay Area. University of California Publications in Psychology, 1955, 8 (I).

(87) Centers, R., **The Psychology of Social Classes.** Princeton, N. J.: Princeton Univ. Press, 1949.

(88) Converse, P. E., The Shifting Role of Class in Political Attitudes and Behavior. In Maccoby, Newcomb ve Hartley, a.g.e.

yöntemle, sosyal sınıf, toplumu meydana getiren bireylerin, kendilerini sosyal statü basamağında nasıl gördükleri açısından tanımlanabilir. Burada kişinin **kendi** algısı önem kazanmakta ve ait olduğu sosyal sınıf, kendi görüşüne göre saptanmaktadır. Yani sosyal sınıfın sosyal-psikolojik bir tanımı yapılmaktadır.

Nesnel ve öznel yöntemlerin yanında Warner'in "tanıksal yöntem"i (reputational method)[89] de sosyal sınıfı tanımlama yollarından biridir. Ancak, Kornhauser'in de belirttiği gibi[90], Warner yönteminin yetersiz yönleri vardır. Örneğin, ancak herkesin birbirini tanıdığı küçük yerleşim merkezleri için geçerli olabilir. Bu bakımdan bizim için pek uygun değildir.

Araştırmamızda nesnel ve öznel yöntemlerden sadece birini kullanmak yerine, nesnel ve öznel nitelikte çeşitli sosyo-ekonomik-düzey göstergeleri aynı zamanda kullanılmıştır. Bunun temel nedeni, gelir, ana-baba tahsili, mesleği, konut yeri ekonomik düzeyi, kişinin kendi ailesinin toplum içindeki sosyal ve ekonomik düzeyini nasıl algıladığı gibi çeşitli konularda bilgi edinme gereğini duymamızdır[91]. Böylece, araştırma

(89) Warner, W. L., Meeker, M. ve Eels, K., **Social Class in America.** Chicago: Science Research, 1949.

(90) Kornhauser, R. R., The Warner Approach to Social Stratification. In Bendix, R. ve Lipset, S. M. (Ed.) **Class, Status and Power.** Glencoe, Ill.: Free Press, 1953.

(91) Bu kısımda sosyal sınıf kavramının kesin bir tanımlaması yapılmamıştır. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir. Bilindiği gibi, sosyolojik bir kavram olan sosyal sınıfın çeşitli tanımları yapılmış ve yapılmaktadır.
Örneğin:
Dahrendorf, R. **Class and Class Conflict in Industrial**

çerçevemiz içinde, sosyal sınıf ile, kişinin toplum içindeki yeri anlaşılmakta ve bu yer de bu belirtilen nesnel ve öznel göstergelerle saptanmaktadır. Bu göstergelerin yansıttığı sosyal ve ekonomik değişkenler yöntem bölümünde belirtilecektir.

2. Sosyal Hareketlilik

Sosyo-ekonomik-düzey dışında sosyal hareketliliğe de bu araştırmada önem verilmiştir. Sosyal hareketliliğin değişimle doğal ve yakın bir ilişkisi vardır. Bu ilişki, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede daha belirgin bir hal almaktadır. Türkiye'de yapılan ilk sosyal psikolojik nitelikteki araştırmalardan beri bu kavram üzerinde durulduğunu görüyoruz[92]. Bu çeşit çalışmalarda sosyal hareketlilikle sos-

---

Society. London: Routledge ve Kegan Paul, 1963.
Dahrendorf, R. **Essays in the Theory of Society.** Stanford University Press, 1968.
Mayer, K. B. **Class and Society.** New York: Random House, 1955.
Lasswell, T. E. **Class and Stratum.** Boston: Houghton Mifflin, 1965.
Beteille, A. (Ed.) **Social Inequality.** Penguin Modern Sociology Readings, 1969 (Özellikle, Aron, R. "Two Definitions of Class", s. 67-78).
Anlam tartışmalarına girmeden herhangi bir tanım seçmek olanaksızdır. Diğer taraftan bu tür sosyolojik tartışma, bu araştırmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Bu nedenle araştırma amaçlarına uygun ampirik göstergeler kullanılmakla yetinilmiştir.

(92) Örneğin: Sherif, M., **An Outline of Social Psychology:** New York: Harper ve Row, 1948.
Lerner, D., a.g.e.
Frey, a.g.m.,

yal değişime açıklık ve modernleşme eğilimi arasında doğru orantılı bir ilişki görülmektedir. Ayrıca, bu ilişki, kuramsal bir çerçeve içinde, sosyal hareketliliğin bağımsız; tutum değişimi ve modernleşmenin de bağımlı değişkenler olarak belirdiği bir sebep-sonuç ilişkisine dönüştürülmektedir.

Araştırmamızda da yukarıda belirtilen türde bir kuramsal temelden hareket edilmektedir. Bu nedenle, sosyal hareketlilik, diğer sosyo-ekonomik göstergelerin dışında fakat onlara ilişkin olarak ele alınmaktadır.

Başaran, F. Diyarbakır Köylerinde Vaziyet Alışların (Attitudes) Değişmesiyle İlgili Psiko-Sosyal bir Araştırma. (Basılmamış Doçentlik Tezi) Ank. Üni. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1967.

Bu konuyu bu örnekleri ve daha başkalarını da ele aldığım daha önceki bir yazımda da işlemiştim: Kâğıtçıbaşı, Ç., Türkiye'de Sosyal-Psikolojik Araştırmaların Genel Görünümü, Gruplanması ve Bazı Problem Sahaları. **Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi;** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-11, 1971, s. 15-39.

B ö l ü m III

YÖNTEM

Bir araştırmada kuram (teori) ve yöntemin birbirlerine karşılıklı bağlı oldukları ve birbirlerinden ayrı olarak düşünülemeyecekleri açıktır. Kuram, bir araştırmanın çerçevesini belirler; belirli bir yöntem kullanılarak yapılan araştırma da kuramın gelişimine katkıda bulunur. Dolayısıyla, "hiç bir araştırmanın sonuçları, bu sonuçları elde etmek için kullanılan yöntemlerden daha iyi olamaz"[93]. Bu husus gözönünde tutularak, araştırmamızın yöntemi bu kısımda ayrıntılarıyla verilmeye çalışılacaktır.

Araştırmamızdaki temel nüfus (population), İzmir devlet liselerinin son sınıf öğrencileridir. Önce,

---

(93) Newcomb, T. W. "The Interdependence of Social-Psychological Theory and Methods: A Brief Overview" in Festinger, L. ve Katz, D. (Eds.) **Research Methods in the Behavioral Sciences.** New York: Holt, Rinehart ve Winston, 1966 (s. 1).

İzmir şehrinin ele alınmasının bazı nedenlerini belirtmekte yarar vardır.

Daha önce de açıklandığı gibi, çalışmamızda kişilik ve aile değişkenlerinin yanı sıra sosyo-ekonomik değişkenler de kullanılmıştır. Bu bakımdan, kendi içinde yeterli derecede sosyo-ekonomik farklılıklar gösteren gelişmiş bir şehir seçmemiz söz konusu idi. Ankara başkent olduğundan, beklenenden büyük bir memur sınıfı olduğu, böylece araştırma amaçlarımıza pek uygun düşmeyeceği düşünüldü. İstanbul ise fazla heterojen (gayri mütecanis) ve büyük olduğundan orada araştırma yapmanın pek kolay olmayacağı göz önüne alındı. İzmir, hem endüstrileşmiş, dolayısıyla sosyo-ekonomik bakımdan yeterli derecede farklılaşmış; hem de araştırma yapmaya müsait bir şehir olarak belirdi. Ayrıca, İzmir ili liselerinin büyük çoğunluğunun il merkezinde bulunması da, hem araştırma olanaklarını arttırmak bakımından, hem de inceleyeceğimiz örneklemin çeşitli sosyo-ekonomik tabakaları kapsaması bakımından bizim için çok önemliydi.

A. SÜJELER[94]

Çalışmadaki süjeler İzmir devlet okullarından seçilmiş lise son sınıf öğrencileridir. Lise son sınıfdaki öğrencilerin alt sınıfdaki öğrencilere nisbetle daha iyi gelişmiş ve belirlenmiş fikir ve tutumları olacağı varsayılmıştır. Süje olarak lise son sınıf öğrencilerinin seçilmesinde çeşitli nedenler vardır. Geleceğin ida-

(94) Bu araştırma bir laboratuvar deneyi olmadığından, "süje" kelimesi "denek" kelimesine tercih edilmiştir.

recileri ve karar vericileri olarak, gençlerin tutum ve fikirleri ve ilerisi için umut ve beklentileri bizleri ilgilendirmektedir. Aynı zamanda lise son sınıf öğrencileri oldukça kritik bir dönemdedirler. Şöyle ki, aileleri, arkadaş grupları, okulları ve sosyal çevreleri gibi çeşitli "aidiyet" ve "referans" gruplarından[96] gelen ve çoğunlukla onları çelişik rol istekleriyle karşı karşıya bırakan sosyal beklentilerin etkisi altındadırlar. Aynı zamanda gençler, bu yaşta, kendileri ve gelecekleri hakkında, bu rol isteklerinin bazılarını benimsemek ve bazılarını reddetmek yönünde önemli kararlar vermek durumundadırlar. Bu nedenle, onların bu devredeki tutum ve inançları çok önemlidir.

Pratik yönden de, bizim ilgilendiğimiz sorular ancak bir anket yoluyla ele alınabilirdi, ve öğrenciler, kısa bir süre içinde çok sayıda anket uygulayabileceğimiz uygun bir grup teşkil etmekteydiler.

Kız ve erkek süjeler yalnız devlet okullarından seçilmişlerdir. Çünkü, bunlar çeşitli sosyal sınıflardan gelen öğrenci nüfusunun ve ilerdeki üniversite öğrencilerinin çoğunluğunu temsil etmektedirler. Özel okullardaki öğrencilerin de ele alınması, örneklememizi yukarı sosyo-ekonomik düzey lehine yanlılaştırabilirdi (biased). Diğer taraftan, teknik ve ticaret okulla-

---

(95) Referans grubu kavramı ilk defa Hyman tarafından kullanılmış ve bilâhare geliştirilmiştir (Hyman, 1942, 1960). Merton, (a.g.e.) bu kavramı şöyle tarif eder: "Kişinin, kendini değerlendirebilmesi ve tutum geliştirebilmesi için bir standard olarak kullandığı grup". Referans grubu, kişinin "ait olduğu" bir grup olabileceği gibi, "ait olmak istediği" bir grup da olabilir.

rından süjeler ele almamız, değişik zekâ grupları, eğitim durumu, okutulan dersler, ve konu ağırlığı yönünden sakıncalı farklılaşmalar yaratabileceği gibi, örneklememizi, alt sosyo-ekonomik düzey lehine yanlılaştırabilirdi. Ayrıca meslek okullarındaki son sınıf öğrencilerinin belirgin meslek gruplarına yönelmiş olmaları da kontrol edilemeyen bir değişken olarak karşımıza çıkabilirdi. Bu nedenlerle, bu okullardaki öğrenciler örneklememizin dışında bırakılmıştır.

İzmir'deki 7 devlet lisesinden 5 tanesi örneklememize alınmıştır. Her lisede öğrenciler hem fen hem edebiyat bölümlerinden seçilmişlerdir. Sadece bir edebiyat ve bir fen şubeleri olan Buca ve Karşıyaka liselerinin dışında, her liseden, sistematik eşit ihtimalli örneklem tekniğiyle, iki edebiyat ve iki fen şubesi seçilmiştir. Örneklem seçiminde, birim olarak kişi değil, şube kullanılmıştır. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir: Uygulamadan önce, liseler ziyaret edilip bilgi toplandı. Bu bilgilere göre fen ve edebiyat sınıf mevcutlarının birbirine yakın olduğu ve şubelerin kurulmasında bir yanlılık olmadığı anlaşıldı.

Çizelge 1 de, İzmir'de mevcut ve örnekleme giren lise sayısı; çizelge 2 de ise, anketin uygulandığı öğrencilerin sayısı verilmektedir.

ÇİZELGE 1

İZMİR ŞEHRİNDE MEVCUT VE ÖRNEKLEME ALINAN LİSE SAYISI

Lisenin Türü	Mevcut sayı	Örneklem sayısı
Erkek liseleri	3	2
Kız liseleri	2	2
Karma liseler	2	1
Toplam	7	7

ÇİZELGE 2

ÖRNEKLEMİN GENEL GÖRÜNÜŞÜ

Lise	Kızlar	Erkekler	Toplam
Atatürk Lisesi		159	159
Buca Lisesi	22	42	64
Karşıyaka Kız Lisesi	124		124
İzmir Kız Lisesi	146		146
Namık Kemal Lisesi		177	177
Toplam	292	378	670

Örneklememize alınmamış olan Bornova ve Karşıyaka Erkek Lisesi de dahil olmak üzere, İzmir'deki tüm lise son sınıf öğrencilerinin sayısı 1425'dir. Bizim örneklememizse, bu nüfusun, yaklaşık olarak yarısını kapsamaktadır (% 47). Bu oldukça yüksek bir orandır; dolayısıyla, örneklem hatası (sampling error) düşük olmalıdır.

B. ANKET VE UYGULANMASI

Çeşitli konularla ilgili değişik ıskalalar ve ayrı ayrı maddeler, kendi içinde tutarlı tek bir anket haline getirilmiştir. Bunun nasıl yapıldığı ve özellikle ıskalaların kuruluşu hakkında ileride ayrıntılı bilgi verilecektir. Ek A'da görülebileceği gibi mecburî durumlar dışında, ankette hep kapalı uçlu sorular kullanılmıştır. Geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasında bu önemli bir unsurdur. Bu hususlarda gereken diğer tedbirler de alınmıştır. Bunlardan da daha ileride söz edilecektir.

Bizim süjelerimizle aynı yaş düzeyinde olan bir grup öğrenci üzerinde başka bir şehirde anketin ön

denemesi yapılmış, bu denemede, anketin bir ders saati içinde kolaylıkla uygulanabileceği görülmüştür. Ön deneme, aynı zamanda anketin bütünüyle anlaşılabilir olduğunu da göstermiştir.

Anketin uygulanması, yazar tarafından ve anketin bazı maddelerini kullanmış olan Doç. Dr. Şefik Uysal tarafından beraberce yapılmıştır[96]. Öğrencilere kimliklerinin belli olmaması için anketlere adlarını yazmamaları kesinlikle belirtilmiş ve kendilerinden soruları doğru olarak ve içtenlikle cevaplandırmaları önemle istenmiştir. (Bakınız: Anket Açıklaması: Ek A). Kanımızca, bu tür tedbirlerin alınması, toplumsal beğenilme (social desirability) değişkeninin etkisini oldukça azaltmış, dolayısıyla, cevapların geçerliliğini arttırmıştır. Uygulama 1968 sonbaharında yapılmıştır.

C. ÖLÇEKLER

Anketin istatistiksel analize giren tüm maddeleri dört ayrı grupta toplanabilir:

1) Umutsal değişkenler.
2) Sosyo-ekonomik değişkenler.
3) Kişilik değişkenleri (veya psikolojik değişkenler).
4) Ailesel değişkenler.

---

(96) Uysal'ın da belirttiği gibi (Uysal, Ş., 1970, s. 47), anketin tümü tarafımdan hazırlandıktan sonra, bazı maddeleri, Sayın Uysal tarafından —aynı örneklemin kullanıldığı— kendi araştırması çerçevesinde yorumlanmıştır. Araştırmamızdaki yorum ve analizler ise Uysal'ınkinden tamamen ayrı ve bağımsız olarak yapılmıştır.

İlk iki grup çoğunlukla tek maddelerle (ya tek tek, ya da beraberce) son iki grup da çoğunlukla ıskalalarla ölçülmüştür. Bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri istatistiksel analiz yoluyla incelenmiştir. İleride de açıklanacağı gibi, temel olarak korelasyonlar ve t-testlerinden faydalanılmıştır.

Dört farklı değişken grubumuzu kapsayan maddeler bu bölümde açıklanacaktır.

1. Umutsal Değişkenler

Kazanç ve meslekle ilgili umutlar ve umutlar düzeyi ile beklentiler düzeyi arasındaki farklılıklar üzerinde çalışılmıştır. Bu değişkenlerle ilgili olan maddeler şunlardır:

a) Kazançla ilgili umutlar (Anketin II nci Bölümünde 31 nci madde):

"Hayata atılıp aile kurduğunuzda, ailenizin ortalama gelirinin ne kadar olmasını arzu edersiniz? (35-40 yaşları arasında olacağınız zamanı düşünerek ona göre cevap verin. O zamanki paranın değerinin şimdikinin aynı olduğunu farzedin.)"

Yedi cevap kategorisi, ayda 500 TL. smdan, 500 TL. lık artışlarla 3000 TL. sının üstüne kadar uzanmaktadır.

b) Mesleksel Umutlar: (II nci Bölüm, Madde 29) "Tahsiliniz bitince, hangi meslek veya iş dalına girmeyi arzu edersiniz? (Kızlar için: Ev kadını olmayı arzu ediyorsanız, Ev Kadını ya-

zınız. Ev kadınlığına ilâve olarak bir meslek sahibi olmak istiyorsanız hem ev kadını, hem de o mesleğin adını beraber yazınız.)"

Cevaplar Çizelge 3'deki kategorilere göre kodlanmıştır.

ÇİZELGE 3

MESLEKLERİN GELİR VE PRESTİJE GÖRE GRUPLANMASI[97]

Kod	Sınıflama	Prestij	Örnekler
7	Serbest meslekler idareciler	Çok yüksek	Serbest meslekler (doktor, avukat, diş doktoru, mimar, mühendis, vb.). Üniversite profesörü, ilim (fen) adamı, elçi, hariciyeci, vekil, mebus, vali, devlet dairesi veya özel sektörde umum müdür veya yüksek teknik veya akademik tahsil gerektiren yönetici, idareci, banka umum müdürü vs. Çok işçi çalıştıran fakrikatör, büyük çiftlik sahibi, general, büyük iş adamı, sanayici.
6	Kamu ya da özel sektörde yüksek rütbeli memurlar, iş adamları	Yüksek	Yüksek rütbeli memur (kamu veya özel sektörde), orta-lise öğretmeni, küçük fabrika sahibi, küçük sanayici, tüccar, büyük gayrimenkul sahibi, büyük mağaza sahibi, banka şube müdürü, müfettiş (maliye, milli

(97) Bu gruplamada temel kıstas olarak gelir düzeyi göz önüne alınmış ve ayrıntılı olmaktan ziyade genel kapsamlı bir ayırım yapılmıştır.

Kod	Sınıflama	Prestij	Örnekler
			eğitim vb.), yüksek rütbeli asker (binbaşı ve üstü), veteriner, orta büyüklükte çiftlik sahibi, müteahhit.
5	Orta memur (kamu ya da özel sektörde) küçük iş adamı	Orta	İlkokul öğretmeni, orta rütbeli asker, mahallî politikacı (parti üyesi), sanatçı (ressam, müzisyen, tiyatro artisti), orta rütbeli devlet memuru (veya özel sektörde çalışan muhasip, sekreter gibi memur), gazeteci, orta büyüklükte dükkân sahibi, tekniker, teknisyen, pilot, küçük çiftlik sahibi, gazeteci, baş hemşire, küçük müteahhit, sivil polis, profesyonel futbolcu, rejisör, küçük tüccar (toptancı, vb.).
4	Küçük memur esnaf kalifiye işçi	Orta	Küçük memur, köy öğretmeni, köy muhtarı, imam, müftü, hoca, küçük esnaf (berber, tornacı, elektrikçi, saat tamircisi, yorgancı, matbaacı), kalifiye işçi, tahsildar, makinist, komisyoncu, otomobil tamircisi (atelye sahibi), terzi, köylü, çiftçi, bakkal, kendi arabasında çalışan şoför, polis, kasap, denizci, kendi motoru olan balıkçı, küçük lokanta sahibi, küçük rütbeli subay, postacı, belediye otobüs şoförü, inşaat ustası, kuru temizleyici, fırıncı, küçük dükkâncı, ebe, hemşire, sağlık memuru.

Kod	Sınıflama		Örnekler
3	Yarı-kalifiye işçi	Düşük	Yarı kalifiye işçi, başkasının otomobilinde çalışan şoför, bina boyacısı (badanacı), bahçıvan, motoru olmayan balıkçı, küçük topraklı tarım işçisi, işportacı, musluk tamircisi, inşaat kalfası, oduncu, dükkân ve küçük iş yerlerinde tezgâhtar, kalfa, garson, mahalle bekçisi, hasta bakıcı, arabacı vb.
2	Düz işçi	Çok düşük	Düz işçi, topraksız tarım işçisi, inşaat amelesi, kapıcı, hademe, hizmetçi, seyyar ayakkabı boyacısı, garaj, dükkân veya küçük iş yerinde çırak, hamal, çoban.
1	İşsiz (Ev kadını)		İşsiz (Kadınlar için: Ev kadını).

c) Umutlar ve Beklentiler Arasındaki Farklılıklar:

Birinci Bölümde de açıklandığı gibi, bu kavram, malî ve mesleksel alanlarda, kişinin, istediğini başarabileceğine ne derece inandığını gösterir. Kazançla ilgili umutlar için bu değişken ikinci bölümdeki 31 ve 32 nci maddelerin cevap kategorileri arasındaki sayısal farkı bulmak yoluyla elde edilmiştir. (Bu iki soruyu birbirinden ayıran ana kelimeler "arzu edersiniz" ve "tahmın edersiniz" dir). Mesleksel umutlar için değişken, yine ikinci kısımdaki 29 ve 30 uncu maddelerin cevap kategorileri arasındaki sayısal

farkın sonucudur ve aynı ana kelimeler kullanılmıştır.

Umutlar ve beklentiler arasındaki yüksek bir farklılığın geleceğe kötümser bir bakışın belirtisi olacağı varsayılmıştır. Tersine olarak, geleceğe iyimser bir bakışın, umutlar ve beklentiler arasında yüksek bir farklılık doğurmayacağı kabul edilmiştir. Söz gelişi, bir süje, girmek **istediği** bir mesleğe, gerçekten de gireceğini **tahmin ediyorsa,** mesleksel umutları ile beklentileri arasındaki fark sıfırdır, ve kişisel geleceğe karşı olumlu bir tutumu vardır. Buna karşıt olarak, bir süje, girmek **istediği** mesleğe gerçekten girebileceğini **tahmin etmiyorsa,** bu durumda girmek **istediği** meslekle gireceğini **tahmin ettiği** mesleklerin kategori sayılarına (1-7) bakılır. Bu iki kategori arasındaki sayısal fark ne kadar yüksekse, kişisel geleceğe karşı o nisbette karamsar bir bakışı yansıtıyor demektir. (Bu fark 1 ile 6 arasında değişebilir.) Malî umut ve beklentiler için de durum aynıdır.

2. Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenleri

Daha önce de belirtildiği gibi, araştırmamızda nesnel ve öznel sosyal sınıf saptama yöntemlerinden yalnız birine kesinlikle bağlı kalmaktansa sosyal sınıfın çeşitli göstergelerinin kullanılması uygun görülmüştür. Bu nesnel ve öznel göstergelerin relatif önemine dair bir varsayım yapılamayacağından, bir bileşik indeks meydana getirilmeğe çalışılmamış, bunun yerine her biri ayrı ayrı kullanılmıştır. Başka bir deyişle, çeşitli sosyo-ekonomik durum gösterge-

Bu sahadaki diğer araştırmalarla karşılaştırabilmek ve geçerlikle güvenirliği bir dereceye kadar garantilemek için, yerleşmiş, bilinen ıskalalardan (ya tamamiyle ya da bütünü temsil eden seçilmiş maddeleri kullanarak) faydalanmaya çalışıldı. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise yeni maddeler bu araştırma için türetilmiştir. Belirli maddeleri hazır ıskalalardan seçmek için kullanılan ana kıstas, maddenin, ıskalada yüksek ve düşük puan alanlar arasında ayırım yapabilme derecesi idi. Maddelerin bu özelliği yazarları tarafından belirtilmiştir. Iskalaların en çok ayırım yapabilen maddelerinin alınmasına uğraşılmıştır.

Bu araştırmada ıskalalar üstünde niçin önemle durulduğunun belirtilmesinde yarar vardır. Bilindiği gibi, ıskalalar, sosyal ilimlerde gittikçe daha fazla kullanılan sayısal çalışma teknikleridir. Iskalaların avantajları, kesin ölçmeye, sayısal işlemlere ve istatistik analize uygun olmalarıdır. Bu nedenle, ıskala kullanılan anketler, ıskala kullanılmayanlardan daha güçlü araştırma araçları olmaktadırlar. Ayrıca, iç tutunum testinden (test of internal consistency) geçmiş bir ıskala, herhangi tek bir sorudan daha fazla temsil edici kuvvete sahiptir ve güvenirliği —büyük bir olasılıkla— daha yüksektir[98].

(98) Bu konuya, bundan önceki bir yazıda daha etraflıca değinilmiştir. Kâğıtçıbaşı, Ç. Sosyal İlim Metodolojisi: Köy ve Nüfus Araştırmaları, İzmir Araştırması. **Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi,** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-11, 1971, s. 170-180.

Araştırmamızdaki çoğu ıskalalar Likert tipindedir[99], yani maddeler bir fikri kuvvetle kabul etmekten, buna kuvvetle karşı olmaya kadar uzanan 5 cevap kategorisine ayrılmıştır. Bu ıskalalardan bazıları, Türkiye ve Amerika'da aynı yaştaki öğrencilerle önceki bir çalışmada kullanılmıştır[100], dolayısıyla, bulguların karşılaştırmalı bir analizi ileride yapılabilir. Çoğu ıskalalarda, denge, maddeleri olumlu ve olumsuz olarak ifade etme ve kodlama yolu ile elde edilmiştir. Yani, maddelerle hem fikir olmak ya da "evet deme eğilimi" (acquiescence) nedeni ile ortaya çıkabilecek sistematik yanlışlıklardan sakınmak için maddelerin bazıları olumlu, bazıları olumsuz olarak ifade edilmiş ve değerlendirilmiştir. Teknik bir sorun olan ıskalada denge sağlanmasını burada biraz daha ayrıntıları ile açıklamak yararlı olabilir.

Konuya bir örnekle girmek mümkündür. Otoriteryen kişiliği saptamak için hazırlanmış olan ve çok yaygın olarak kullanılan F-Iskalası (Faşizm Iskalası)[101] tek yönlü olarak ifade edilen maddelerden oluşmuştur ve gene tek yönlü olarak değerlendirilir. Yani, bütün maddelerle aynı fikirde olmak, otoriteryen kişiliğe işarettir. Bu durum, bu ıskalanın büyük bir mahzuru olarak nitelendirilmiştir[102] çünkü soruların

(99) Likert, R. A. Technique for the Measurement of Attitudes. Arch. Psychol., 1932, No. 140.

(100) Kâğıtçıbaşı, Ç. a.g.m.

(101) Adorno ve diğerleri, a.g.e.

(102) Bu sorun için bakınız - Örneğin:
Smith, M. B. Review of the Authoritarian Personality. **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 1950, 45 775-779.,

cevaplarının süjelerin gerçek fikirlerini mi yoksa "evet" deme eğilimlerini mi yansıttığı açık değildir. Nitekim Cohn[103] F-Iskalasıyla konu bakımından hiç ilgisi olmayan "MMPI" Kişilik Testinin 33 maddesine süjelerin "evet" deme eğilimiyle, aynı süjelerin F-Iskalası puanları arasında 0,41 oranında bir korelasyon bulmuştur. Araştırmamızda F-Iskalasının kullanılmamasının nedenlerinden biri budur.

Bu örnek açıkça bize şunu göstermektedir: Tutum ölçen ıskalalarda sorular tek yönlü sorulup değerlendirilirse, gerçeği yansıtan cevaplar, "evet" deme eğilimiyle verilen cevaplara karışmakta ve elde edilen sonucun geçerliği şüpheli hale gelmektedir. Bu sorun, özellikle genel görüşler, fikir cümleleri gibi kişiye uzak konuları içeren maddelerin bulundu-

---

Bass, B. M. Authoritarianism or acquiescence? **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1955, **51,** 616-623. Jackson, D. N. ve Messick, S. J. A note on "Ethnocentrism" and acquiescent response sets. **Journal of Abnormal and Social Psychology** 1957, **54,** 132-134.

Chapman, L. J. ve Campbell, D. T. Response set in the F Scale **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1957, **54,** 1, 129-132.

Couch, A. ve Keniston, K. Yeasayers and Naysayers: Agreeing response set as a personality variable. **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1960, **60,** 151-174. Peabody, D. Authoritarianism scales and response bias. **Psychological Bulletin,** 1966, **65,** 11-23.

(103) Cohn, T. S. The relation of the F-Scale to a response set to answer positively. **American Psychologist,** 1953, **8,** 335, (Abstract).

ğu tutum ıskalalarında daha önemli olmaktadır. Kişinin sözü edilen konu hakkında fazla bir fikri yoksa, "evet" deme eğilimi artacaktır. Buna, bir de değişik kültürlerde "evet" deme eğiliminin farklı seviyelerde olma olasılığı[104] da eklenince sorunun önemi daha açıkça belirmektedir. Bu bakımdan, yurdumuzda da özellikle tutum ıskalası hazırlayan araştırıcıların çok dikkatli olması gerekmektedir. Maddelerin bir kısmı olumsuz (ters) bir ifadeyle yazılıp değerlendirilmek suretiyle denge kurulması, yani ters ve düz maddelerdeki "evet" deme eğilimlerinin birbirini götürmesi (nötralize etmesi) sağlanabilir[105]. Araştırmamızda da bu yola başvurulmuştur.

F-Iskalasının maddelerinin tek yönlülüğü yanında, kişisel otoriteryenizmi ölçerken bu ıskalayı kullanmamamızın başka nedenlerine de kısaca değinelim. Likert ıskala yönteminde kullanılan matematik model, homojen bir ıskala gerektirir. Başka bir deyişle, bütün ıskala maddelerinin aynı ortak boyutu (tutum vb.) ölçtükleri varsayılır. Maddelerin arasın-

---

(104) Prothro, E. T. ve Melikian, L. H. The California Public Opinion Scale in an Authoritarian Culture. **Public Opinion Quarterly**, 1953, 17, 353-362. Yazarlara göre, otoriteryen bir kültürde "evet" deme eğilimi de fazla olmaktadır.

(10) Maddeleri tersine çevirme yöntemi yaygın olarak uygulanmaktadır. Özellikle F-Iskalasıyla yapılan çalışmalarda bu yola sık sık başvurulmuştur. (Örneğin, Christie, Havel ve Seidenberg, 1958; Leavitt, Hax ve Roche, 1955; Bass, a.g.m.; Jackson ve Messick, a.g.m.; vb.)

daki korelasyon da bu ortak faktöre bağlanır[106]. F-Iskalasında ise dokuz ayrı otoriteryenizm öğesinin ölçüldüğü iddia edilmektedir[107]. Bu durum, F-Iskalası için teknik bir sorundur. Ayrıca 1950 ler Amerikası için geçerli olan birçok F-Iskalası maddesi bugün için Türkiye'de geçerli değildir. Bu bakımdan da nisbeten kültüre bağlı bir içeriği olmayan öz-otoriteryenizm ıskalası, F-Iskalasına tercih edilmiştir.

Diğer ıskalalar üzerinde karar verirken de buna benzer çeşitli sorunlar üzerinde durulmuştur. Her ıskala için temel kriter, o ıskalanın genellikle araştırma amaçlarına uygunluğu ve özellikle de söz konusu psikolojik değişkeni yeterince yansıtması olarak kabul edilmiştir. İlerde de açıklanacağı gibi, her madde için bu kriterin karşılanıp karşılanmadığını anlamak amacıyla ıskala içi madde korelasyonları yapılmıştır.

Çizelge 5 her ıskalanın madde sayısını vermektedir. Ek B ise her ıskalanın bütün maddelerini yazılı olarak verir. Madde kaynaklarına ait açıklamalar da Ek B de verilmiştir.

---

(106) Bakınız: Green, B. F. Attitude Measurement in Lindzey, G. (Ed.) **Handbook of Social Psychology.** Vol. 1., Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1954. s. 335-369, özellikle s. 351-352.

(107) Adorno ve diğerleri, a.g.e., s. 228 de belirtilen bu öğeler şunlardır: tutuculuk, otoriteryen boyun eğme, başkalarına açılmama (anti-intraception), batıl inançlar ve tektipçilik (stereotype), güç ve sertlik, yıkıcılık ve kiniklik (cynicism), yansıtma (projectivity) ve cinsiyetle fazla uğraşma, ilgi.

ÇİZELGE 5

PSİKOLOJİK DEĞİŞKENLER

Iskalanın İsmi	Maddeler
1. Öz-otoriteryenizm	1-14, 16-20
2. Yurtseverlik (millet ve devlete saygı ve bağlılık)	21-27, 34 (Kısım II)
3. Anomi	33-37
4. Kişisel gelecek hakkında tutum (iyimserlik-karamsarlık)	49, 50, 51, 52
5. Pekiştiricinin içten ya da dıştan kontroluna inanç	55-63
6. Dinsel yönelim (Dindarlık)	38-42, 33 (Kısım II)
7. Başarı güdüsü	46, 48
8. Kuvvet yönelimi	44, 45
9. Ana-babaya saygı ve bağlılık	43-49 (Kısım II)

4. Ailesel Değişkenler

Son değişkenler kategorisi, aile yapısı ve ortamı ile ilgilidir. Daha önce değinilmiş olan psikolojik değişkenlerin, hiç olmazsa bir ölçüde, birey üzerindeki ailesel etkilerin sonucu olarak ortaya çıktığına şüphe yoktur. Bunun için, ailesel değişkenleri, hem bağımsız değişkenler olarak kendi başlarına, hem de sosyo-ekonomik durum değişkenlerine olan ilişkileri yönünden ele alma ihtıyacı duyulmuştur.

Çalışmamızda kullanılan kavramları tanımlarken açıkladığımız gibi, "kontrol" ve "sevgi" ailede büyüyen çocuğun psikolojik formasyonunu saptayan iki bağımsız değişken olarak kavramlaştırılmıştır. Bu nedenle, bu değişkenler iki değişik ıskala yoluyla ele alınmıştır. Bu değişkenlere ek olarak, süjelere

evlerinde kiminle oturdukları sorularak bunların sayısından aile genişliği bulunmuştur.

Çizelge 6 ailesel değişkenlerle ilgili maddeleri göstermektedir. Ek B aile kontroluna ve aile sevgisine ait maddeleri yazılı olarak verir.

ÇİZELGE 6

AİLESEL DEĞİŞKENLER

Değişken	Maddeler (Anketin II. kısmında)
Aile Kontrolu	36, 39, 40, 42
Aile Sevgisi	37, 41
Aile Büyüklüğü	16

D. İSTATİSTİKSEL İŞLEM

a) Verileri analiz için hazırlarken ilk yapılan iş, ıskalaları meydana getiren bazı maddeleri tersine çevirmek olmuştur. Daha önce açıklandığı gibi, "evet" deme eğilimine dayanan hataları önlemek için ıskalalardaki bazı maddeler olumsuz olarak yazılmış ve puanlandırılmıştır. Iskala değerlerini (puanlarını) bulmak için bu maddeler tersine çevrilmiştir. 5 den daha az kategorili cevabı olan maddeler de, 5 kategorili cevaplarla aynı düzeye konulmuştur[108].

(108) II. kısımdaki 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 25, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 42, 43, 45, 47 ve 36 numaralı maddeler 5 cevabının 1 e; 4 ün 2 ye; 3 ün 3 e; 2 nin 4 e; ve 1 in 5 e dönüştürülmesi yoluyla değiştirilmiştir.
II. kısımdaki 51, 55, 60, 61, 63 ve 33 numaralı maddeler, 2 cevabının 4 e; 1 in 2 ye dönüştürülmesi yoluyla değiştirilmiştir. 56, 57, 58, 59 numaralı maddeler ise, 1 cevabının 4 e dönüştürülmesi şeklinde değiştirilmiş ve 2; 2 olarak kalmıştır.

b) Anketteki 124 tane kodlaması yapılmış olan maddenin her birinin kategorileşmiş cevapları üzerinden, grup için yan dağılımlar ve bunların yüzdeleri hesaplanmıştır. Bu işlem, her cevabın hazır referansı olması için yapılmıştır. Bu veriler Ek C de incelenebilir.

c) Bundan sonra yapılan iş, istatistiksel işlemle ıskalaların son halinin saptanmasıdır. Daha önce belirtildiği gibi, çalışmanın psikolojik ıskalaları çeşitli kaynaklardan elde edilmiştir. Tryon[109] tekniği ile küme analizi (cluster analysis) yapılarak, öz-otoriteryenizm, yurtseverlik, aile kontrolu ve sevgisi ile ana-babaya saygı ve bağlılık ıskalalarının iç tutarlılığı daha önceki bir çalışmada kontrol edilmişti[110]. Pekiştiricinin içten ya da dıştan kontroluna inanç ve Anomi Iskalalarının geçerlik ve güvenirlik testleri ise daha önceden yazarları tarafından yapılmış ve yeterli bulunmuştur. Geriye kalan dört ıskala, yani Kişisel Gelecek Hakkında Tutum, Dindarlık, Başarı Güdüsü ve Kuvvet Iskalaları, önsel ya da kuramsal

(109) Tryon, R. C., a.g.m.

(110) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m. Bu araştırmada ayrıca ıskalalar için güvenirlik testleri de yapılmıştı. Bu işlem, Türkçeye tercüme dolayısıyla maddeler arasındaki korelasyonun (ve bunun sonucu olarak da güvenirliğin) azalıp azalmadığını kontrol etmek için yapılmıştı. Sonuçlar, böyle bir azalmanın söz konusu olmadığını göstermiştir. Kuder-Richardson Güvenirlik Formülü No. 21 kullanılarak elde edilen (elimizdeki araştırmada da kullanılan) ıskalaların güvenirlik dereceleri şöyledir: Öz-Otoriteryenizm = 0,71; yurtseverlik = 0,68. (s. 450).

(a priori) olarak özellikle bu araştırma için hazırlanmıştır.

Çoğu ıskalaların önceden güvenirlik kontrolu yapıldığı halde, bütün ıskalaları bir daha kontrol etmenin yararlı olacağı düşünüldü. Bu amaçla her ıskalanın her maddesinin, diğer bütün maddeleriyle korelasyonları yapıldı. Iskalaların içinde birbirleriyle en az 0,05 önemlilik düzeyinde korele eden maddeler alındı, diğerleri ise atıldı.

Özellikle psikolojik değişkenlerimizi ölçen 5-kategorili Likert tipi ıskalalar için bu işlemin yararlı olacağı düşünülmüştü. Bunun nedeni, daha önce de belirtildiği gibi, Likert değerlendirme sisteminin temelindeki matematik modelin, homojen bir ıskala gerektirmesidir.

7-17 numaralı çizelgeler her ıskalanın madde korelasyonlarını verir[111]

(111) Korelasyonların önemlilik düzeyleri bütün ıskalalarda şöyle gösterilmiştir:

x	0,05 önemlilik düzeyi
xx	0,02
xxx	0,01
xxxx	0,005
xxxxx	0,002

ÇİZELGE 7

A. ÖZ-OTORİTERYENİZM ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1																				
2	0,15 xxxxx																			
3	0,11 xxxx	0,08 x																		
4			0,08 x																	
5	0,08 x	0,09 x	0,10 xxx																	
6																				
7		0,11 xxxx	0,08 x			0,15 xxxxx														
8	0,09 xx	0,10 xxx	0,09 x		0,10 xxx		0,22 xxxxx													
9		0,09 xx			0,08 x		0,14 xxxx	0,27 xxxxx												
10		0,08 x			0,14 xxxx			0,11 xxx												
11				0,11 xxxx			0,09 x			0,17 xxxx										
12			0,11 xxx				0,16 xxxx	0,20 xxxx	0,12 xxxx		0,16 xxxx									
13					0,08 x					0,16 xxxx										
14										0,21 xxxxx			0,23 xxxxx							
15																				
16				0,09 x						0,09 xx			0,11 xxx							
17								0,09 x					0,09 xx							
18			0,08 x							0,08 x						0,15 xxxx	0,12 xxx			
19		0,09 x	0,08 x				0,16 xxxx	0,16 xxxx	0,15 xxxx			0,16 xxxx						0,10 xx		
20	0,10 xx				0,10 xxx					0,29 xxxxx			0,15 xxxx	0,19 xxxx						

ÇİZELGE 8

B. YURTSEVERLİK ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	21	22	23	24	25	26	27
21							
22	0,23 xxxxx						
23							
24	0,15 xxxxx		0,25 xxxxx				
25			0,12 xxxxx	0,09 x			
26	0,08 x						
27	0,15 xxxxx	0,23 xxxxx		0,16 xxxxx		0,23 xxxxx	

ÇİZELGE 9

C. ANOMİ ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	33	34	35	36	37
33					
34	0,22 xxxxx				
35	0,15 xxxxx	0,22 xxxxx			
36	0,12 xxxxx	0,22 xxxxx	0,29 xxxxx		
37	0,08 x	0,20 xxxxx	0,25 xxxxx	0,38 xxxxx	

ÇİZELGE 10

D. KİŞİSEL GELECEK HAKKINDA TUTUM ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	49	50	51	52
49				
50	0,31 xxxxx			
51		0,10 xx		
52	0,15 xxxxx	0,26 xxxxx		

ÇİZELGE 11

E. PEKİŞTİRİCİNİN İÇTEN YA DA DIŞTAN KONTROLUNA İNANÇ ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	55	56	57	58	59	60	61	62
55								
56								
57	0,18 xxxxx	0,13 xxxxx						
58		0,13 xxxxx						
59	0,16 xxxxx	0,19 xxxxx	0,29 xxxxx	0,21 xxxxx				
60	0,08 x	0,15 xxxxx	0,11 xxxx		0,18 xxxxx			
61	0,15 xxxxx		0,33 xxxxx		0,23 xxxxx			
62				0,08 x		0,09 xx		
63	0,13 xxxxx		0,28 xxxxx		xxxxx 0,17		xxxxx 0,33	

ÇİZELGE 12

F. DİNSEL YÖNELİM ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	38	39	40	41	42
38					
39	0,08 x				
40	0,08 x	0,18 xxxxx			
41		0,47 xxxxx			
42	0,16 xxxxx	0,32 xxxxx	0,19 xxxxx	0,13 xxxxx	

ÇİZELGE 13

G. BAŞARI GÜDÜSÜ ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	46	48
46		
48	0,17 xxxxx	

ÇİZELGE 14

H. KUVVET YA DA YAKIN İLİŞKİYE GİRME YÖNELİMİ ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	44	45
44		
45	0,24 xxxxx	

ÇİZELGE 15

I. AİLE KONTROLU ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	36	39	40	42
36				
39				
40		0,32 xxxxx		
42	0,16 xxxxx	0,47 xxxxx	0,29 xxxxx	

ÇİZELGE 16

J. AİLE SEVGİSİ ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	37	41
37		
41	0,38 xxxxx	

ÇİZELGE 17

K. ANA-BABAYA SAYGI VE BAĞLILIK ISKALASI MADDE KORELASYONLARI

	43	44	45	46	47	48	49
43							
44	0,29 xxxxx						
45	0,12 xxxxx	0,33 xxxxx					
46	0,42 xxxxx	0,35 xxxxx	0,38 xxxxx				
47	0,29 xxxxx	0,41 xxxxx	0,42 xxxxx	0,49 xxxxx	0,64 xxxxx		
48	0,25 xxxxx	0,35 xxxxx	0,31 xxxxx	0,39 xxxxx	0,64 xxxxx		
49	0,23 xxxxx	0,45 xxxxx	0,33 xxxxx	0,30 xxxxx	0,34 xxxxx	0,34 xxxxx	

d) Iskalaları saptadıktan sonra yapılan iş, örneklemdeki her sujeye bir ıskala puanı vermek oldu. Böylece, her anket alan bireyin, umutsal, sosyo-ekonomik, psikolojik ve ailesel değişkenler için birer puanı saptanmış oldu. Bundan sonra bütün bu puanlar, tüm örneklem için birbirleriyle korele edildi. Bu amaçla, her değişkenin, bağımsız değişken olarak, bütün diğer değişkenlerle korele edilmesi yoluyla yapılan çift değişkenli regresyon analizi kullanıldı. Sonuç, gelecek bölümde verilecek olan büyük bir (25×25) korelasyon matriksidir. Bu analiz, değişkenler arasındaki ilişkileri bulmak için yapılmıştır.

e) Son olarak, korelasyon ile gereği gibi incelenemeyen sosyal hareketlilik değişkeni T-testi analizi ile ele alınmıştır.

Bölüm IV

KURAMSAL ELE ALIŞ, BULGULAR VE YORUMLAR

Çalışmada kullanılmış olan bütün kavramlar iki genel tür değişkene ayrılabilir. Bunlar, sosyal-yapısal değişkenler, (sosyo-ekonomik durum ve aile değişkenleri) ve kişisel değişkenlerdir (psikolojik ve umutsal değişkenler). Kuramsal olarak, bunlar arasındaki nedensel ilişkilerin kabaca şöyle bir örüntü göstermeleri beklenebilir:

Sosyo-ekonomik durum değişkenleri (S.E.D., hareketlilik, vb.) → ailesel değişkenler → psikolojik değişkenler (kişilik değişkenleri) → umutsal değişkenler.

Nedenselliğin genel yönelişi burada, daha geniş, daha sürekli ve daha durağan bir (makro) değişkenden, daha dar, az sürekli ve daha az durağan bir (mikro) değişkene doğru olarak kavramlaştırılmış-

tır. Ancak, her bir kavramın bu eğilime sıkı sıkıya bağlı kalması gerekli değildir.

Araştırma probleminin ilk önemli tarafı, örneklem grubumuzun, bu değişkenler bakımından mümkün olduğu kadar doğru ve tamam bir tanımını vermektir. Çalışmamız özellikle araştırıcı (durumu ortaya koyucu) (exploratory) ve betimleyici (descriptive) nitelikte olduğu için, bu, önemle üstünde durulması gereken bir noktadır. Dolayısıyla hipotezlerin tartışılmasına girmeden önce örneklememizin genel sosyo-ekonomik özelliklerini etraflıca belirtmekte fayda görmekteyiz.

A. ÖRNEKLEMİN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Yöntem bölümünde de belirtildiği gibi (Çizelge 2) İzmir devlet liselerinden seçilmiş 292 si kız, 378 i erkek olmak üzere 670 öğrenci örneklem grubunu meydana getirmiştir.

Örneklem grubunun sosyo-ekonomik özellikleri belirli sorularla saptanmıştır. (Çizelge 4). Bu soruların cevaplarına göre örneklem grubumuzun nasıl bir genel görünüm kazandığını burada açıklamaya çalışalım. Başka bir deyişle, bu kısımda amaç, örneklemin genel bir betimlemesini yapmak, böylece daha sonraki kuramsal ele alışlara bir ampirik temel hazırlamaktır. Bu sayfalardaki çizelgeler, örneklemin belirli sosyo-ekonomik özelliklerini vermektedir.

1. Tahsil Düzeyi

Süjelerin ailelerinin tahsil düzeyini inceleyecek olursak, çizelge 18 deki durumla karşılaşırız. Anketin ikinci bölümünde 19 ve 20. sorularla saptadığımız ana baba tahsil durumu, örneklem grubumuz için —çizelge 18 de de açıkça belirtildiği gibi— geniş dizi aralığı (range) olan bir dağılım göstermektedir. Bu da örneklemimizin değişik sosyo-ekonomik düzeyleri kapsadığına bir işarettir. Araştırmamız için bu husus önemlidir. Şöyle ki lise son sınıf öğrencilerini süje olarak kullanmak, bu süjelerin yüksek sosyo-ekonomik tabakadan geldikleri ve dolayısıyla çeşitli sosyal sınıfların çok dar bir kısmını temsil ettikleri şeklinde eleştirilebilirdi. Nitekim, böyle bir görüş yaygındır. Oysa, araştırma verilerimiz, kentsel nüfus içinde lise son sınıf öğrencilerinin, ana-baba tahsili bakımından oldukça büyük bir çeşitlilik gösterdiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle, gelişmiş kentsel yörede, lise tahsili elit tabakaya ait olmaktan çıkmıştır.

Beklenebileceği gibi, genellikle babaların tahsili annelerinkine göre daha yüksek bir düzeydedir. Hem anneler, hem de babalar için mod 3 (ilkokulu bitirmiş) olmakla beraber daha yüksek tahsil düzeyleri babalarda daha çok görülmektedir (özellikle 7: lise veya benzerini bitirmiş). Böylece, babalar için dağılımın çift modlu (bimodal) bir eğriye yaklaştığı ortaya çıkmaktadır.

2. Meslek Düzeyi

Ana-baba tahsil düzeyi çeşitlilik gösteren örneklemimizin ana-baba mesleklerine baktığımızda, baba-

ÇİZELGE 18

ÖRNEKLEMİN ANA-BABA TAHSİL DÜZEYİNE GÖRE DAĞILIMI

Tahsil Düzeyi	Anneler		Babalar	
	Sayı	%	Sayı	%
1 — Tahsilsiz	97	14,48	35	5,22
2 — İlkokula devam etmiş	114	17,01	76	11,34
3 — İlkokulu bitirmiş	243	36,27	165	24,63
4 — Ortaokul veya benzerine devam etmiş	70	10,45	78	11,64
5 — Ortaokul veya benzerini bitirmiş	56	8,36	72	10,75
6 — Lise veya benzerine devam etmiş	20	2,99	54	8,06
7 — Lise veya benzerini bitirmiş	48	7,16	102	15,22
8 — Üniversite veya yüksek okula devam etmiş	5	0,75	19	2,84
9 — Üniversite veya yüksek okulu bitirmiş	13	1,93	62	9,26
10 — Cevapsız	4	0,6	7	1,04
T o p l a m	670	100	670	100

ÇİZELGE 19

ÖRNEKLEMİN ANA-BABA MESLEĞİNE GÖRE DAĞILIMI

Meslek Düzeyi*	Prestij	Anneler Sayı	Anneler %	Babalar Sayı	Babalar %
(7) Serbest meslekler, idareciler, vb.	Çok yüksek	1	0,15	16	2,39
(6) Kamu ya da özel sektörde yüksek rübeli memurlar, iş adamları, vb.	Yüksek	7	1,04	86	12,84
(5) Orta memur, küçük iş adamı, vb.	Orta	33	4,93	192	28,66
(4) Küçük memur, esnaf, kalifiye işçi, vb.	Orta düşük	22	3,28	264	39,4
(3) Yarı-kalifiye işçi	Düşük	5	0,75	53	7,91
(2) Düz işçi	Çok düşük	579	86,42	10	1,49
(1) İşsiz (kadınlar için ev kadını)		15	2,24	33	4,92
(0) Cevapsız	Toplam	670	100	670	100

(*) Çizelge 3 de, burada ele alınan 7 meslek grubuna giren çeşitli meslekler belirtilmiştir.

ÇİZELGE 20

ÖRNEKLEMİN GELİR DÜZEYİNE GÖRE DAĞILIMI

Gelir düzeyi	Sayı	%
1. 500 liradan az	52	7,75
2. 500—1000 lira arası	214	31,94
3. 1000—1500 lira arası	204	30,45
4. 1500—2000 lira arası	89	13,28
5. 2000—2500 lira arası	49	7,31
6. 2500—3000 lira arası	30	4,48
7. 3000 liradan çok	25	3,73
8. Cevapsız	7	1,04
T o p l a m	670	100

ÇİZELGE 21

AİLELERİN SON 10 YILDAKİ EKONOMİK DEĞİŞİMİ

Ekonomik değişim	Sayı	%
1. Ekonomik bakımdan çok gerilemiştir.	15	2,24
2. Ekonomik bakımdan biraz gerilemiştir.	87	12,99
3. Ekonomik bakımdan değişmemiştir.	174	25,97
4. Ekonomik bakımdan biraz ilerlemiştir.	339	50,6
5. Ekonomik bakımdan çok ilerlemiştir.	52	7,75
6. Cevapsız	3	0,45
T o p l a m	670	100

ÇİZELGE 22

SÜJELERİN ÖZNEL (SÜBJEKTİF) SOSYO-EKONOMİK DÜZEY SAPTAMASINA GÖRE ÖRNEKLEMİN DAĞILIMI

Ekonomik gruplama	Sayı	%
(7) Çok zengin	0	00
(6) Zengin	13	1,94
(5) İyi halli	171	25,52
(4) Orta halli	385	57,46
(3) Fakirce (fena değil)	86	12,84
(2) Fakir	15	2,24
(1) Çok fakir	0	0
(0) Cevapsız	0	0
T o p l a m	670	100

Sosyal gruplama	Sayı	%
(5) Üst sınıf	19	2,84
(4) Ortanın üstündeki sınıf	163	24,33
(3) Orta sınıf	443	66,01
(2) Ortanın altındaki sınıf	42	6,27
(1) Alt sınıf	1	0,15
(0) Cevapsız	2	0,3
T o p l a m	670	100

ÇİZELGE 21

DEĞİŞKEN KORELASYONLARI *

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Öz-otoriteryenizm													
2. Yurtseverlik	-.12 xxxxx												
3. Anomi	.11 xxxxx												
4. İyimserlik	-.21 xxxxx	.08 x	-.12 xxxx										
5. İçten kontrola inanç	-.19 xxxxx	.11 xxxxx	-.28 xxxxx	.29 xxxxx									
6. Dinderlik	.17 xxxxx		.08 x	-.24 xxxxx									
7. Başarı Güdüsü		.21 xxxxx		.18 xxxxx	.18 xxxxx								
8. Kuvvet Yönelimi			-.10 xx		.06 x		.08 x						
9. Aile kontrolu	.11 xxx	.16 xxxxx				.12 xxxxx							
10. Aile sevgisi		.10 xx		.08 x			.09 x	-.10 xx					
11. Ana-babaya saygı	.17 xxxxx	.13 xxxxx			.10 xxx	.11 xxxx	.13 xxxxx		.21 xxxxx	.41 xxxxx			
12. Kazanç umudu				.20 xxxxx						.12 xxxx			
13. Meslek umudu										.33 xxxxx	.10 xx	.18 xxxxx	
14. Umut-beklenti farkı (kazanç)			.16 xxxxx	-.12 xxxxx	-.12 xxxx			-.08 x				.09 xx	

* . x =0,05 ; xx =0,02 ; xxx =0,01 ; xxxx =0,005, xxxxx =0,002 ; xxxxxx =0,001

ÇİZELGE 23 (Devamı)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
15. Umut-beklenti farkı (acaklık)			-.12 xxxxx																				
16. Baba mesleği										.06 x		.20 xxxxx	.07 x	-.02 x									
17. Baba tahsili		-.08 x							-.13 xxxxx			.24 xxxxx	.12 xxxxx			.45 xxxxx							
18. Anne tahsili									-.16 xxxxx			.10 xxxxx	.13 xxxxx	-.08 x		.25 xxxxx	.25 xxxxx						
19. Sübjektif gelir düzeyi		-.13 xxxxx							-.08 x	.16 xxxxx	.10 xx	.17 xxxxx		-.09 xx		.44 xxxxx	.31 xxxxx	.31 xxxxx					
20. Kentsel/kırsal		.10 xxxxx							-.35 xxxxx			.31 xxxxx				.10 xx	.25 xxxxx	.26 xxxxx	.14 xxxxx				
21. Cinsiyet		-.09 xx	.10 xx	-.13 xxxxx	-.21 xxxxx	.14 xxxxx		-.13 xxxxx	-.09 xx			.18 xxxxx	.10 xx				.14 xxxxx	.14 xxxxx	.10 xx	.20 xxxxx			
22. Gelir		-.05 xx							-.10 xx	.10 xx		.30 xxxxx	.11 xxxxx	-.11 xxxxx		.26 xxxxx	.42 xxxxx	.19 xxxxx	.28 xxxxx	.16 xxxxx			
23. Yerleşim		-.09 xx							-.13 xxxxx			.18 xxxxx				.09 xx	.21 xxxxx	.27 xxxxx	.12 xxxxx	.28 xxxxx	.21 xxxxx	.15 xxxxx	x
24. Aile büyüklüğü										.08 x								-.11 xxxxx		-.12 xxxxx			-.11 xxxx
25. Sübjektif sosyal sınıf		-.08 x						.08 x	-.14 xxxxx	.12 xxxxx	.08 x	.26 xxxxx		-.12 xxxxx		.30 xxxxx	.32 xxxxx	.28 xxxxx	.47 xxxxx	.14 xxxxx	.16 xxxxx	.47 xxxxx	.12 xxxx

lar için benzer bir durum görmekteyiz (Çizelge 19). En çok rastlanan baba mesleği dördüncü gruba girmektedir (küçük memur, esnaf, kalifiye işçi, vb.) (% 39,4). Bunu, orta memur, küçük iş adamı vb. meslekleri kapsayan beşinci grup izlemektedir (% 28,66). Demek ki, örneklemimizde "orta sınıf" mesleklerde yoğunluk gösteren ve normal dağılıma oldukça yakın bir baba mesleği dağılımı ortaya çıkmaktadır.

Anne mesleğine gelince, % 86,42 gibi çok büyük bir çoğunluk ev kadını olduğundan, bu dağılım meslek düzeyleri bakımından pek anlamlı değildir. Bu nedenle, anne mesleği, daha sonra açıklanacak olan istatistiksel analizlerde sosyo-ekonomik göstergelerden biri olarak kullanılmamıştır.

Görüldüğü gibi, bu araştırmada meslek türlerine göre ayırımlar yapılmamıştır. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir. Konuya kuramsal yaklaşımımız içinde, meslek türlerine göre, davranış, tutum, vb. bağımlı değişkenlerde farklılık öngörülmemiştir. Başka bir deyişle, mesleğin çeşidi bağımsız bir değişken olarak kavramlaştırılmamıştır. Sadece, mesleklerin düzeylerine göre, genel bir gruplaması, aile sosyo-ekonomik durumunun göstergelerinden biri olarak ele alınmıştır. Bu anlamda, ana-baba mesleği, diğer değişkenlerle ilişkisi bakımından bizim için önemlidir.

3. Gelir Düzeyi

Sosyo-ekonomik durumun üçüncü nesnel göstergesi olarak kullanılan gelir düzeyine göre örneklemi-

mizin gösterdiği dağılım, çizelge 20 de verilmiştir. Örneklemin çoğunluğunun (% 62,39) 500-1500 lira arası aylık gelire sahip ailelerden geldiği görülmektedir.

Burada üstünde durulması gereken iki nokta vardır. Yöntem bölümünde de belirtildiği gibi, ergenlik çağındaki kimseler, ailelerinin gelir durumunu kesin olarak bilmeyebilirler. Ayrıca, bu yaşdaki gençlerde büyük miktar parayı olduğundan daha da büyük görme eğilimi bulunabilir çünkü onlar daha para kazanmadıklarından bir ailenin ne kadar parayla geçinebildiğini de kesinlikle bilmeyebilirler. Onun için çizelge 20 deki sayılar, özellikle alt uca doğru yanlılık gösterebilirler. Ayrıca, anket uygulamasının 1968 sonunda yapıldığını ve o zamandan beri de paranın satınalma gücünün azaldığını hesaba katmalıyız.

Bu sınırlılıklara rağmen, örneklemin sadece "üst gelir seviyesi"ni değil, "orta gelir düzeyi"nde yoğunlaşan ve oldukça geniş çeşitlilik gösteren gelir düzeylerini de yansıttığını söyleyebiliriz.

4. Son 10 yılda Geçirilen Ekonomik Değişiklik

Çizelge 21 de verilen bu göstergeyle bundan sonra ele alınacak öznel (sübjektif) sosyo-ekonomik düzey değişkenlerine bir giriş yapmış oluyoruz. Burada, anketten de görülebileceği gibi, kişinin **kendi fikri** istenmektedir. (Ek A). Bu nedenle öznel bir gösterge olarak kabul edilebilir. Öznel ve nesnel sosyo-ekonomik göstergelere daha önce Yöntem bölümünde değinilmişti.

Görüldüğü gibi, süjelerin yarısı (% 50,6), ailelerinin son 10 yılda ekonomik bakımdan biraz ilerlemiş olduğunu söylemişlerdir. Burada, durumun gerçekten de öyle olup olmadığı pek söz konusu değildir, çünkü önemli olan süjenin kendi algısıdır.

5. Öznel Sosyo-Ekonomik Düzey:

Burada gerek ekonomik durum, gerekse genel sosyal sınıf bakımından, süjelerden kendi ailelerini belirli tabakalardan (düzeylerden) birine koymaları istenmiştir. Sonuç Çizelge 22 de verilmektedir.

Bu göstergelerde de gene süjenin kişisel fikri önem kazanmakta ve ailenin genel sosyo-ekonomik durumunun öznel bir tanımı yapılmaktadır (Bakınız Yöntem Bölümü).

Önce ekonomik gruplamayı gözden geçirecek olursak, süjelerin yarısından fazlasının (% 57,46) ailelerini "orta halli" olarak betimlediğini görürüz. Bu, daha önceki nesnel göstergelerde de yansıyan, ortaya doğru yoğunlaşmanın öznel bir görüntüsüdür ve nesnel göstergelerde olduğundan daha belirgindir. (Hiçbir nesnel ölçekde herhangi bir kategoriye giren cevaplar % 50 nin üstüne çıkmamaktadır).

Bu kısımdaki ilginç bir bulgu, kimsenin 1. ve 7. kategorileri kullanmamış olmasıdır. Ailesinin aylık gelirinin 500 TL. nın altında olduğunu söyleyen 52 süjeden hiçbiri, ailesini "çok fakir" olarak tanımlamamıştır. Bu durumu, bir yandan ergenlerin —daha önce de belirtildiği gibi— aile geçindirecek gelir miktarı hakkındaki kavramlarının pek kesin olma-

masına, diğer yandan da "çok fakir" gibi sözlerin relatif anlamına bağlayabiliriz. Aynı şekilde, kimsenin ailesini "çok zengin" diye tanımlamaması da bu relatif anlam sorunuyla ilgili görünmektedir. Ayrıca "çok fakir" in aynı zamanda kötüleyici (hor görücü) olduğunu; "çok zengin"in ise övünme ifade ettiğini de hesaba katabiliriz.

Sosyal sınıf gruplamasında ise, öznel göstergelerin özelliği olan ortaya toplanma eğilimini daha da belirgin bir şekilde görmekteyiz: Süjelerin % 66 sı ailelerinin "orta sınıf" a girdiğini belirtmektedir. Daha önce başka bir toplumda öznel yöntem kullanılan bazı araştırmalarda da benzer bulgular elde edilmiştir[112].

Özellikle "alt sınıf" gene hemen hemen hiç kimse tarafından seçilmemiştir. Oysa, bu ölçekde, diğerinden daha az olmak üzere sadece beş kategori kullanılmaktadır.

Böylece, kendilerini üçte iki bir çoğunlukla "orta sınıf" da gören bir örneklem grubumuz vardır. Bundan sonra ele alacağımız sonuçları incelerken bu bulguyu göz önünde bulundurmak yerinde olur.

B. HİPOTEZLER VE YORUMLAR

Araştırmamızın önemli bir yanı, örneklemimizin —yukarıda bir kısmı açıklanan— özellik ya da n'telikleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin araştırılmasıdır. Bu özellikler, çalışmada kullanılan değişik

(112) Örneğin, Centers, a.g.e. ve Converse, a.g.m.

türdeki değişkenler tarafından yansıtılmaktadır. Bu değişkenler arasındaki ilişki ve eğilimlerin ortaya çıkarılması, bizlere elimizdeki nüfusun sosyal-psikolojik mahiyeti hakkında bir fikir verecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu araştırma, salt sebep-sonuç hipotezlerini sınamak amacını güden bir çalışma değildir. Buna rağmen, inceleme ve analizlerimize yön vermesi ve sonuçların yorumlanmasına yardımcı olması amacıyla bazı hipotezler kurulmuştur. Çeşitli ve çok sayıda değişken kullandığımız için, hipotezlerin özetleyici ve yön verici kuvvetine özellikle ihtiyaç duyulmuştur. Sadece betimleyici bir araştırma yapmakla yetinmiş olsaydık, çok sayıda değişken ve bulgunun aydınlatıcı olmaktan çok karıştırıcı olma tehlikesi doğacaktı. Hipotezler, bu çok sayıdaki bulgulara bir düzen getirmiştir. Ayrıca, hipotez sınayıcı bir araştırmanın, Türk sosyal bilimlerinin ihtiyacı olan kuramsal gelişmeye de daha fazla katkısı olabileceği düşünülmüştür.

Çalışmadaki hipotezler, mantıkî olarak sekiz değişik ilişki türü hakkında olmalıdır:

a) Psikolojik değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkiler;
b) Ailesel değişkenler ve psikolojik değişkenler arasındakiler;
c) Sosyal durum değişkenleri ve psikolojik değişkenler arasındakiler;
d) Psikolojik değişkenler ve umutsal değişkenler arasındakiler;
e) Ailesel değişkenler ve umutsal değişkenler arasındakiler;

f) Sosyal sınıf değişkenleri ve umutsal değişkenler arasındakiler;
g) Sosyal sınıf değişkenleri ve ailesel değişkenler arasındakiler;
h) Yukarıdaki değişkenlerle ilişkileri yönünden cinsiyet farklılıkları.

Şu andaki bilgimiz ve kuramsal yönelimimiz, bize, bu ilişkilerin ancak bazıları hakkında ön tahminler yapabilme olanağını sağlamaktadır.

Çizelge 23 de her değişkenin diğer bütün değişkenlerle korelasyonunu gösteren büyük bir korelasyon matriksi verilmektedir. Korelasyonların önemlilik düzeyleri daha önceki çizelgelerde (7-17) olduğu şekilde gösterilmiştir.

1. Bulguların Genel Görünümü

Çizelge 23 e bakıldığında ilk göze çarpan şey, iki ayrı korelasyon grubunun varlığıdır. Bu iki grup, daha önce belirtilmiş olan değişkenlerin iki türü ile, yani psikolojik ve sosyo-ekonomik değişkenlerle ilgili görünmektedir. Diğer bir deyişle, psikolojik değişkenlerin kendi aralarında ilişkileri ve sosyo-ekonomik değişkenlerin de kendi aralarında ilişkileri vardır. Bunlardan ikincisi için yüksek ölçüde içkorelasyon bulunması beklenmiştir, çünkü bir önceki bölümde de açıklandığı gibi, sosyal sınıfın değişik indeksleri kullanılmıştır. Bunların birbirleriyle ilişkin olması doğaldır.

Psikolojik ve sosyo-ekonomik değişkenler arasında bir ilişki bulunmadığı (arada korelasyon olma-

dığı) çizelgeden açıkça görülmektedir, ve bu durum birtakım ilgi çekici sorular ortaya çıkartmaktadır. Bu verilere dayanarak, bir kişinin varlığının makro-özellikleri, yani toplumsal sistem içinde yerinin neresi olduğu ile psikolojik dünyasının mikro-özellikleri arasında doğrudan doğruya bir ilişki göstermek olanaksız görülmektedir.

Çok sayıda ve değişik düzeylerde değişken kullanılan sosyal bilim araştırmaları için, bunun tipik bir durum olduğunu görüyoruz. Bu sorunun, elbette birçok nedeni olabilir. Burada akla gelen iki tanesine değinelim: Birinci olarak, bu tür bir saha araştırmasında şüphesiz birçok kontrol edilemeyen değişken söz konusudur. Bunlar tüm değişkeliği (variance) arttırıp, eldeki olanaklarla (bilinip kontrol edilen değişkenlerle) açıklayabildiğimiz değişkeliğin oranını düşürmektedirler. Bu istatistiksel bir sorun olup araştırma yöntemiyle doğrudan ilgilidir. Bu durum, az sonra belirtilecek olan bir soruna da yol açmaktadır; bu da, psikolojik sahada bulunan korelasyonların düşük olduğu (yani tüm değişkeliğin az bir kısmını açıkladığıdır).

İkinci neden ise kuramsaldır. Sosyal bilim araştırmalarında makro (sosyal) ve mikro (bireysel) düzeylerdeki olay ve faktörleri birbirleriyle bağdaştırmaya yönelik kuramlar hem az, hem de yetersizdir. Bu durum özellikle "sosyal değişim" gibi nedensel (causal) ilişkilere gidilmesi gereken alanlarda bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, çoğu zaman bir yandan sosyal-yapısal özellikler hakkında, diğer yandan da bireysel özellikler hakkında ve

bu bulgulara dayanan kuramlar geliştirilmektedir. Ancak hangi temel ilkelere dayanılarak bu iki ayrı düzeydeki olguların karşılıklı etkileşiminin çalışılabileceği hakkında kuram gelişimi yetersiz kalmaktadır. Bu soruna birinci bölümde sosyal-psikolojik yaklaşım açıklanırken de değinilmişti. Başka bir deyişle, bu durumu, gerçekten sosyal-psikolojik nitelikteki kuramların eksikliği olarak tanımlayabiliriz. Bu kuram yetersizliği nedeniyle de sosyal ve bireysel bulgular, birbiriyle karşılıklı ilişki halinde görülebilecekleri bir kuramsal çerçeveye oturtulup, o çerçevenin olanaklarına göre incelenemediklerinden, bu araştırmada da görüldüğü gibi, sosyal ve bireysel bulgular arasındaki ilişkiler verilere yansıyamamaktadır.

Bu iki ayrı düzeydeki olguları bağdaştırmak için bir kuramın "ara-değişken"lerden (intervening variables) yararlanması mümkündür. Bu tür ara-değişkenler iki ayrı düzeydeki değişkenlerle ilişki halinde olduklarından bu iki düzeyi dolaylı olarak birleştirme görevini de göreceklerdir.

Araştırmamızda da, genel bir kuram geliştirilmemekle beraber, bu tür ara-değişkenlerin bağdaştırıcı ve açıklayıcı özelliklerinden yararlanılmıştır. Örneğin, bu çalışmada, ailesel ve umutsal değişkenler sosyo-ekonomik değişkenler ile psikolojik değişkenler arasında bir aracı, bir köprü görevi görmektedirler. Bu durum, ailesel değişkenlerle hem psikolojik değişkenler, hem de sosyo-ekonomik değişkenler arasında korelasyonlar olduğunu gösteren korelasyon matriksinden de anlaşılabilir. Başka bir de-

yişle, sosyo-ekonomik durum, aileyi doğrudan doğruya etkilemekte ve giderek, aile bu etkileri çocuğa geçirip onun kişiliğini oluşturmaktadır. Diğer taraftan, meslek ve kazanç umutları sahasında, aile yine bir ölçüde aracı durumunda olmasına rağmen, kişi, kendi sosyal sınıf özellikleri ile doğrudan ilişki halindedir. Bu nedenle, kazanç ve meslek umut ve beklenti değişkenleri ile genel sosyo-ekonomik durum değişkenleri arasında bir korelasyon görmekteyiz, ve bundan da, umut ve beklentilerin doğrudan doğruya sosyo-ekonomik durum tarafından etkilendiği kanısına varabiliriz.

Sosyal sınıf iç korelasyonlarına kıyasla psikolojik değişkenlerin iç korelasyonları —çoğunlukla önemli olmalarına rağmen— daha düşüktür. Bu beklenilen bir sonuçtur, çünkü "sosyal sınıf" kümesine alınan tüm değişkenler aynı şeyin farklı göstergeleridir (ya da aynı şeyin birbirine çok benzeyen yönleridir). Buna karşılık psikolojik değişkenlerin herbiri kişiliğin değişik yönlerini ölçmektedir. Ayrıca, yukarıda da belirtildiği gibi, kontrol edilemeyen faktörlerin de etkisiyle, bu değişkenler arasındaki ilişkiler mevcut değişkeliğin az bir kısmını açıklayabilmektedir. Bununla beraber önemli ilişkiler, çok yüksek derecede olmasa bile, bireysel düzeyde psikolojik bakımdan anlamlı ilişki ve eğilimlerin varlığına işaret eder.

Bu genel kavramsal çerçeve ile şimdi çalışmanın işe vuruk (operational) hipotezlerini, bunların temelindeki ana ilkeleri ve bunların herbirine ilişkin olan belirli sonuçları incelemeye hazırız.

2. Psikolojik Değişkenlerle İlgili İlişkiler

İlk ele alacağımız konu, çeşitli psikolojik değişkenler arasındaki ilişkilerdir. Bir önceki bölümde anlatıldığı gibi öz-otoriteryenizm ıskalası, "kişisel-otoriteryenizm"in —"norm-otoriteryenizm"den farklı olarak— biçimsel, ve kültüre bağlı içerik alanları kapsamayan bir ölçeği olarak düşünülmüştür[113]. "Öz-otoriteryenizm" bu şekilde bir kişilik özelliği olarak ele alındığında, genel olarak, katı, doğmatik, hoşgörmez, kuşkulu ve olumsuz bir hayat görüşü anlamına gelmektedir. Bu kişilik özelliğinin anomiye ilişkin olmasını bekleyebiliriz çünkü bunların her ikisi de toplumsal çevreye bir güvensizlik aksettirmektedirler. Ayrıca, bunların ikisi de "kişinin kendi geleceğine karamsar bir bakış"la ilişkili olmalıdırlar. Bundan başka, Otoriteryen Kişilik[114] kuramı çerçevesinde bu özellikleri olan bireylerin, kuvvetli dinsel yönelimleri ve bununla yakından ilişkin olarak da "pekiştiricinin dıştan kontroluna" inanmaları beklenebilir. Diğer bir deyişle, bu kimseler olayların meydana gelişine dış kuvvetlerin sebep olduğu şeklinde bir nedensel açıklama bulma çabasındadırlar. Dindarlıkları da onlara bu yönde kaderci bir yol göstermektedir.

---

(113) Kişisel otoriteryenizm ile norm otoriteryenizmi arasında bu tür bir ayırım daha önce de yapılmıştır. Bakınız: Hyman, H. H. ve Sheatsley, P. B. "The Authoritarian Personality" A Methodological Critique. Christie, R. ve Jahoda, M. (Ed.) in **Studies in the Scope and Method of the Authoritarian Personality.** Glencoe, Illinois: The Free Press, 1954.

(114) Adorno, T. W. ve diğerleri, a.g.e.

Böylelikle, kişisel niteliklerin belirli bir birikiminden meydana gelen belli bir kişilik türü ortaya çıkmaktadır ki, buna açıklık sağlamak amacıyla "tip I" denilecektir. Kuramsal olarak, bunun karşısında ikinci bir türün de olması beklenir: "Tip II". Bu ikinci türde egemen olan eğilimin ise, hayata daha iyimser bir bakış olması beklenebilir. Bu nedenle, "bireyin kendi geleceğine iyimser bakışı" ve "pekiştiricinin içten kontroluna inancı"nın birlikte görülmesi gerekir ki, bu da kendine güveni aksettirir. Bu kişilerin aynı zamanda yurtsever olmalarını ve başarı güdülerinin de yüksek olmasını bekleyebiliriz.

Yurtseverliğin, kişilik niteliklerinin bu kümesine girmesi yönündeki beklentilerimiz, **"Otoriteryen Kişilik"**[115]'in yurtsever ve milliyetçi eğilimleri "otoriteryen sendrom"un bir parçası olarak kabul eden kuramsal görüşünden ayrılmaktadır. Buradaki beklentimiz, Türk lise öğrencilerinde öz-otoriteryenizm ve yurtseverlik arasındaki ters ilişkiyi ortaya koyan bir bulguya[116] dayanmaktadır. Türkiye'de yurtseverlik aşılayıcı sosyalleştirme çabalarının, fikirlerinde otoriteryen ve katı olmayan kişileri daha fazla etkilediği görülmektedir. Modern bir sosyal norm ve beğenilen bir özellik olarak, yurtseverliğin, katı, kuşkulu, doğmatik, güvensiz öz-otoriteryenlere kıyasla, iyi uyumlu, "normal" kişiler tarafından daha fazla benimsendiği görülmektedir.

Yüksek başarı güdüsünün de beklenilmesi, bu niteliğin kişisel gelecek hakkında iyimserlik ve pekişti-

(115) Adorno, T. W. ve diğerleri, a.g.e.
(116) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m.

ricinin içten kontroluna inanç ile mantıklı bir tutarlılığı olmasından doğmaktadır.

İlk hipotezimiz böylece iki ayrı grup psikolojik değişkenle ilgili olmaktadır. Bu iki grup arasında olumsuz ilişkiler; fakat herbir grubun kendi içinde olumlu iç ilişkiler olmalıdır.

Hipotez 1: Öz-otoriteryenizm, kişisel gelecek hakkında karamsarlık, anomi, pekiştiricinin dıştan kontrolü ve dindarlık arasında olumlu korelasyonlar vardır. Yurtseverlik, kişisel gelecek hakkında iyimserlik, pekiştiricinin içten kontrolü ve başarılı güdüsü de birbirleriyle olumlu yönde ilişkilidirler. Bu iki grup nitelik arasında ise olumsuz ilişki vardır.

Çizelge 23 de görülen sonuçlar, öngörüldüğü gibi, herbir grup içinde olumlu korelasyon ve iki grup arasında da olumsuz korelasyon gösteren iki grup psikolojik değişkeni göstermektedir[117]. Bu iki grup değişken şunlardır:

---

(117) İç-Dış kontrol ıskalasında yüksek puanlar, pekiştiricinin içten kontroluna inancı, düşük puanlarsa pekiştiricinin dıştan kontroluna inancı gösterir. "Kuvvet ıskalası"nda yüksek puanlar bireyler arası ilişkilerde bir kuvvet yönelimine işaret eder; düşük puanlar ise yüksek mevkide olmak yerine yakın ilişkilere girmeyi tercih etmeyi gösterir. "Gelecek hakkında iyimserlik ıskalası"nda yüksek puan iyimserlik, düşük puan ise karamsarlık gösterir.

Tip I	Tip II
Öz-Otoriteryenizm	Yurtseverlik
Kişisel gelecek hakkında karamsarlık	Kişisel gelecek hakkında iyimserlik
Anomi	Başarı güdüsü
Pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç	Pekiştiricinin içten kontroluna inanç
Dinsel yönelim	Kuvvet yönelimi

Her bir değişken için Çizelge 23 de verilen korelasyonları gözden geçirmek herhalde durumu daha açığa çıkaracaktır.

"Öz" otoriteryenizm ile: anomi (eksen değişkenler)[118]: Pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç, dindarlık, kişisel gelecek hakkında karamsarlık ve ana-babaya saygı ve bağlılık arasında olumlu bir ilişki vardır. Diğer yandan, yurtseverlik, kişisel gelecek hakkında iyimserlik ve pekiştiricinin içten kontroluna inanç ile öz-otoriteryenizm arasında olumsuz ilişki vardır.

"Anomi" ile arasında olumlu ilişki olan değişkenler de: öz-otoriteryenizm, pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç, dindarlık, ve kişisel gelecek hakkında karamsarlıktır. Başarı güdüsü, kuvvet yönelimi, pekiştiricinin içten kontroluna inanç ve kişisel gelecek hakkında iyimserlik ile anomi arasında ise olumsuz bir ilişki vardır.

"Dindarlık" ile: öz-otoriteryenizm, anomi, ana babaya saygı ve bağlılık ve kişisel gelecek hakkında

(118) Eksen değişkenler birbirleriyle en yüksek korelasyonları olan değişkenlerdir.

karamsarlık arasında olumlu ilişki vardır. Kişisel gelecek hakkında iyimserlik ile de ters ilişkilidir.

"Yurtseverlik" ile olumlu ilişkisi olan değişkenler: kişisel gelecek hakkında iyimserlik, pekiştiricinin içten kontroluna inanç, başarı güdüsü (eksen değişkenler) ve ana babaya saygı ve bağlılık. Bu değişkenle ters ilişkisi olan değişkenler ise öz-otoriteryenizm, pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç ve kişisel gelecek hakkında karamsarlıktır.

"Kişisel gelecek hakkında iyimserlik": pekiştiricinin içten kontrolu (eksen değişkenler), yurtseverlik ve başarı güdüsü ile olumlu yönde ilişkilidir. Bu değişkenin, öz-otoriteryenizm, anomi ve pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç arasında ters bir ilişki vardır. (Kişisel gelecek hakkında karamsarlık için bunların tersi ilişkiler geçerlidir.)

"Pekiştiricinin içten kontroluna inanç" ile: yurtseverlik, kişisel gelecek hakkında iyimserlik, başarı güdüsü, kuvvet yönelimi ve ana-babaya saygı ve bağlılık arasında olumlu ilişki vardır. Öte yandan, bu değişkenle öz-otoriteryenizm, anomi, dindarlık ve kişisel gelecek hakkında karamsarlık arasında ise ters ilişki vardır. (Pekiştiricinin dıştan kontrolu için de bu ilişkilerin tersi geçerlidir.)

"Başarı Güdüsü"nün yurtseverlik (eksen değişkenler), kişisel gelecek hakkında iyimserlik, pekiştiricinin içten kontrolu, kuvvet yönelimi ve ana-babaya saygı ve bağlılık ile ilişkisi olumludur. Bu değişkenle arasında ters ilişki bulunan değişkenler ise kişisel gelecek hakkında karamsarlık ve pekiştiricinin dıştan kontroluna inançtır.

"Kuvvet Yönelimi" ile: Kişisel gelecek hakkında iyimserlik, pekiştiricinin içten kontroluna inanç ve başarı güdüsü arasında olumlu bir ilişki vardır. Anomi, kişisel gelecek hakkında karamsarlık ve pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç ile de ters ilişkilidir. Burada, bu deyimin kullanılışı yönünden bir noktaya değinmek gerekir. Bu ıskalanın maddelerinden de belli olacağı gibi (Ek B), "kuvvet" yüksek ve sorumlu bir mevkide bulunma isteği anlamına gelmektedir. Bunun tersi ise, düşük düzeyde bir mevki olanağı veren, fakat daha rahat olan bir ortamın kişi tarafından tercih edilmesidir. Hipotezlerimizde, kuvvet değişkeninin bu iki grup değişkenlerimiz arasına gireceği öne sürülmemişti. Bu nedenle, bu bulgu bizim bilgimizi arttırmakta ve iki psikolojik türümüzü mantıklı bir şekilde "tamamlamaktadır".

Bu iki grup (tip 1 ve 2), psikolojik olarak anlamlı ve bileşik birer bütün meydana getirmektedirler. Hipotezde öngörüldüğü gibi, öz-otoriteryenizm ve yurtseverlik iki karşıt gruba düşmektedirler. Bu "Türk Sendrom"u Adorno ve arkadaşlarının[119] görüşlerine açıkça karşıdır. Yurtseverlik, Türk gençliği arasında, dinamik, iyimser ve kuvvet ve başarıya yönelmiş bir hayat görüşünün en gerekli bir parçası (bir eksen değişkeni olarak) görülmektedir ve ileri sürüldüğü gibi bir otoriteryen eğilim değildir. Ootoriteryenizm, daha çok anomik, karamsar ve kaderci bir hayat görüşünün temel bir öğesidir, (bir eksen değişkeni). Demek ki, elde edilen verilere göre, tip 2, sosyal değişime yatkın modern bir dünya görüşünü yansıt-

(119) Adorno, T. W. ve diğerleri, a.g.e.

maktadır. Tip 1 ise tutucu bir görüşü kapsamakta ve böylece de sosyal değişime karşı bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Böylelikle, veriler ilk hipotezimizi kesin olarak desteklemişlerdir.

Ana-babaya saygı ve bağlılık değişkeni ile ilgili olarak ilginç bir sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu değişkenin, iki psikolojik gruptan bir tanesine dahil olacağı şeklinde bir hipotez kurulmamıştı. Bunun nedeni, bu değişkenin bir taraftan sosyal bir norm ve beğenilen bir nitelik olarak; diğer taraftan da boyun eğme ve ana-babanın körü körüne idealleştirilmesi gibi bazı otoriteryen niteliklerle ilgili olarak ele alınabilmesi olanağıdır. Gerçekten de veriler, değişkenin iki gruptan kesinlikle bir tanesiyle ilgili olmadığını, fakat her ikisiyle de arasında olumlu ilişkiler olduğunu göstermektedir. Tahmin edildiği gibi, bu değişken, bir yanda öz-otoriteryenizm ile ilişkindir; yani otoriteryen ve katı bir öğeyi kapsamaktadır. Diğer taraftan da, yurtseverlik, pekiştiricinin içten kontroluna inanç ve başarı güdüsü ile ilişkindir. Bunlardan da görülüyor ki, bu değişkenin çeşitli yönleri, onu birbirlerine karşıt düşen değişkenlerle farklı ilişkilere sokmaktadır. Bu değişkenin diğer değişkenlerle ilişkisini burada biraz daha incelemek yerinde olur. Yukarıda açıklananlardan başka, ana-babaya saygının, dindarlık ve ailesel değişkenlerden hem kontrol hem de sevgiyle ilişkileri vardır. Özellikle sonuncusu psikolojik değişkenler için görülen en yüksek oranda bir ilişkiyi ifade etmektedir.

Bu durumda, bu değişken hakkında ne söyleyebiliriz? Ana-babaya saygının, diğer bütün (ilişkili ol-

duğu) değişkenlerle **olumlu** korelasyonu vardır. Bunlar da Tip 1 den iki; Tip 2 den de üç tane psikolojik değişkenle iki aile değişkenidir. Bu değişkenin özellikle birbirine zıt düşen psikolojik değişkenlere **aynı** şekilde ilişkin olması; diğer yandan da hem aile kontrolü, hem de aile sevgisiyle bağlantılı olması ilginçtir ve şöyle açıklanabilir: Ana-babaya saygı, yurdumuzda yaygın bir sosyal normdur. Bu nedenle de örneklemimizde yaygın ve kuvvetli bir şekilde bulunmaktadır.

Ana-babaya saygı ve bağlılık ıskalasından bir kaç tipik maddeye verilen cevapları incelersek, bu gerçek kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ek C'nin Ek B ile karşılaştırılarak incelenmesinden de görülebileceği gibi, bu ıskalanın **bütün** maddelerine örneklemimiz tarafından verilen cevaplar ana-babaya büyük bir saygı ve bağlılık göstermektedir. Örneğin, "anneme ve babama karşı saygı duyarım" maddesinin fikirlerine "çok uygun" olduğunu söyleyen süjelerin oranı % 70,89 dur. Bu maddenin fikirlerine "uygun" olduğunu söyleyen süjelerle beraber, bu oran % 97 ye çıkmaktadır. Bu saygının bir taraftan sadakat ve bağlılıkla, diğer taraftan da ana-babayı idealleştirmekle ilişkili olduğu görülmektedir: "Çocuklar, anne ve babalarına daima sadık olmalıdırlar" maddesini süjelerin % 50 si fikirlerine "çok uygun"; % 39,40 ı ise "uygun" bulmuşlardır (toplam % 89,40). "Eğer birisi bana 'ideal bir anneyi anlat' dese, kendi annemi anlatırım" maddesi için bu oranlar, "çok uygun" ve "uygun" için sırasıyla % 41,64 ve % 34,32 dir (toplam % 75,96). Aynı cümle baba için kullanıldığında,

bunu "çok uygun" ve "uygun" bulanlar da sırasıyla % 44,02 ve % 29,55 dir (toplam % 73,57).

Bu veriler, ana-babaya saygı ve bağlılığın örneklemimizde ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir[120]. Bu derece yaygın bir tutum ise, ister tip 1'e girsin, ister tip 2'ye girsin, hemen hemen her süjede görülebileceğine göre, ayırıcı bir özellik olmayacaktır. Dolayısıyla da bu değişkenin diğer değişkenlerle tüm ilişkileri olumlu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece bu değişkeni, ne tip 1, ne de tip 2 psikolojik değişkenlerinin içine koymak mümkün görülmemektedir.

3. Aile Değişkenleriyle İlgili İlişkiler

İkinci olarak ailesel değişkenleri ele alacağız. Ailede kontrol ve sevginin birbirleriyle bağlantılı (korele) olması beklenilmemektedir, yani bunlar bağımsız birer boyut olarak düşünülmüştür. Başka bir deyişle, daha önce de belirtildiği gibi, sıkı disiplin ile ailede sevgi yokluğu, birlikte var olması zorunlu olan durumlar değildir. İkinci hipotezimiz şöyle olmaktadır:

Hipotez 2: Ailede kontrol ve sevgi arasında bir korelasyon yoktur.

İkinci hipotezimiz verilerle desteklenmektedir; aile sevgisi ve kontrolu arasında korelasyon görülme-

(120) Benzer bir bulguya daha önceki bir araştırmada da rastlıyoruz: Kâğıtçıbaşı, Ç. Social Norms and Authoritarianism: A Comparison of Turkish and American Adolescents. Basılmamış Doktora Tezi, Kaliforniya Üniversitesi (Berkeley), 1967.

mektedir (Çizelge 23). Bu bulgu, daha önce açıklanmış olan, "sevgi ve kontrol, aile ortamının iki ayrı ve birbirinden bağımsız boyutudur" fikrine tamamen uymaktadır. Bu sonuç, Adorno ve arkadaşlarının[121] görüşleriyle çelişmekte, buna karşılık daha sonraki düşünceleri[122] desteklemektedir.

Sevgi ve kontrol değişkenlerinin bağımsızlığı, bize, bunların diğer değişkenlerle ilişkileri hakkında farklı beklentilerimiz olabilmesi olanağını sağlamaktadır. Böylece, bağımsız değişkenler olarak ailesel faktörler ile, bağımlı değişkenler olarak iki grup psikolojik kavram arasındaki ilişkileri incelemeye hazır durumdayız. Bu ilişkileri sosyal değişim çerçevesi içinde ele almaktayız. Başka bir deyişle, temel varsayımımız şudur: Bir kimsenin aile ortamı, onun psikolojik yapısını (ve genel dünya görüşünü) etkiler, bu da, bir ölçüde, o kimsenin sosyal değişime yatkınlık derecesini tâyin eder.

Daha önceki bir çalışmada[123] Türkiye'de otoriteryenizm ile aile kontrolu arasında korelasyon olduğu, fakat otoriteryenizmle aile sevgisi arasında korelasyon olmadığı bulunmuştu. Bu iki boyut birbirinden bağımsız olduğu için böyle bir sonuç mantık yönünden tutarlıdır. Ailedeki sevgi düzeyi dışında kontro-

---

(121) Adorno, T. W. ve diğerleri, a.g.e.

(122) Örneğin:
Watson, G., a.g.m.
Shaefer, E. S. ve Bell, R. Q., a.g.m.
Maccoby, E. E., a.g.m.
Sears, R. R., a.g.m.

(123) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m.

lun kendi başına önemli etkileri vardır. Aile kontrolunun otoriteryenizm ile aralarında korelasyon olması nedeniyle, kuramsal olarak 1. tip psikolojik değişkenlerle de ilişkin olması gerekir. Özellikle, aile kontrolunun dinsel yönelim ile ilişkin olması beklenebilir, çünkü dinsel yönelim sıkı bir geleneksel ve töresel ilke ile kaderci bir dünya görüşünü kapsar. Aile kontrolu ile pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç arasında da bir ilişkinin varlığı kuramsal olarak gerekir. Buna karşılık, aile kontrolü ile anomi ve kişisel gelecek hakkında karamsarlık arasında varsayılabilecek bir ilişki, diğerleri kadar sağlam bir kurama bağlanamayacağından, böyle bir ilişki hakkında bir hipotez kurulmamıştır. Üçüncü hipotezimiz:

Hipotez 3: Aile kontrolu ile tip 1 değişkenlerinden öz-otoriteryenizm, dindarlık ve pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç arasında olumlu bir ilişki vardır.

Veriler, hipotezde öne sürülen ilişkilerden ilk ikisini desteklemekte, üçüncüsünü desteklememektedir. Birinci bulgu, evvelce de elde edilmiş bir bulgu olan[124] öz-otoriteryenizm ile aile kontrolu arasındaki ilişkiyi tekrarlar. Öyle görülüyor ki, disiplin ve kontrola dayanan aile ortamı, çocukta otoriteryen düşünce ve davranış eğilimlerini bir ölçüde desteklemektedir. Korelasyon matriksinden (Çizelge 23) aile sevgisi ile öz-otoriteryenizm arasında bir korelasyon olmadığını görüyoruz. Kontrol ve öz-otoriteryenizm arasındaki

(124) Kâğıtçıbaşı, Ç., a.g.m.

korelasyon da yüksek değildir (fakat önemli). Bu bulgu, bizi "otoriteryen kişilik" kuramını aşmaya ve otoriteryenizmin diğer nedenlerini aile dışında aramaya zorlamalıdır, çünkü burada değişkeliğin az bir kısmı aile kontrolü faktörüyle açıklanabilmektedir.

Aile kontrolu ve pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç arasında bir ilişki bulunmayışı beklentimize uymamaktadır. Bu da göstermektedir ki, genel inanca karşıt olarak sıkı aile kontrolunun (disiplininin) pasiflik ve kendine güvensizlik yaratması gerekmez. Bu da daha önce açıklanmış olan Elder'in[125] görüşünü bir ölçüde desteklemektedir.

Aile kontrolünün tip 1 değişkenleriyle olumlu bir ilişkisi tahmin edilmiş olduğuna göre, aile sevgisinin de tip 2 değişkenleriyle olumlu bir ilişkisi olmasını bekleyebiliriz. Bu beklentilerin arasındaki farkın temel dayanağı şudur: Sıkı kontrollü (ve belki de fiziksel disiplin içeren) aile ortamının, nesne ve olaylara katı bakış, kadercilik vb. eğilimler içeren kötümser bir dünya görüşüne sebep olacağı beklenebilir. Diğer taraftan, sevgi ile nitelendirilen bir aile ortamı, çocuklarda güven ve iyimserliğin gelişmesine sebep olmalıdır. Bu beklenti, Erikson'un[126] erken çocukluk devresindeki yeterli sevginin "temel güven" duygusunun gelişmesine yol açacağına dair görüşleriyle yakından ilişkindir. Bu nedenlerle, aile sevgisi değişkeniyle tip 2 değişkenlerinden özellikle kişisel gelecek hakkında iyimserlik, pekiştiricinin içten kontroluna

(125) Elder, G. H. Jr., a.g.m.

(126) Erikson, E. H. **Childhood and Society.** New York: Norton and Co., 1950.

inanç ve başarı güdüsü arasında olumlu ilişkiler olduğu hipotezini kurabiliriz.

Yurtseverlik için kesin bir ön tahmin yapmak zordur. Modern ve beğenilen bir sosyal norm olarak yurtseverliğin, aile sosyalleşme işleminin bazı olumlu yönlerine ve dolayısıyla aile sevgisine ilişkin olması beklenebilir. Diğer taraftan, katı düşünce tarzı ve disiplinli davranış eğilimlerini kapsadığından, bu değişkenin, aile kontrolü ile ve disiplinli aile sosyalleşmesi ile de ilişkin olması beklenebilir. Bu nedenlerle, yurtseverlik değişkeni hipoteze sokulmamıştır. Böylece 4. hipotezimiz şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

Hipotez 4: Aile sevgisi ile tip 2 değişkenlerinden kişisel gelecek hakkında iyimserlik, pekiştiricinin içten kontroluna inanç ve başarı güdüsü arasında olumlu bir ilişki vardır.

Bu hipotez de genellikle desteklenmiştir. Aile sevgisi ile kişisel gelecek hakkında iyimserlik ve başarı güdüsü arasında olumlu korelasyonlar görülmüştür. Ancak, hipotez 3 ile ilgili sonuçda, aile kontrolü ile pekiştiricinin dıştan kontrolüne inanç arasında bir ilişki bulunmayışına paralel olarak, burada da aile sevgisi ile pekiştiricinin içten kontrolü arasında bir korelasyon görülmemektedir. Bu bulgular, iç-dış kontrole inanç değişkeninin gelişimini, aile ortamı dışından gelen diğer faktörlerin de etkilediğini ortaya koymaktadır[127].

(127) Bu sonucu, İç-Dış Kontrol Iskalasının (Rotter, J. B., a.g.m.) niteliklerinin de etkilediğini söyleyebiliriz. Araştırmamızın uygulaması bittikten sonra basılan

Burada başka bir noktaya değinmemiz gerekir. "Ailesel Değişkenler", çoğunlukla **çocukluk devresi** aile atmosferi hakkında sorulardan meydana gelmiş ıskalalarla saptanmıştır. Bu tür soruların cevapları, hatırlama hataları, yeniden düzenleme hataları vb. çeşitli değiştirmelere açıktır. Aynı zamanda bu sorular, süjelerimizin, çocukluklarındaki aile ortamından farklı olması mümkün olan şimdiki aile durumlarını belirtmezler. Bütün bu eksikliklerine rağmen, bu araştırmada çocukluk devresi soruları soruldu, çünkü aile değişkenlerine ilişkin çoğu kuram ve araştırmalar, (örneğin, Freud ve Neo-Freudcuların görüşleri; otoriteryen kişilik kuramı, sosyalleşme ve öğrenme görüşleri) çocukluk devresi aile çevresine özel bir önem verirler. Çocukluk sorularıyla ilgili problemlere rağmen aile ortamı değişkenlerinden kontrol ve sevginin iki grup psikolojik değişkenlerle farklı ilişkileri olması, bu psikolojik değişkenlerin varlığına işaret eden bir bulgudur. Bu ilişkileri gözle görülebilir bir şekle koymak faydalı olabilir (Şekil 1).

Hatırlanacağı gibi, ailesel değişkenler ve yurtseverlik arasında kesin bir ilişki olduğu ön tahminini yapamamıştık. Şekil 1 de yurtseverliğin her ikisiyle de olumlu ilişkisi olduğu görülmektedir. Çizelge 23'e göre aile kontroluyla olan ilişkinin daha kuvvetli olduğunu bulduk (bununla beraber iki ilişki de mani-

bazı araştırma sonuçları (örneğin Gurin, Gurin, Lao ve Beattie, 1969), bu ölçeğin genellikle düşünüldüğü kadar "saf" olmadığını; iç-dış kontrole inançtan başka faktörlerin de söz konusu olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu ıskalanın bizim araştırmamızda da "ayırıcı" yeteneğinin düşük olması bu nedene de bağlanabilir.

dardır fakat yüksek değildir). Psikolojik değişkenlerden sadece yurtseverliğin hem aile kontroluyla hem de aile sevgisiyle aynı yönde (bu durumda olumlu olarak) ilişkisi olması ilginçtir. Böylece, hem arzu edilen modern bir norm olan hem de doğmatik inanç ve disiplinli davranış eğilimlerini kapsayan yurtseverliğin, aile sosyalleşmesinin her iki parçasıyla da ilişkisi olduğu görülmektedir.

Diğer bir hipotezlenmemiş bulgu, kuvvet yöneliminin, aile sevgisi ile olan olumsuz ilişkisidir. Veriler (Çizelge 23'den de görülebileceği gibi) aile sevgisiyle, kuvvet eğliminin olumsuz, bunun tersi olan yakın ilişkiye girme eğiliminin de manidar fakat yüksek olmayan olumlu bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bununla beraber, aile sevgisinin başarı güdüsü ile olan olumlu ilişkisini de hatırlamalıyız. İlk bakışta burada bir uyumsuzluk var gibi görünürse de, gerçekte bu bir uyumsuzluk değildir, çünkü kuvvet yönelimi ve başarı güdüsü aynı şey değildirler. Ayrıca, başarma ve yakın ilişkiye girme, birbirinin dışında kalan veya mantıken birbirinin tersi olan iki faktör olmadıkları için; sevgi faktörüyle bunların her ikisinin arasındaki aynı yönde (olumlu) olan korelasyon da mantık çerçevesinde tutarsız değildir.

4. Sosyo-Ekonomik Durum ve Psikolojik Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik durum ve psikolojik değişkenler arasındaki ilişki, muhtemelen aile değişkenleri ve psikolojik değişkenler arasındakinden daha zayıftır. Bu durum, sosyalleşme etkeni olarak ailenin, çoğunlukla geniş sosyal sistem ile birey arasında bir ara-

cılık görevi görmesindendir. Böylece, toplumsal etkenler bireye, özellikle çocukluk devresinde, ailesinin bu etkenleri şekillendiren özel yapısı ve duygusal ortamı aracılığıyla erişir.

Buna rağmen, genel olarak, tip 1 değişkenlerinin düşük sosyo-ekonomik düzey (S-E-D) ve kırsal yerleşimle, tip 2 değişkenlerinin ise üst S-E-D ve kentsel yerleşimle (ya da kırdan kente hareketlilikle) bağdaşmasını bekleyebiliriz. Elimizde gerçek bir kırsal örneklemin olmadığını kabul etmekteyiz. Bununla beraber, süjelerimizin konut geçmişlerine ait sorulara verdikleri cevaplar, ailelerin kırsal-kentsel ve düşük S-E-D - yüksek S-E-D hareketliliğini kapsayan coğrafî ve sosyal hareketliliği hakkında bize ip ucu verir. **Beşinci hipotezimiz şöyledir:**

Hipotez 5: Sosyal sınıf değişkenlerinin tip 1 değişkenleriyle olumlu, tip 2 değişkenleriyle de olumsuz ilişkisi vardır.

Veriler, genellikle bu hipotezi doğrulamamaktadır. Çizelge 23'de gördüğümüz gibi, bütün psikolojik değişkenler arasında yalnız yurtseverliğin birden çok sosyo-ekonomik değişkenle ilişkisi vardır. Bundan başka, kuvvet yöneliminin sübjektif sosyal sınıf değişkeniyle korelasyonu bulunmuştur (Çizelge 23). Şöyle ki, kişinin kendi ailesinin ait olduğunu düşündüğü sosyal sınıf tabakası yükseldikçe, kişinin kuvvet (ya da yüksek mevki) yönelimi artmaktadır. Bu beklenilen yönde bir ilişkidir. Ancak, kuvvet yönelimi değişkeninin başka sosyo-ekonomik değişkenlerle ilişkisi verilerde görülmemektedir. Daha önce de tah-

hin edildiği gibi, bu bulgular bizi, genel sosyo-ekonomik ve psikolojik değişkenler arasında doğrudan doğruya bir nedensel ilişki çizmekten alıkoymaktadır.

Önce de değinildiği gibi, bu durum sosyo-ekonomik durum değişkenlerinin birey üzerindeki etkilerinde farklılıklar yaratan çeşitli ara değişkenler nedeniyle olabilir. Bu ara değişkenlerin en önemlisinin aile olduğu kabul edilebilir. Bunun böyle olduğu, şimdiye kadar incelemiş olduğumuz ailesel ve psikolojik değişkenlerin arasındaki ilişkilerde ve daha sonra inceleyeceğimiz ailesel ve sosyo-ekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerde de görülebilir.

Bu sonuç, verilerimizin geniş S-E-D farklılıklarını kapsayamayışından da doğabilirdi. Düşük farklılık, korelasyonların derecelerini azaltarak sosyo-ekonomik durum ve psikolojik değişkenler arasındaki (gerçekte var olan) ilişkilerin görünmesini engellemiş olabilirdi. Ancak, sosyal sınıf değişkenlerinin yan dağılımları ele alınıp bu yan dağılım verilerinde görülen sosyal sınıf farklılıkları gözden geçirildiği zaman, bu açıklama pek kabul edilemez. Şöyle ki, daha önce de belirtildiği gibi, ankette bu konu ile ilgili maddelerde belirtilen S-E-D farklılıklarının çoğunun verilerde de var olduğu görülmektedir. Bununla beraber, yine de, süjelerimizin kentsel lise öğrencileri olması nedeniyle, örneklemimizin sosyal sınıf nitelikleri yönünden sınırlı olduğunu kabul etmeliyiz.

Hareketliliği kapsayan sosyal sınıf değişkenleriyle psikolojik değişkenler arasındaki ilişkiyi bulmak için T-testleri kullanılmıştır. Anketin ikinci bölümündeki sorulardan, 4'den 15'e kadar olanlar, öğ-

rencilerin konutsal geçmişleriyle ilgilidir. Bunlardan şimdiki konutlarıyla ilgili cevaplar, Çizelge 23'deki genel korelasyon matriksine, 20 ve 23 numaralı değişkenler olarak geçirilmiştir. Bunlardan 20 numaralı değişken kentsel-kırsal boyutu, 23 numaralısı ise (kentsel) yerleşme yeri S-E-D'ini belirtmektedir. Konutsal geçmiş sorularının cevapları daha sonra, hareketliliği yansıtan şu alternatiflere göre kodlanmış ve kategorilere ayrılmıştır:

1 — Krsal → kentsel hareketlilik (kent dışından kentin "alt" S-E-D alanına göç).

2 — Yukarı doğru kırsal → kentsel hareketlilik (kent dışından kentin "orta" veya "üst" S-E-D alanına göç).

3 — Yukarı doğru kentsel hareketlilik (kent içinde S-E-D alanının yükselmesi).

4 — Aşağı doğru kentsel hareketlilik (kent içinde S-E-D alanının alçalması).

5 — Aynı düzeyde kentsel (hareketlilik yok).

6 — Düzensiz hareketlilik (bir aşağı, bir yukarı).

7 — Aynı düzeyde kentsel → kentsel hareketlilik (bir kentten diğerine göç).

8 — Kentsel → kırsal hareketlilik.

9 — Aynı düzeyde kırsal (hareketlilik yok).

Bu kategorilerden, yalnız veri (süje) sayıları yeterli olanlar T-testi için kullanıldı. Her seferinde örneklem aşağıdaki değişkenlere göre ikiye bölündü ve 11 psikolojik değişkenin her biri için aşağıdaki karşıt gruplar arasında karşılaştırma (t-testi) yapıldı:

a — Kırsal → kentsel hareketlilik grubu (Kategoriler: 1 ve 2)	Karşıt	Aynı düzeyde kentsel ve kırsal gruplar (Kategoriler: 5 ve 9)
b — Alt → üst hareketlilik (Kategoriler: 2 ve 3)	Karşıt	Aynı düzeyde kentsel ve kırsal (Kategoriler: 5 ve 9)
c — Aynı düzeyde kentsel (Kategori: 5)	Karşıt	Aynı düzeyde kırsal (Kategori: 9)

Yapılan toplam 33 T-testinden yalnız ikisi önemli sonuç verdi, ve bu ikisi de psikolojik değişkenlerle değil, ailesel değişkenlerle ilgili idi. Daha sonra sosyal sınıf ve ailesel değişkenler arasındaki ilişki anlatılırken, bunlar açıklanacaktır. Görüldüğü gibi, sosyal (ve coğrafî) hareketlilik ile psikolojik değişkenler arasında da doğrudan bir ilişki kuramamaktayız. T-testlerinin olumsuz sonuçları, böyle bir sonuca varmamıza izin vermemektedir. Bunun yanında, sosyal hareketlilik ve ailesel değişkenler arasında görünen bazı ilişkiler, yine ailenin aracı rolüne dikkatimizi çekmektedir.

Bu alanı bırakmadan, sosyo-ekonomik ve psikolojik değişkenler arasında bulunup tutarlılık ve devamlılık gösteren bir ilişkiyi incelememiz gerekir. Bu ilişki, hatırlanacağı gibi, yurtseverlik değişkeninde görülmüştür. Çizelge 23'de sosyal yapısal değişkenlerden altısının yurtseverlik ile olumsuz korelasyonları görülmektedir. Bu korelasyonlar yüksek olmamalarına rağmen önemli düzeydedirler ve alt S-E-D de daha yüksek yurtseverlik eğilimleri göstermektedir-

ler. Beğenilen modern bir sosyal norm olmasına rağmen, yurtseverlik, milliyetçilik ve bir dereceye kadar kendi ulusunu diğerlerinden üstün görme eğilimini içeren doğmatik bir niteliği olabileceğinden, daha çok alt sosyal tabakada görülen eğilimlerle daha iyi uyuşabilir. Bu araştırmada sözü edilen bütün psikolojik değişkenler arasında yalnız yurtseverliğin sosyal yapısal değişkenlerle bir ilişki göstermesi de kendi başına ilginç bir bulgudur. Bunun nedeninin şu olduğu düşünülebilir: Psikolojik değişkenler arasında, yalnız yurtseverlik belirli bir sosyal normdur ve bu nedenle, hem "kişisel" hem de "kamusal" (public) bir sosyal tutum olarak ele alınabilir[128].

Böylece diğer değişkenler için görülmeyen sosyal değişkenlerle doğrudan bir ilişki, yurtseverlik değişkeniyle ilgili verilerde ortaya çıkmaktadır.

5. Umutsal Değişkenlerle İlgili İlişkiler

Türk öğrencilerinin meslek seçimlerinin genellikle ailelerinin isteklerini ve bunun da mesleklerin sosyal prestijini yansıttığı görülmüştür. (Örneğin,

---

(128) İlk defa Faris tutumları kişisel ya da kamusal olarak nitelendirmiştir. (Faris, E. The Concept of Social Attitudes. **Journal of Applied Sociology, 1925, 9, 404-409**). Bu tür bir ayırım daha sonra sosyal psikologlar tarafından da benimsenmiştir. (Örneğin: Allport, G. W. The Historical Background of Modern Social Psychology. Lindsey, G. (Ed.) **Handbook of Social Psychology.** Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1954, s. 3-56), s. 45.

Uysal[129] ve Levine[130]. En çok prestiji olan meslekler; mühendislik ve doktorluk olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, gençler tarafından, mesleksel olanaklar arasında yeterli bir ayırım yapılmamaktadır. Bu iki mesleği, gençler, kendi kişisel yeteneklerini hesaba katmadan, bu mesleklerin sağladığı prestij (ve tahminen yüksek gelir) için seçmektedirler[131]. Bundan da görülüyor ki, lise öğrencileri arasında, genel olarak yüksek düzeydeki "serbest meslekler" in ayırımsız seçilmesi çok yaygındır.

Kazançla ilgili umutlarda, mesleksel umutlardakinden daha fazla farklılaşma ve giderek daha fazla değişkelik (varyans) bulmamız beklenebilir. Çeşitli kazanç düzeylerindeki ailelerden (özellikle dar gelirli ailelerden) gelen öğrenciler, malî yöndeki kısıtlamaları anlayıp kabul edebilirler çünkü bu çeşit kısıtlamaları kendi yaşamlarında tecrübe etmişlerdir, fakat kendi gerçekçi olmayan meslek seçimleriyle ilgili bir kısıtlamayı göremeyebilirler. Probleme başka bir bakış şekli şöyle olabilir: çoğu öğrenciler kendilerini yüksek prestijli mesleklerde düşünebildikleri halde, daha azı kendilerini çok yüksek gelirli olarak düşünebilir. En üst gelir düzeyleri, onların çoğunun arzu edebilmeleri ve umabilmeleri için şimdiki durumlarından çok farklıdır (böyle bir umut geleceğe iyimser bir bakış ister). Diğer taraftan, üniversite eğitimi ile olanaklı kılınan yüksek meslek düzeyi onlara da-

(129) Uysal, Ş. a.g.e.

(130) Levine, N. çoğaltılmış araştırma süreç raporu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1968.

(131) Uysal, Ş., a.g.e.

ha yakın gelebilir çünkü kendileri de üniversitenin eşiğindedirler[132]. Hipotez 6 ve 7 şöyledir:

Hipotez 6: Kazançla ilgili umutlar, mesleksel umutlardan daha geniş bir değişkelik ve daha düşük bir ortalama gösterirler.

Hipotez 7: Kazanç umutları ile kişisel gelecek hakkında iyimserlik arasında olumlu bir ilişki vardır. Fakat mesleksel umutların kişisel gelecek hakkında iyimserlik ile değil, ana-babaya saygı ve bağlılık ile arasında bir ilişki vardır.

İlgili istatistikler, Çizelge 24'de verilmiştir.

Kazanç umutlarının değişkeliğinin (ve standard kaymasının) mesleksel umutlarınkinden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu farkın önemlilik düzeyini bulmak için F oranı formülünü kullanırız[133].

---

(132) Bu düşüncenin temelinde "empati" kavramı vardır. Bu kavram, Lerner (1958, s. 51) tarafından sosyal değişim sürecinin temelindeki psikolojik hareketlilik (mobilite) olarak geliştirilmiştir. Bu kavramın kuramsal bir tartışmasını yapmak araştırmamız sınırları dışına çıkmak olacaktır. Onun için burada bu kavramı, kişinin, kendini başka bir durum ya da rolde kolaylıkla görebilmesi şeklinde betimlemek yeterlidir. Amerika'daki bazı yeni araştırmalarda da, meslek ve kazanç umutları arasında görülen bazı farklar, değişik empati düzeyleriyle açıklamaktadır (M. Brewster Smith ile kişisel haberleşme, 1971).

(133) Mc Nemar'ın "Psychological Statistics" s. 247 den alınmıştır. (New York: Wiley, 1962).

ÇİZELGE 24

UMUT DEĞİŞKENLERİ İSTATİSTİĞİ

		Kazanç umutları	Mesleksel umutlar
$\bar{X}$	Ortalama (her iki değişken için de 1-7 kategorili gruplama üzerinden)*	5,3	6,6
S^2	Varyans = değişke	2,1	0,7
S	Standard kayma	1,4	0,8
N	(Öğrenci sayısı)	666	640

(*) Mesleklerin 7 kategorili gruplanması Çizelge 3'de verilmiştir.

$$F = \frac{S_1^2}{S_2^2} = \frac{2,1}{0,7} = 3$$

F çizelgesinden, bu değerin p = 0,001 düzeyinde önemli olduğu bulundu. Böylece Hipotez 6'nın birinci kısmı kesinlikle desteklenmiştir. Kazanç umutlarında mesleksel umutlardakinden çok daha fazla değişiklik vardır.

Hipotez 6'nın ikinci kısmında kazanç umutlarının ortalama değerinin, mesleksel umutlarınkinden daha düşük olacağını öngörmüştük. Bu iki ortalama değer, Çizelge 24'de verilmiştir. Standard hata formülüne[134] göre, bu iki ortalamanın arasındaki farkı

(134) $t = \frac{x_1 - x_2 - 0}{Sx_1 - x_2}$, A. L. Edwards'ın "Experimental Design in Psychological Research" s. 168'den alınmıştır. (New York: Holt, Rinehart ve Winston, 1968).

bulduktan sonra, bu farkı geçerli t değerleriyle karşılaştırıp, farkın $p = 0,05$ düzeyde önemli olduğunu bulduk. Bu bulgu, hipotez 6'nın ikinci kısmını doğrular. Böylece son sınıf lise öğrencilerinin, gerçekci olmayan dar sınırlı (farklılaşmamış) mesleksel umutları olduğu görülmektedir. Buna karşılık, bu öğrencilerin kazanç istekleri daha düşük düzeyde, daha değişken (farklılaşmış) ve daha gerçekçidir. Süjelerimizin "yüksek" mesleklere karşı yüksek kazanca olduğundan daha fazla "empati" leri (ve yakınlıkları) vardır.

Hipotez 7'nin ardındaki fikir, bütün süjelerin yüksek mesleksel umutları olduğu, buna karşılık, yalnız iyimser olanlarının yüksek kazanç umutları olduğudur. Çizelge 23'den de durumun böyle olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki, kişisel gelecek hakkında iyimserlik ile kazanç umudu arasında 0,002 düzeyinde önemli bir korelasyon olduğu halde, iyimserlik ile meslek umudu arasında korelasyon yoktur. Bu destekleyici sonuçlardan, malî ve mesleksel isteklerin aynı şey olmadığını çıkartabiliriz. Bu isteklerin temel dinamizminde farklılık görülmektedir.

Hipotez 7'nin ikinci kısmındaki genel fikir, öğrencilerin mesleksel seçimlerinin çoğunlukla ailelerinin istekleri ile aynı olmasıdır. Veriler yine bu beklentiyi desteklemektedir (Çizelge 23). Ana-babaya saygı ve bağlılık fazlalaştıkça, mesleksel umut düzeyi de yükselmektedir (Bu iki değişken arasında yüksek olmayan fakat önemli bir korelasyon vardır). Bu değişken ile kazanç umutları arasında ise korelasyon yoktur. Bu bulgu da lise son sınıf öğrencilerinin mes-

lek seçimlerinin "bireysel" (bireysel ilgiler, yetenekler, vs.) olmaktan çok "sosyal" (sosyal prestij, ailesel istekler, vs.) olduğunu bir kez daha desteklemektedir. Bu bulgu orta öğretimde mesleksel rehberliğe çok ihtiyaç olduğuna işarettir.

Umutlarla beklentiler arasındaki farklılık boyutu çok ilginçtir. Bazı bakımlardan, Merton[135] bu boyutu "anomi" ile aynı tutmuştur. Eğer umutlar ve beklentiler arasındaki fark çoksa, genel bir karamsarlık ve hayal kırıklığına uğrama durumu düşünülebilir; tersine küçük bir fark iyimserliği yansıtır. Bu iyimserliğin, kişinin, kader gibi dış kuvvetleri düşünmeden istediği şeylere sahip olabileceği görüşünü, kendine güvenini ve pekiştiricinin içten kontroluna inancını da göstereceği beklenebilir. Böylece:

Hipotez 8: (Kazanç ve mesleksel) umutlarla beklentiler arasındaki fark ile anomi, kişisel gelecek hakkında karamsarlık ve pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç arasında olumlu bir ilişki olup, kişisel gelecek hakkında iyimserlik ve pekiştiricinin içten kontroluna inanç ile de olumsuz bir ilişki vardır.

Kazanç ile ilgili beklentiler ile umutlar arasındaki farklılıklar için bu ilişkileri doğrulayıcı sonuçlar alınmıştır. Buna karşıt olarak mesleksel beklentiler ile umutlar arasındaki farklılık ile yalnız gelecek hakkında iyimserlik-kötümserlik boyutu arasın-

(135) Merton, R. K., a.g.e.

da ilişki bulunmuştur. Diğer değişkenler ile ilişkiler bulunmayışı, mesleksel umutlar değişkeninin değişkeliğinin (varyansının) dar (sınırlı) olması sonucu olabilir. Kazanç umutları ile beklentileri arasındaki farklılık ile kuvvet yönelimi arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur. Bu, hipotezi yapılmamış olmasına rağmen mantıkî olarak kabul edilebilecek bir sonuçtur (Kuvvet ve yüksek mevki yönelimi fazlalaştıkça, umut ile beklenti arasındaki fark azalır, yani kişi umut ettiğini elde edebileceğine inanır).

Çizelge 23'de umutsal değişkenlerin karşılıklı ilişkilerine bakınca, beklenildiği gibi, mesleksel ve kazanç umutlarının birbirleri ile aralarında olumlu korelasyon olduğunu görürüz. Bu, doğal bir durumdur. Kazanç umutları ile bu umutlarla beklentiler arasındaki farklılık arasında da bir korelasyon vardır. Diğer bir deyişle, kazanç umutları yükseldikçe kazanç umutları ile beklentileri arasındaki farklılık da artmaktadır. Buna karşıt olarak, mesleksel umutlar için buna paralel bir korelasyon bulunmamıştır. Başka bir deyişle, yüksek kazanç arzu eden süjeler bu arzularına kavuşamayacaklarını düşünmektedirler. Buna karşı, yüksek düzeyde meslek sahibi olmayı arzu eden süjeler, bunu gerçekten elde edebileceklerini düşünmektedirler. Bu da yine meslek konusundaki fazla iyimserliği ve farklılaşma azlığını (düşük değişkeliği) yansıtmaktadır.

6. Ailesel Değişkenlerle Umutsal Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Şimdi ailesel değişkenler ile umutsal değişkenler arasındaki ilişki ele alınabilir. Yüksek umut dü-

zeyleri, genel bir güven ve iyimserlik aksettirebileceği için, bunların aile sevgisi ile ilişkin olmasını bekleyebiliriz. Bu bakımdan mesleksel ve kazanç umutları arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Ayrıca burada, umutsal değişkenler ile aile kontrolu arasındaki ilişkiler hakkında kesin bir ön tahmin yapabilecek durumda da değiliz. Bu nedenle bu konudaki hipotezimiz şöyle olmaktadır:

Hipotez 9: Kazanç ve meslek umutları ile aile sevgisi arasında olumlu bir korelasyon vardır.

Çizelge 23'deki veriler bu hipotezi desteklemektedir; kazanç ve mesleksel umut değişkenleri ile aile sevgisi arasındaki korelasyonlar yüksek olmamakla beraber önemlidir. Aile sevgisi, çocuklarda güven yaratarak geleceğe iyimser bir bakış kazandırır ki bu da onların yüksek umut düzeylerinde yansır. Aile kontrolu ile umutsal değişkenler arasında bir ilişki görülmemiştir. Aile sevgisi ile ilişki bakımından kazanç ve meslek umutları arasında bir fark olmaması ilginçtir. Bu bulgu, aile sevgisinin birçok konularda kişiye güven sağladığına işaret etmektedir.

7. Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenleriyle Umutsal Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Umutsal değişkenlerle sosyal sınıf değişkenleri için beklentilerimiz, bunların arasında olumlu bir ilişki olacağı yönündedir. Başka bir deyişle, S-E-D yükseldikçe kazanç ve meslek umutları da yükselecektir. Sosyo-ekonomik-statüsü yüksek olan ailelerden gelen

öğrencilerin kazanç ve meslek umutlarının yüksek olması daha gerçekçi nedenlere dayanmalıdır. Ancak, mesleksel umutlar değişkeninin az değişkelik (farklılık, varyans) göstermesi, bu olumlu ilişkinin kazanç umutları için mesleksel umutlardan daha belirgin olmasını gerektirir. Doğal olarak, hem kazanç, hem meslek umutları ile beklentileri arasındaki farklılık, sosyo-ekonomik değişkenler ile ters ilişkili olmalıdır. Başka bir deyişle, S-E-D yükseldikçe, umutlarla beklentiler arasındaki fark azalacaktır. Bu durum daha önce sözü edilen Merton'un[186] görüşleriyle aynı çizgidedir. Yine, sonuçların mesleksel umutlara kıyasla kazanç umutları için daha belirgin olması beklenebilir. İlgili hipotezler şunlardır:

Hipotez 10: Kazanç ve meslek umutları ile sosyo-ekonomik değişkenler arasında olumlu bir ilişki vardır; kazanç umutları için bu korelasyon mesleksel umutlara kıyasla daha yüksektir.

Hipotez 11: (Kazanç ve mesleksel) umutlar ve beklentiler arasındaki fark ile sosyo ekonomik değişkenler arasında olumsuz bir ilişki vardır. Bu korelasyon, kazanç umutları ve beklentileri arasındaki fark için, mesleksel olana kıyasla daha yüksektir.

Çizelge 23'deki veriler, hipotez 10'u genel olarak desteklemektedir. Bütün ilgili korelasyonlar

(136) Merton, R. K., a.g.e.

olumludur. Görüyoruz ki, kazanç umutlarıyla sosyo-ekonomik durum göstergelerinin 8'i arasında korelasyon (olumlu) olmasına rağmen, mesleksel umutlar ile bunların yalnız 4 tanesi arasında (olumlu) korelasyon vardır. Aynı zamanda kazanç umutları değişkeni için korelasyonlar daha yüksektir. Bu sonuçlar hipotezi daha da doğrulamaktadır. Beklenildiği gibi, kazanç ve meslek umutları, yüksek sosyo-ekonomik düzeyden gelen ve bu umutları için gerçekçi nedenleri olan öğrenciler arasında daha yüksektir. Bu eğilim, kazanç umutları için mesleksel umutlara göre daha belirgindir. Başka bir deyişle, alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen öğrenciler arasında kendilerini yüksek meslek sahibi olarak görebilenlerin sayısı, kendilerini yüksek gelir sahibi olarak görebilenlere kıyasla daha fazladır. Burada da yine empati kavramı önemli görünmektedir.

Çizelge 23'deki veriler, hipotez 11'i genel olarak kazançla ilgili umut-beklenti yönünden doğrulamaktalır. Buna karşılık, hipotezin mesleksel umut-beklenti yönünde, verilerle desteklenmediği görülmektedir. Gerçekten de, mesleksel umut-beklenti değişkeni ile sosyo-ekonomik durum değişkenleri arasında bir korelasyon yoktur. Mesleksel değişken hakkındaki ön tahminimizi destekleyememe yönündeki bu başarısızlığımızın nedeni bir ölçüde, bu değişkenin az değişke (varyans) göstermesidir. Mesleksel umutlar ve beklentiler arasındaki farklılık sosyo-ekonomik durumla ilgili olarak görünmemektedir. Bu da yine lise son sınıf öğrencilerinin bir ölçüde fazla iyimser, farklılaşmamış ve gerçekçi olmayan mesleksel seçimlerini aksettirmektedir.

8. Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenleriyle Ailesel Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Sosyo-ekonomik değişkenlerle ailesel değişkenler arasındaki ilişki hem kendi başına, hem de bu araştırmada üzerinde çalışılan diğer ilişkileri etkilemesi yönünden önemlidir. Tip 2 psikolojik değişkenlerinin sosyal değişime yatkın bir dünya görüşünü, tip 1 psikolojik değişkenlerinin ise sosyal değişime yatkın olmayan bir eğilimi meydana getirdiğini göz önünde bulundurmakta yarar vardır. Ayrıca, bu iki tip psikolojik değişkenin, aynı zamanda ailesel değişkenlerle de farklı ilişkileri olduğunu düşünecek olursak, ailesel değişkenlerle bu kez de sosyal değişkenlerin ilişkilerini saptamak, sosyal değişimi daha iyi anlamak bakımından büyük önem taşıyacaktır. Daha önce de açıkladığımız gibi, burada, ailedeki duygusal ortamın iki yönü, yani kontrol ve sevgi ele alınmaktadır.

A.B.D. deki araştırmalar[137] alt sınıf ailelere kıyasla orta sınıf ailelerin çocuk yetiştirmelerinde 1950 lerden sonra gittikçe artan bir serbest-bırakma eğiliminin geliştiğini göstermiştir. Türkiye'de çocuk yetiştirme alışkanlıkları üzerinde bunlara benzer araştırmalar pek yoktur. Buna rağmen kişisel izle-

(137) Örneğin: Sears, R. R., Maccoby, E. E. ve Levin, H. **Patterns of Child Rearing.** Evanston, Illinois: Row, Peterson, 1957.
Bronfenbrenner, U. Socialization and Social Class through Time and Space, in Maccoby, Newcomb ve Hartley (Eds.) **Readings in Social Psychology.** New York: Holt, 1958, s. 400-425.

nimlerimize dayanarak, kentlerde, alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde kontrolun daha belirgin olduğu, üst sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde de sevginin daha belirgin olduğu bir aile ortamı görüleceği yönünde beklentilerimiz olacaktır. Hipotezimiz şöyledir:

Hipotez 12: Sosyo-ekonomik durumun, aile sevgisi ile olumlu; aile kontrolu ile olumsuz ilişkisi vardır (yani, ailelerin S-E-D'i yükseldikçe, çocuğa gösterdiği sevgisi artıp kontrolu azalır).

Çizelge 23'e baktığımız zaman, aile kontrolu değişkeniyle sosyo-ekonomik durum değişkenleri arasındaki bütün korelasyonların olumsuz, ve aile sevgisi değişkeniyle sosyo-ekonomik durum değişkenleri arasındaki bütün korelasyonların da olumlu olduğunu görmekteyiz. Yani, S-E-D yükseldikçe, ailedeki kontrol azalmakta, buna karşılık ailedeki sevgi fazlalaşmaktadır[138]. Böylece hipotez 12 veriler tarafından desteklenmiştir. Elde edilen korelasyonlar, sayıca, aile kontrolu değişkeni için daha fazla (7), aile sevgisi değişkeni için ise daha azdır (4). Bu da aile sevgisine kıyasla aile kontrolunun sosyo-ekonomik

(138) Burada, elbette, süjelerin kendi aile ortamlarında algıladıkları sevgi ve kontrol söz konusu olup, bu algı gerçek durumla tam olarak çakışmayabilir. Ancak, kuramsal yönden, çocuğun kişiliğini etkileyen de işte bu sübjektif (algılanan) aile ortamı nitelikleri olduğundan, bizim için "gerçek durum" dan çok bu algılanan durum önemlidir.

durumla daha çok ilişkin olduğunu göstermektedir. Özet olarak, kentsel bir yörede sevgi ile belirlenmiş bir aile ortamı, alt S-E-D ailelerinden çok, üst S-E-D ailelerinde görülmektedir. Bu bulgu Şekil 1 de de gösterilmiştir.

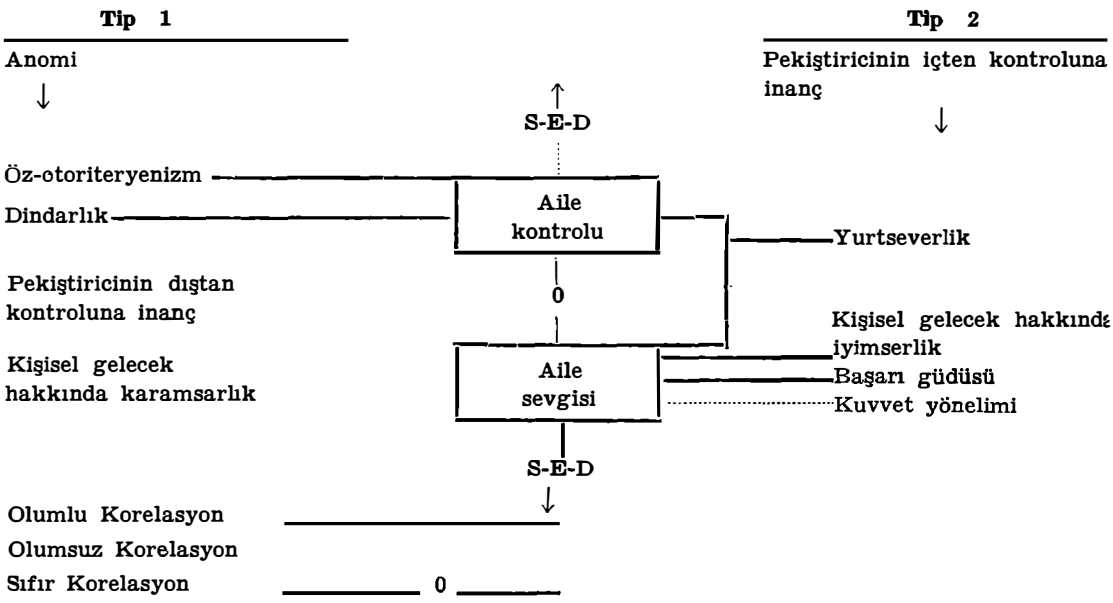
Daha önce de değinildiği gibi, sosyo-ekonomik durum değişkenleri ile kişilik değişkenleri arasında hemen hemen hiç korelasyon bulunmamıştır. (bir tek yurtseverlikle sosyal sınıf değişkenleri arasında devamlı bir ilişki görülmüştür). Bununla beraber, aile değişkenleriyle kişilik değişkenleri ve giderek sosyo-ekonomik durum değişkenleri ile aile değişkenleri arasında korelasyonlar bulunmuştur. Bu nedenle, sosyo-ekonomik durum değişkenleri ile kişilik değişkenleri arasında var olan herhangi bir ilişkinin (ki bu bizim verilerimizde karanlıkta kalmış gibidir) ailenin aracılığı yoluyla oluşmuş olması beklenebilir. Başka bir deyişle, S-E-D, aileyi, aile de kişiyi etkilemektedir. Bu durumda daha önce de belirtildiği gibi, aileyi, sosyo-ekonomik durum değişkenleri ve kişilik değişkenleri arasında bir "ara değişken" olarak düşünmek mümkündür.

Şekil 1 de gösterilen çizelge 23 bulgularını tekrar gözden geçirirsek, sevgi ve kontrolla nitelenen iki tür aile ortamının, sırasıyla, üst ve alt S-E-D ailelerde daha belirgin olduğu görülmektedir. Bu iki tür aile ortamının da iki kişilik tipiyle farklı ilişkileri olması, bizi şöyle bir görüşe yöneltmektedir:

Sosyal değişime daha yatkın bir tutumsal yönelimi olan kişilik tipi (tip 2) daha çok üst S-E-D aile-

ŞEKİL 1

S-E-D, AİLE ORTAMI VE PSİKOLOJİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER



lerde görülmektedir. Buna karşılık, alt S-E-D ailelerde daha yaygın olarak görülen aile ortamı, sosyal değişime daha az yatkın bir kişilik tipi (tip 1) oluşturmaktadır. Bu bulgu, genellikle gözlenen bir sosyal olayın temelindeki ailesel ve psikolojik dinamiğe ışık tutması bakımından önemlidir. Bu sosyal olay da, sosyal değişime karşı üst sosyal tabakaların alt sosyal tabakalardan genellikle daha açık olmasıdır[139].

Çizelge 23'deki ilişkileri daha da inceleyecek olursak, aile kontrolu değişkeninin kırsal-kentsel boyutu ile ters ilişkili olduğunu görürüz. Şöyle ki, kırsal ailelerde, kentsel ailelerden daha çok kontrol görülmektedir. Başka bir deyişle, kırsal ve alt S-E-D ailelerde kentsel ve üst S-E-D ailelere kıyasla daha çok kontrol vardır. Daha önce de belirtildiği gibi, hareketlilik değişkenleriyle yapılan t-testleriyle bulduğumuz önemli sonuçlar, aile değişkenleri ve özellikle aile kontrolu ile ilgili olanlardır. Çizelge 25 ilgili bulguları vermektedir. Bu çizelgeyi incelerken, 89 ve 90. sayfalardaki gruplamalar göz önünde tutulmalıdır.

Çizelge 25'deki istatistikler, yukarı S-E-D'e doğru hareketli ailelerde, aynı S-E-D de kalan (hareketsiz) ailelere nisbetle kontrol değişkeninin belirli bir şekilde daha az olduğunu göstermektedir.

---

(139) Bu husus birçok araştırmalarda işlenmiştir. Örneğin, Lipset, S. N. **Political Man**, Ch. IV, s. 79-103 (Working-Class Authoritarianism). Doubleday, 1960 ve Adorno ve diğerleri, a.g.e.

ÇİGELGE 25[140]

T-TESTİ KARŞILAŞTIRMALARI

Değişken	Kırsal → Kentsel Hareketlilik Grubu	Kırsal ya da Kentsel Hareketsiz Grup	t	sd	p
Aile kontrolu	$\overline{X}$ = 3,21	$\overline{X}$ = 3,45	1,33	414	0,10

Yukarı S-E-D'e doğru Kırsal ya da Kentsel

	Yukarı S-E-D'e doğru Hareketli Grup	Kırsal ya da Kentsel Hareketsiz Grup			
Aile kontrolu	$\overline{X}$ = 3,11	$\overline{X}$ = 3,45	1,84	528	0,05

$\overline{X}$ = Ortalama
t = t değeri
sd = Serbestlik derecesi (degrees of freedom)
p = Önemlilik düzeyi

(140) 89 ve 90. sayfalardaki gruplamalar göz önünde tutulmalıdır.

Aile kontrolu, aynı şekilde, kırsal alanlardan kentsel alanlara göç eden ailelerde de, hareketsiz ailelerden daha azdır (ancak buradaki önemlilik düzeyi yalnız $p = 0{,}10$'dur). Şu halde, sosyal hareketlilik yalnız aile kontrolunun eksilmesinde yansımaktadır. Aile kontrolu da öngörüldüğü gibi, bütün diğer sosyal yapısal değişkenlerle olumsuz yönde ilişkilidir, yani alt S-E-D de daha çok kontrol görülmektedir. Hareketlilik verilerinden öyle görülmektedir ki, kırsal alanlardan kentsel alanlara gelen ve yukarı S-E-D'e doğru hareketlilik gösteren ailelerin, hareketsiz ailelerden farklılığı, üst S-E-D ailelerin alt S-E-D ailelerden farklılığı ile aynı türdedir (yani kontrol azdır). Başka bir deyişle, hareketli aileler, içine girmekte oldukları sosyal sınıfın niteliklerini göstermektedirler ki bu da çocuklara "hazırlayıcı sosyalleşme" (anticipatory socialization) verme bakımından ayrıca önemlidir.

Demek ki, genellikle şunu söyleyebiliyoruz: Araştırma verilerimize göre, sosyal değişim süreci içinde bulunan ailelerin en belirgin özelliği, aile kontrolunun azalmasıdır. Aynı kontrol azlığı alt S-E-D'e nisbetle üst S-E-D ailelerde de görülmektedir. Ailenin çocuk üzerindeki baskısı (kontrolu) biraz azalınca da, bu çocuğun daha bağımsız ve kendine güven içinde gelişebileceği düşünülebilir. Nitekim, sosyal değişime yatkın olarak gördüğümüz tip 2 kişilik özellikleri gösteren gençlerde bu genel eğilim belirmektedir. Yani, sosyal hareketlilik bulgusunun sosyal değişimle ilgili yorumu, sosyal sınıf (S-E-D) bulgusunun sosyal değişimle ilgili yorumuyla aynı olmaktadır.

Bizi burada ilgilendiren bir diğer aile değişkeni ise aile büyüklüğüdür. Özel bir hipotez yapılmamış olmakla beraber, genel beklentimiz alt S-E-D ve kırsal alanlarda daha büyük ailelerin bulunacağı şeklindedir ve genel olarak da durumun böyle olduğu görülmüştür. Bu değişken ile konut yerleşimi S-E-D'i ve kırsal-kentsel boyutları arasında olumsuz korelasyonlar elde edilmiştir (Çizelge 23). Yani, alt S-E-D ve kırsal aileler, üst S-E-D ve kentsel ailelerden, bir arada yaşayan insanların sayısı bakımından daha büyüktür. Daha önce de belirtildiği gibi, bu bulgu, Türkiye'den toplanmış benzer bulgulara paraleldir.

Dikkate alınmaya değer bir başka husus da şudur: Aile büyüklüğü ile sosyal sınıf değişkenleri arasında bulunan diğer tek korelasyon (olumsuz) annenin tahsiliyledir. Başka bir deyişle, annenin tahsil düzeyi azaldıkça, aile büyümektedir. Bu bulguyu sadece "büyük aileler alt S-E-D den gelir, bundan dolayı da annenin tahsili azdır" şeklinde açıklamak yetersiz görünmektedir, çünkü aynı mantık, babanın tahsilinin de alt S-E-D deki (büyük) ailelerde az olmasını gerektirir. Oysa, baba tahsili ile aile büyüklüğü arasında bir ilişki görülmemiştir. Bu da bize gösteriyor ki, aile plânlamasında babanın eğitimi veya mesleği gibi diğer değişkenlerden çok annenin eğitimi önemli bir faktör olabilir.

9. Cinsiyet Farklılıkları

En son ele alacağımız konu, her değişken kategorisiyle ilgili olarak cinsiyet farklılıklarıdır. Yüzyıllar boyunca cinsiyet ayırımı (bir cinsiyet grubunun diğe-

rine göre daha çok değerlendirilmesi) yapılagelmiş olan Türkiye gibi bir ülkede, tutumlar, değerler ve diğer psikolojik değişkenlerde kuvvetli cinsiyet farklılıklarının ortaya çıkması beklenebilir. Bu farklılıklar, araştırıcıya, bireylerin dünya görüşlerindeki farklılıklar ve giderek toplum düzeninin işleyişi ile ilgili önemli bir anlayış kazandırabilir.

Tüm "Orta Doğu Kültürü"nde de görülen geleneksel "anti-feminizm" eğiliminin, toplumsal değişime rağmen hâlâ bir ölçüde yaşamakta olduğu görülmektedir. Modernleşmenin getirdiği sosyal hareketlilik, eğitim ve diğer bazı olanaklardan erkeklere kıyasla yeterince paylarını alamayan kadınların, Orta Doğuda özellikle kırsal alanlarda "gelenek ileticileri" (tradition carriers) durumunda oldukları gözlenmiştir[141].

İzmir gibi büyük bir kentte bile kızların, ilkokul ötesi öğrenim için erkekler kadar şansları yoktur. Ekonomik zorunluluklarla birlikte, kızlar ve erkekler için farklı olan beklentiler bunun nedenidir. Yani bir aile, ilkokuldan sonra ancak bir tek çocuğunu okula gönderebilecek durumdaysa, büyük bir olasılıkla kız değil erkek çocuğunu gönderecektir. Bu nedenle örneklemimizde sosyo-ekonomik düzeyin kızlar için daha yüksek olmasını bekleyebiliriz. Başka bir deyişle, lise son sınıfa kadar gelebilme olanağına sahip olmuş kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek S-E-D'e mensup olması doğaldır. Böylece,

---

(141) Melikian, L. H., Authoritarianism and Its Correlates in the Egyptian Culture and in the United States. **Journal of Social Issues, 1959, 15, No. 3.**

Hipotez 13: Örneklemde, kızların sosyal-ekokonomik durumları erkeklerinkinden yüksektir.

Çizelge 23'deki sosyo-ekonomik durum değişkenleri ile cinsiyet değişkeni arasında tekrar eden, tutarlı ve olumlu korelasyonlardan görüldüğü gibi, Hipotez 13 verilerle desteklenmiştir[142]. Sekiz sosyo-ekonomik durum göstergesinin altısında oldukça önemli yönelimler bulunmuştur. Kanımızca bu bulgu, daha geniş öğrenci nüfuslarına, özellikle öğrenimlerinin üst düzeyinde olanlara genellenebilir. Kız öğrencilerin okulda daha başarılı oldukları yönündeki genel izlenimin nedenlerinden birisi de, burada görüldüğü gibi, onların daha yüksek sosyal tabakalardan gelmeleri olabilir.

(142) Cinsiyet farklılıkları, korelasyonları şu şekilde kullanarak elde edilmiştir: Kutuplaştırılmış (ikili) bir değişken (cinsiyet) sürekli bir değişken olarak ele alınmış ve buna göre korelasyonlar bulunmuştur. (1 puan erkek, 2 puan kadın cinsiyetine işaret eder.) İstatistiksel olarak bu şekilde bir "yapma" (dummy) değişkenin kullanılması mümkündür. Bu şekilde elde edilen 1 ve 2 puanları, interval (aralıklı) ıskala gibi kullanılabilmektedir çünkü sadece iki puan vardır. (Bir üçüncü kategori olmuş olsaydı, bu işlem yapılamazdı çünkü bu üçüncüsünün diğer ikisine ilişkin yerinin ya da mesafesinin tam olarak saptanması gerekirdi.) Yani, sosyal ilimlerde ve özellikle iktisatta sık sık yapılan bu işlemde, ikilem söz konusu olduğundan, nominal, ordinal (sıralama) ve interval (aralıklı) ıskalalar arasında bir ayırım yapılmamaktadır, çünkü bu puanlar arasındaki mesafeyi ölçme problemi ikilemde söz konusu değildir (Bakınız: Blalock, H. B. **Social Statistics**. New York: Mc Graw Hill, 1960. s. 150).

Psikolojik alandaki cinsiyet farklılıkları, kız ve erkek çocukların bir bakıma farklı olan dünyalarını anlamamız yönünden gerçekten ilginçtir. Örneklemimizin seçildiği kent merkezinde bile kızlar, dünyanın bu bölgesindeki kadın cinsiyetinin bir özelliği olan geleneksel yükleri taşıma durumundadırlar. Gelecekteki ailelerinde —tıpkı kendi anneleri gibi— boyun eğici bir rol alacaklarını, çeşitli konularda erkeklere kıyasla daha az söz hakları olduğunu ve onlara kıyasla kendilerinden daha az şeyler beklendiğini bilmektedirler. Karşı karşıya bulundukları bütün bu toplumsal rol beklentileri ve baskılar nedeniyle kızların dünya görüşlerinin erkeklerinkine kıyasla daha karamsar ve anomik olmasını; kuvvet ve başarı güdülerinin de daha zayıf olmasını bekleyebiliriz. Yani, 1 inci tip psikolojik değişkenlerin çoğunun kızların; 2. tip psikolojik değişkenlerin çoğunun da erkeklerin nitelikleri olması beklenebilir. Hipotez 14 şöyledir:

Hipotez 14: Kızlar daha çok 1. tip psikolojik değişkenleri, erkekler ise daha çok 2. tip psikolojik değişkenleri gösterirler.

Çizelge 23'deki korelasyonlara bakacak olursak, erkekler için tip 2 değişkenleri ile olumlu ilişkiler (kızlar için olumsuz) ve kızlar için de tip 1 değişkenleri ile olumlu ilişkiler (erkekler için olumsuz) görürüz. Bu durumda, erkekler, kızlara kıyasla daha yurtsever, kişisel gelecekleri hakkında iyimser, yüksek başarı güdüleri ve kuvvet yönelimleri olan, pekiştiricinin içten kontroluna inanan ve daha az din-

dar olan bir grup olarak ortaya çıkmaktadırlar. Buna karşılık kızlar, daha az yurtseverlik, daha fazla dindarlık, anomik bir hayat görüşü, kuvvet yerine yakın ilişkiye girme eğilimleri, pekiştiricinin dıştan kontroluna inanç, bireysel gelecek hakkında karamsarlık ve daha düşük başarı güdüsü gibi özellikleri gösterirler. Böylece Hipotez 14 verilerce kesinlikle desteklenmiş olmaktadır.

Bu bulgular, Türkiye'de kız öğrencilerle ilgili diğer bazı araştırma bulgularına paralel gözükmektedir. Örneğin Güngör[143] erkeklerin kızlardan daha milliyetçi olduklarını bulmuştur. Milliyetçilik ve yurtseverliğin ülkemizde sosyal norm olduğunu düşününce, kız öğrencilerin bu sosyal norma daha az sosyalleştikleri (daha yabancı kaldıkları) söylenebilir.

Şu noktaya dikkat edilmelidir ki, öz-otoriteryenizmde bir cinsiyet farklılığı görülmemiştir (bu iki değişken arasında korelasyon yoktur). Yani, temel olarak, öz veya **kişisel** otoriteryenizmle ilgili olarak cinsiyet farklılıklarının önemi yoktur. Ancak, yaşamları, kızların ve erkeklerin toplumla iligili tutumlarını ve psikolojik eğilimlerini farklı şekillerde etkileyip biçimlendirir. Yani, burada, kökenleri kişilik dinamiğinden çok toplumda yatan farklılıklarla karşı karşıya bulunmaktayız. Bununla beraber, bu görüşü fazla ileri götürmek doğru olmaz, çünkü davranışın, kişisel ve toplumsal kökenlerinin karşılıklı etkileşim halinde olduğu açıktır. Sonuç olarak gö-

(143) Güngör, E., a.g.m.

rülüyor ki, kızların hayata bakışı, bu modern kent merkezinde bile alışılagelmiş toplumsal ayırımın izlerini taşıyan kötümser bir bakıştır. Burada da, bir başka araştırmanın Türk kız öğrencilerle ilgili bir bulgusuna paralellik görüyoruz. Toğrol[344], daha önce sözü edilen araştırmasında, öğrencilere, dünyaya tekrar gelecek olsalar, hangi formda gelmek istediklerini sormuştur. Kız öğrenciler arasında bu soruya en sık verilen cevap kategorisi "erkek olarak dönmek" olmuştur. (Bu cevabın oranı, üniversiteli kızlar için % 24'ü, liseli kızlar için de % 54'ü bulmuştur.) Buna karşılık, hiçbir erkek öğrenci, dünyaya kız olarak gelmeyi istememiştir! Bu bulgular, araştırmamızda anlatmaya çalıştığımız toplumsal gerçeği ve bunun sonucu olan psikolojik durumu açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Kazanç ve meslek umutları değişkenleri alanındaki cinsiyet farklılıkları hakkında kesin bir ön tahmin yapabilecek durumda değiliz. Kızlarda, kötümser bir hayat görüşü beklentisine dayanarak düşük umut puanları olacağı şeklinde bir ön tahmin yapılabilirdi. Fakat, erkeklerden daha yüksek sosyo-ekonomik düzeyden gelmeleri nedeniyle kızların, aynı zamanda yüksek düzeyde umutları olacağı da beklenebilir. Bu çelişik durum, bizi bu konuda bir hipotez kurmaktan alıkoymaktadır.

Çizelge 23'deki sonuçlar, kızlar için daha yüksek kazanç ve meslek umutları göstermektedir. Yukarıda değinilen çelişik durum bu verilerde yansı-

(144) Toğrol, B. a.g.m.

maktadır, yani kızların bir yandan umut düzeyleri yüksektir, bir yandan da genel kötümser bir psikolojik görünüm içindedirler. Kızların daha yüksek umutları olması, herhalde doğrudan doğruya ait oldukları yüksek sosyal sınıflarına ve ulaştıkları eğitim düzeyine bağlıdır. Başka bir deyişle, bu ülkede az sayıda kız çocuğun ulaşabileceği kritik bir lise eğitiminden sonra kendilerini üniversite eğitimine daha yakın hissetmektedirler. Ve erkeklere kıyasla kendi evlerinde daha çok görüp yaşamış oldukları, yüksek kazanç ve meslek umutlarının sağlayabileceği olanaklara kendilerini yakın ve yetkili görmektedirler. Fakat bu, oldukça özel ve eğitime dayanan bir beklentidir, yani, hayatlarının bugünedek erkeklerle eşit oldukları ve kendi kontrolları altında hissedebildikleri kısıtlı bir parçasıdır. Yaşamlarının diğer alanlarında ise hâlâ, geleneksel yükleri taşıma durumunda olabilirler. Yukarıda da açıklanmış olduğu gibi, örneğin, psikolojik alanda o denli ümitli görünmemektedirler. Genel olarak erkeklerden daha yüksek kazanç ve meslek umutları olmasına karşılık kişisel geleceklerine karşı tutumlarında, kendi kendine yeterlilik duyguları, şevk ve heyecan bakımından erkeklere kıyasla daha karamsardırlar. Bu durum, onların, kuvvet ve başarıya karşıt olarak yakın ilişkiye girme yönünde daha fazla ihtiyaç duymalarından da belli olmaktadır.

Bütün bu bulgular, kızların karşı karşıya bulundukları toplumsal beklentileri aksettirmektedir. Şöyle ki, sosyal ve politik bilinç ve eyleme yönelik modern ve dinamik bir sosyal norm olan yurtseverlikten çok dindarlığı benimsemiş durumdadırlar. Bu

da onları, bir ölçüde, "gelenek ileticisi" rolüne —ister istemez— sokmaktadır. Ve son olarak, anomiye yol açan bütün bu eğilimler, kızları, bu kritik çağlarında, bir yanda geleneksel sosyal çevreden gelen rol beklentilerinin, bir yandan da eğitimleri ve sosyal sınıf durumları ile etkilenmiş kendi ideallerinin arasında bocalar bir şekilde karşımıza çıkartmaktadır.

C. PROBLEME KURAMSAL GENEL BAKIŞ

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, araştırmamızın temel amacı, örneklemimizin sosyal psikolojik bir tanımını yapmaktı. Bu bakımdan çalışmamız, araştırıcı, durumu ortaya koyucu bir nitelik taşımaktaydı. Ancak araştırmamız sosyal-psikolojik ele alış tarzını kapsadığından, bu tanımlama, sadece bir düzeydeki olguları değil, birkaç düzeydeki olguları, birbirleriyle ilişki halinde anlamaya ve yansıtmaya yönelmişti. Özellikle üç ayrı düzeydeki olaylar araştırmamıza konu teşkil etti. Bunlar, kısaca, kişilik düzeyi, aile düzeyi ve sosyal düzey diye tanımlanabilir.

Bu üç ayrı olay düzeyini, birbirleriyle ilişkili üç ayrı sistem olarak ele almak mümkündür. Nitekim, bundan önce de "kişilik sistemi" ve "sosyal sistem" terimleri kullanılmıştır. Gerçekten de, Şekil 1 deki ilişkilere bakıldığı zaman, üç ayrı sistemin, verilerle —kendiliğinden— ortaya çıktığı görülmektedir.

1 — Kişilik sistemi — Bu sistemin özelliklerinin iç ilişkileri, iki ayrı alt sistem meydana getirmektir: Tip 1 ve Tip 2. Kendi içlerinde olumlu ve tutarlı iliş-

kiler gösteren bu alt-sistemler, birbirleriyle olumsuz ilişki halindedirler.

2 — Aile sistemi — Bu sistemin iki özelliği olan kontrol ve sevgi, kişilik sisteminin alt-sistemleriyle farklı ilişkiler göstermektedirler.

3 — Sosyal sistem — Bu sistemin göstergeleri olarak ele aldığımız S-E-D, kırsal-kentsel yerleşim ve hareketlilik özellikleri de Aile sisteminin özellikleriyle farklı ilişkiler içindedir.

Bu üç sistemi "Sistem Analizi" yaklaşımı içinde, birbiriyle ilişkili çeşitli diagramlarla göstermek mümkündür. Başka bir deyişle konuyu ele alış tarzımız, "sistem kuramı" na oldukça benzemektedir[145]. Bununla beraber, araştırmamızda sistem analizi kullanılmamıştır.

Bunun iki nedenini şöyle açıklayabiliriz. Birinci olarak, sistem kuramına göre, her sistemin öğelerinin niteliklerinin ve diğer öğelere ilişkilerinin sayısal (quantitative) olarak bilinmesi gerekir. Ayrıca, bu kurama göre, bir sistemin bir öğesindeki (ya da

---

(145) Konumuza yaklaşımımız, özellikle Blalock'un "azınlık grubuyla ilişkiler" konusunda geliştirdiği kuramda kullandığı sistem analizine benzemektedir. Bakınız: Blalock, Jd., H. M., **Toward a Theory of Minority-Group Relations.** New York: Miley, 1967. s. 21-36. Sistem analizi yöntemi ve sistem kuramı, bilindiği gibi, günümüzde gerek biyolojik ve fiziksel bilimlerde, gerek sosyal bilimlerde ve çeşitli uygulama alanlarında çok kullanılmaya başlanan ve hızla gelişen bir genel yaklaşımdır. Bakınız, örneğin: Bortalanff, L. V. **General Systems Theory.** New York: George Braziller, 1968.

özelliğindeki) bir değişiklik, diğer öğeleri de etkileyecektir, çünkü sistemler denge halinde bulunmak zorundadırlar. Eldeki mevcut bilgilerle, araştırmamızda, bu varsayımları yapabilecek durumda değildik.

İkinci ve belki de daha temel nedenimiz ise, araştırmaya belirli bir kuramı ispat etmek ya da bir sosyal değişim kuramı kurmak gibi bir amaçla başlamadık. Sosyal değişim çerçevesi içinde örneklemimizin çok yönlü bir analizini yapıp sosyal-psikolojik bir profilini çizmeyi amaç edinmiştik. Bundan ötürü, araştırmaya başlarken bir sistem kuramı (ya da başka bir kuram) kurulup bulguların yorumu bu kurama yöneltilmedi. Bunun tersi olarak, önce bulgular toplanıp sonra bu bulguların getirdiklerinin yorumu yapıldı. Başka bir deyişle, genel yaklaşımımız ampirikti. Ancak, aşırı bir ampirizme de saplanmamak için bazı yön tâyin edici ve görüşleri toparlayıcı hipotezlerden faydalanıldı. Çok yönlü yaklaşımımız sonunda, bulguların nitelikleri ve birbirleriyle ilişki örüntüleri (pattern) bizi sistem analizine benzer bir görüşe yöneltti.

Demek ki, araştırmamızın temel bulgusu olan üç ayrı düzeydeki olayların (sistemlerin) ilişkileri araştırma verileri **sonucu** olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan, araştırmamız, buradakine benzer bazı hususları içeren ve bir sosyal değişim kuramı kuran Hagen'in[148] araştırmasından da farklıdır. Hagen de bizim tip 1 ve tip 2 diye adlandırdığımız sosyal

(146) Hagen, E. E. **On the Theory of Social Change,** Homewood, Ill.: The Dors Press, 1962.

değişime kapalı ve açık iki tipi incelemiştir. (Sırasıyla, "otoriteryen kişilik" ve "yaratıcı kişilik"). Ancak Hagen'in problemi ele alışı, a priori (önsel) ve kuramsaldır (psıkanalitik kuramdan yararlanmıştır); ampirik araştırma verilerine dayanmamaktadır. Ayrıca, Hagen, kişilik-aile-sosyal sistem ilişkilerini bizim ele aldığımız şekilde incelememiştir.

Bununla beraber, araştırmamız çok yönlü (çok değişken kullanan) bir çalışma olduğundan, Hagen'in pluralist yaklaşımını paylaşmaktadır. Ve bu bakımdan da, Mc Clelland ve Lerner'in monist sosyal değişim kuramlarını geliştirdikleri araştırmalarından oldukça farklıdır[147].

Ayrıca, Hagen, Mc Clelland ve Lerner'in görüşlerinden farklı olarak, bizim yaklaşımımızda psikolojik faktörlere öncelik tanınmamıştır. Biraz daha açıklamak gerekirse, bu yazarların hepsi —temel olarak gördükleri— bazı psikolojik faktörlerin bağımsız değişken (itici kuvvet ya da sebep) olarak sosyal değişime yol açtığını önermektedirler. (Yani sosyal —ve ekonomik— değişme, bağımlı değişken ya da sonuç olmaktadır.) Bizim araştırmamızda ise, daha önce de belirtildiği gibi, nedensel ilişki, sosyal düzeyden kişilik düzeyine doğru kavramlaştırılmıştır.

---

(147) McClelland, D. C., a.g.e.
Lerner, D., a.g.e.
Bu kuramlar, sosyal değişimi tek temel kavramla açıklamaya çalıştıklarından, monist kuramlardır. (Mc Clelland için sosyal değişimin anahtarı, başarı güdüsü; Lerner için ise, "empati"dir.)

Araştırmamızdaki kuramsal yaklaşımımız, sosyal değişimle ilgili araştırmalardan, "kişisel modernlik" üstünde duranlara en çok yaklaşmaktadır[148]. Kişisel modernlik kavramının geliştirildiği bu çalışmalara II. Bölümde değinilmişti.

Son olarak, daha önce de belirtilen bir hususu tekrarlamak yararlı olabilir. Araştırmamızda, bir tarafta ayrıntılarına girdiğimiz kişilik (psikolojik) değişkenlerle, diğer tarafta sosyal değişkenler arasında doğrudan bulamadığımız ilişkileri, aile değişkenleriyle ortaya çıkarmaya çalıştık. Başka bir deyişle, makro ve mikro düzeydeki olayları (ya da sistemleri) birbiriyle bağdaştırabilmek için "ara-değişkenler" den faydalandık. Bu araştırmada, bu tür ilişki kurmak bir dereceye kadar gerçekleştirilebilmekle beraber, yine de birçok eksik taraflar kaldı. Bu da bize, bugün için sosyal bilimlerde makro ve mikro yaklaşımların arasında köprü görevi yapacak kavramların yeterince geliştirilmemiş olduğunu göstermektedir. Kanımızca, çok değişkenli sosyal psikolojik araştırmalar, bu görevi yapma potansiyeline sahiptirler. Araştırmamızın da bu konuda bir katkıda bulunmuş olduğunu ümit ederiz.

(148) Örneğin, Inkeles, A., a.g.m.
Smith, D. H. ve Inkeles, A. a.g.m.
Doob, L. a.g.m.

B ö l ü m V

ÖZET VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, İzmir şehir nüfusunun küçük fakat önemli bir parçası olan lise öğrencileri, sosyal-psikolojik bir açıdan incelenmiştir. Davranışın bireysel ve sosyal kökenleri ile ilişkin olarak İzmir öğrenci nüfusunun genel tanımını vermek ve bu nüfusun çeşitli niteliklerini anlamak amaç edinilmiştir. Bu gerek sosyal, gerek psikolojik nitelikleri birbirleriyle nedensel ilişkiler içinde ele alma çabamız, araştırmaya "sosyal-psikolojik" bir özellik kazandırmıştır.

Psikolojik, sosyo-ekonomik, ailesel ve **umutsal** olmak üzere dört tür değişken ele alınmıştır. Bunlardan ailesel değişkenlerle diğerlerinin arasında bir ilişki bulunmuş ve aile değişkeninin diğerlerinin arasında aracı bir görevi olduğu görülmüştür. Bu durum, ailede kontrol ve sevgi faktörlerinin, bir taraftan sosyo-ekonomik durum değişkenleri, diğer taraftan da psikolojik ve umut değişkenleri ile farklı ilişkilerinde ortaya çıkmıştır.

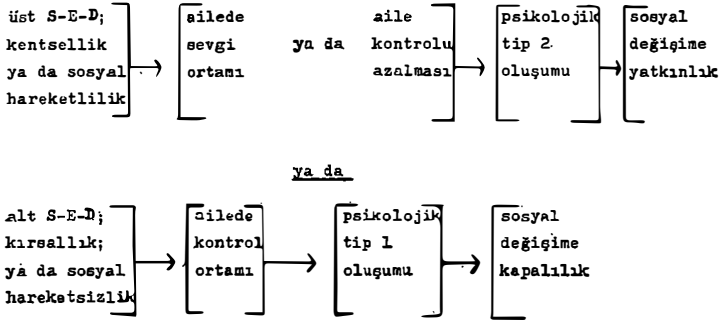
Kendi içinde olumlu ve birbiri ile olumsuz ilişkiler gösteren iki psikolojik değişken grubunun, psikolojik olarak anlamlı ve bileşik bütünler (tipler) meydana getirdiği kabul edilmiştir. Tip 1 ve tip 2 olarak adlandırılan bu kişilik türlerinin ailesel ve umutsal değişkenlerle farklı ve anlamlı ilişkileri, bu iki tipin gerçeği yansıttığına ayrıca delildir.

Değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerine ait hipotezler kurulmuş ve sınanmıştır. Betimleyici bilgi vermekten öte, bu hipotezler, bize problemi kavramlaştırmada da yardımcı olmuştur. Veriler 14 hipotezden 9'unu tamamiyle, 3'ünü kısmen desteklemiş, 1'ini ise desteklememiştir.

İzmir gençliğinin bu belirli kesimiyle yapılan çalışmanın problemi ele alış tarzı ve yöntemi incelendiği zaman şu görüşler ortaya çıkmaktadır: Araştırmamızın zaman içinde değil de mekân içinde bir çalışma olması nedeniyle, aynı örneklem için zaman üzerinden karşılaştırmalar yapılamamıştır. Yani, "önce-sonra" araştırma planında yapıldığı gibi, aynı örnekleme bir zaman sonra aynı soruları sorup, süjelerin arada geçen zaman içindeki değişimini saptama olanağımız yoktu. Bunun yerine, belirli bir zamanda (bir defada) çeşitli sosyo-ekonomik tabakalarda bulunan ve farklı sosyal hareketlilik gösteren farklı grupların niteliklerini inceleyip karşılaştırabilir ve sosyal değişimle ilgili zaman yükümlü (zamanla ilgili) sonuçlar çıkarabilirdik. Bu ikinci yol izlenmiştir. Bunu yaparken, "tip 2"yi meydana getiren bileşik psikolojik özellikler, değişime daha açık olan, daha dinamik ve özerk bir davranışsal

eğilimi simgeleyen (temsil eden) nitelikler olarak ele alınmıştır. Bu psikolojik türün kontroldan çok sevgi nitelikleri gösteren ailelerde geliştiği ve bu tip aile ortamının da üst sosyo-ekonomik tabakalar için daha tipik olduğu bulunmuştur. Ayrıca, genel olarak sosyal değişim gösteren ailelerde (yani yukarı sosyal hareketlilik gösteren ve köyden kente göç edenlerde), sosyal değişim göstermeyen hareketsiz ailelere kıyasla daha az kontrol görülmüştür. Demek ki, köyden kente ve üst sosyal tabakaya yönelik sosyal hareketlilik, ailede kontrol ortamını azalttığından, gençlerde sosyal değişime yatkın kişilik tipini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, değişen ailelerdeki çocukların, içine girecekleri sosyal sınıfa onları hazırlayan "hazırlayıcı sosyalleşme" den geçtikleri kabul edilebilir. Bu bulgular, sosyal değişimde ailenin önemli sosyal-psikolojik rolüne işaret etmektedir. Özet olarak, şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Birbirleriyle nedensel ilişki içinde olan şu özellikler, sosyal değişimine yatkınlığı belirtmektedir:

Üst S-E-D (sosyo-ekonomik-düzey) mensubiyeti → ailede sevgi ortamı; kentsellik → ailede kontrol azlığı; (kırdan kente ve alt sosyal tabakadan üst sosyal tabakaya doğru) sosyal hareketlilik → aile kontrolünde azalma ⟹ tip 2 psikolojik değişkenleri. Bunun tersi bir durum ise, sosyal değişime yatkın olmamayı belirtir. Daha şematik bir şekilde göstermek gerekirse:



Yurtseverlik, kişisel gelecek hakkında iyimserlik, pekiştiricinin içten kontroluna inanç, ve başarı ve kuvvet yönelimleri ile nitelenmiş psikolojik "tip 2", değişime açık olan genel bir davranışsal eğilimi simgeler. Bu, değişime karşıt bir "kuvvet" olarak tanımlanabilecek "tip 1"in pasiflik, kadercilik, anomi, dindarlık, kötümserlik ve otoriteryenizmi ile karşılaştırılmıştır.

Bu açıdan, elde edilen cinsiyet farklılıkları da çok ilginçtir. Kızlar, yüksek sosyo-ekonomik durumlarına rağmen daha tipik olarak tip 1'e girmektedirler. Bu da açıkça, onların aleyhine çalışan sosyal kuvvetlerin ve beklentilerin sonucudur. Yüksek kazanç ve meslek umutları olduğu halde, kızlar, daha çok erkeklere özgü bir nitelik olan iyimser başarı gücünden yoksundurlar ve kısır bir döngü içinde görünmektedirler. Başka bir deyişle, ilerlemek istemekte, fakat bunu gerçekleştirecek kuvveti ve bağımsızlığı kendilerinde görememektedirler. Diğer taraftan, çalışmamızdaki erkek öğrenciler sosyal değişime yatkın bir psikolojik görünüşe sahiptirler.

Böylelikle, bu çalışma, sosyal değişimin temelindeki psikolojik dinamizmi bir dereceye kadar ele alabilmemizi sağlamıştır. Çok ilişkili psikolojik niteliklerden oluşan ve birbirinin zıttı olan bileşik "tipler", insanların tutumlarının, hayat görüşlerinin ve genel davranışsal eğilimlerinin de toplumsal faktörlerle birlikte ele alınması gereğini göstermiştir. Toplumsal faktörler, bu araştırmada S-E-D, kırsal-kentsel farklılıklar ve sosyal hareketlilik değişkenleri ile saptanmış olup, bunların tutumlara —ve özellikle sosyal değişime yatkınlığa— etkilerinin, ailenin aracılığı ile meydana geldiği görülmüştür. Başka bir deyişle, sosyal sınıfla ilgili olarak aile ortamı, gençlerin kişilik eğilimlerini tâyin edici önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır.

Bu bulgular bizi şu sonuca yöneltmektedir. Sosyal değişim araştırıldığı zaman, ailesel ve psikolojik boyutlar da, sosyal yapısal ve ekonomik boyutlarla birlikte —ve onlar tarafından etkilenme süreci içinde— incelenmelidir. Bu yapıldığı zaman tüm sosyal değişme süreci daha iyi anlaşılmış olacaktır, çünkü sosyal değişim çok yönlü bir olaydır.

BİBLİYOGRAFYA

Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., ve Sanford, R. N. **The Authoritarian Personality.** New York: Harper, 1950.

Allport, G. W. The Historical Background of Modern Social Psychology in Lindzey, G. (Ed.) **Handbook of Social Psychology.** Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1954.

Arkun, N. **İntiharın Psikodinamikleri.** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1052, 1963.

Bass, B. M. Authoritarianizm or Acquiescence? **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1955, 51, 616-623.

Başaran, F. Diyarbakır Köylerinde Vaziyet Alışların (Attitudes) Değişmesiyle İlgili Psiko-sosyal bir Araştırma (Basılmamış Doçentlik Tezi). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1967.

Beteille, A. (Ed.) **Social Inequality.** Penguin Modern Sociology Readings, 1969 (Özellikle Aron, R. "Two Definitions of Class", s. 67-78).

Blalock, H. B. **Social Statistics.** New York: Mc Graw Hill. 1960.

Blalock, H. B. **Toward a Theory of Minority-Group Relations.** New York: Wiley, 1967.

Bortalanffy, L. V. **General Systems Theory.** New York: George Braziller, 1968.

Bradburn, N. M. Interpersonal Relations within Formal Organizations in Turkey. **Journal of Social Issues,** 1963, **19,** 1, 61-67. (a).

Bradburn, N. M. Achievement and Father Dominance in Turkey. **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1963, **67,** 5, 464-468. (b).

Bronfenbrenner, U. Socialization and Social Class through Time and Space, in Maccoby, Newcomb and Hartley (Eds.) Readings in **Social Psychology.** New York: Holt, 1958.

Bronfenbrenner, U. The Changing American Child: A Speculative analysis. **Journal of Social Issues,** 1961, **17,** 6-18.

Cansever, G., Psychological Effects of Circumcision. **British Journal of Medical Psychology,** 1965, **38,** 321-331.

Centers, R., **The Psychology of Social Classes.** Princeton, N. J.: Princeton Univ. Press, 1949.

Chapman, L. J. ve Campbell, D. T. Response Set in the F Scale. **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1957, **54,** 129-132.

Christie, R. ve Cook, P., A Guide to Published Literature Relating to the Authoritarian Personality through 1956. **Journal of Psychology,** 1958, **45,** 171-200.

Christie, R., Havel, J. ve Seidenberg, B. Is the F-Scale Irreversible? **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1958, **56,** 2, 143-160.

Cohn, T. S. The Relation of the F Scale to a Response Set to Answer Positively. **American Psychologist,** 1953, 8, 335 (abstract).

Converse, P. E. The Shifting Role of Class in Political Attitudes and Behavior. Maccoby, Newcomb ve Hartley, (Eds.) **Readings in Social Psychology.** New York: Holt, 1958.

Couch, A. ve Keniston, K. Yeasayers and Naysayers: Agreeing Response set as a Personality Variable. **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1960, **60,** 151-174.

Dahrendorf, R. **Class and Class Conflict in Industrial Society.** London: Routledge ve Kegan Paul, 1963.

Dahrendorf, R. **Essays in the Theory of Society.** Stanford University Press, 1968.

Edwards, A. L. **Experimental Desing in Psychological Research.** New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968.

Elder, G. H. Jr. Parental Power Legimation and its Effects on the Adolescent, **Sociometry,** 1963, **26,** 50-65.

Erdentuğ, N. Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki. Ankara, DTC. Fakültesi Yayını, No. 132, 1959.

Erdentuğ, N. Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki. Ankara, DTC. Fakültesi Yayını, No. 109, 1956.

Erikson, E. H. **Childhood and Society.** New York: Norton and Co., 1950.

Ezekiel, R. S. The Personal Future and Peace Corps Performance. **Journal of Personality and Social Psychology,** 1968, **8, 2,** 1-26.

Faris, E. The Concept of social Attitudes. **Journal of Applied Sociology,** 1925, **9,** 404-409.

Franklin, R. D. Youth's Expectancies about Internal versus External Control of Reinforcement related to N variables. Unpublished doctoral dissertation, Purdue Univ., 1963.

Frey, F. W., ve arkadaşları. Education and political development in Turkey. in Ward and Rustow, (Ed.) **Conference on Political Modernization in Japan and Turkey.** Gould House, 1962.

Frey, F. W. Surveying Peasant Attitudes in Turkey. **Public Opinion Quarterly,** 1963, **27,** 335-355.

Frey, F. W. Socialization to National Identification among Turkish peasants. Paper read at the Advanced Seminar in the Social Sciences, Abant, Turkey, 1966.

Fromm, E. **Escape from Freedom.** New York: Farrar ve Rhinehart, 1941.

Fromm, E. Individual and Social Origins of Neurosis in Kluckhohn, C. ve Murray, H. A. (Eds.) **Personality in Nature, Society and Culture.** New York: Knopf, 1953, s. 515-521.

Gillespie, J. M. ve Allport, G. W. **Youth's Outlook on the Future: A Cross-National study.** Garden City, New York: Doubleday, 1955.

Gough, H. G. **California Psychological Inventory.** Palo Alto: Consulting Psychologists' Press, 1956.

Gregory, W. E. "Authoritarianism" and Authority. **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1955, **51,** 641-643.

Green, B. F. Attitude Measurement. Lindzey, G. (Ed.) **Handbook of Social Psychology.** Vol. 1, Reading, Mass: Addison-Vesley, 1954, 335-369.

Gurin, P., Gurin, G., Lao, R. C. ve Beattie, M. Internal-External Control in the Motivational Dynamics of Negro Youth. **Journal of Social Issues,** 1969, **25,** 29-53.

Güngör, E. Kültür Temaslarının Attitüdler Üzerine Tesiri. İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları, 1961, **3,** s. 21-32.

Hagen, E. E., **On the Theory of Social Change.** Homewood, Ill.: The Dorsey Press, 1962.

Hsu, F. L. K. American Core Value and National Character. **Hsu, F. L. K. (Ed.) Psychological Anthropology: Approaches to Culture and Personality.** Illinois: The Dorsey Press, 1961.

Hyman, H. H. The Psychology of Status. **Arch. Psychol. Columbia University,** 1942, No. 269.

Hyman, H. H. Reflections on Reference Groups. **Public Opinion Quarterly,** 1960, **24,** 383-396.

Hyman, H. H. Payashoğlu, A. ve Frey, F. W. The Values of Turkish College Youth. **Public Opinion Quarterly,** 1958, **22,** 3, 275-291.

Hyman, H. H. ve Sheatsley, P. B. "The Authoritarian Personality" A Methodological critique. Christie, R. ve Jahoda, M. (Ed.) **Studies in the Scope and Method of the Authoritarian Personality.** Glencoe, Illinois: The Free Press, 1954.

Jackson, D. N. ve Messick, S. J. A note on "Ethnocentrism and Acquiescent Response Sets". **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1957, **54,** 132-134.

Josephson, E. ve Josephson, M. (Ed.) **Man Alone.** New York: Bell Publishing Co., 1962.

Kâğıtçıbaşı, Ç., Social Norms and Authoritarianism: A Comparison of Turkish and American Adolscents. Basılmamış Doktora Tezi, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley, 1967.

Kâğıtçıbaşı, Ç., Social Norms and Authoritarianism: A Turkish-American Comparison **Journal of Personality and Social Psychology, 1970, 16, 3, 444-451.**

Kâğıtçıbaşı, Ç. Türkiye'de Sosyal-Psikolojik Araştırmaların Genel Görünümü, Gruplanması ve Bazı Problem Sahaları. **Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi.** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-11, 1970, s. 15-39.

Kâğıtçıbaşı, Ç. Sosyal İlim Metodolojisi: Köy ve Nüfus Araştırmaları, İzmir Araştırması. **Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi.** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-11, 1970, s. 170-180.

Kirscht, J. P. ve Dillehay, R. C. **Dimensions of Authoritarianism: A review of research and theory.** Kentucky: Univ. of Kentucky Press, 1967.

Kıray, M. B. Interdependencies between Agro-economic Development and Social Change: Comperative Study Conducted in the Çukurova Region of Southern Turkey. **The Journal of Development Studies,** 1968, **4,** 497-528.

Kornhauser, R. R. The Warner Approach to Social Stratification. Bendix, R. ve Lipset, S. M. (Eds.) **Class, Status and Power.** Glencoe, Ill.: Free Press, 1953.

Lambert, W. E. ve Klineberg, O. **Children's Views of Foreign Peoples.** New York: Appleton-Century-Crafts, 1967.

Lasswell, T. E. **Class and Stratum.** Boston: Houghton Mifflin, 1965.

Lehner, G. F. J. ve Saper, B. Use of Hypothetical Situations in Personality Assessment. **Journal of Personality,** 1952, **21,** 91-102.

Lerner, D. **The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East.** Glencoe, Illinois: The Free Press, 1958.

Levinson, D. J. ve Huffman, P. E. Traditional **Family** Ideology and its Relation to Personality. **Journal of Personality,** 1953, **22,** 101-117.

Likert, R. A. Technique for the Measurement of Attitudes. **Arch. Psychol.,** 1932, No. 140.

Lipset, S. N. **Political Man,** Ch. IV, s. 79-103. Working Class Authoritarianism, Doubleday, 1960.

Lynn, D. B. ve Sawrey, W. L. The Effects of father - absence on Norwegian Boys and Girls. **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1959, **59,** 258-262.

Maccoby, E. E. The Taking of Adult Roles in Middle Childhood. **Journal of Abnormal and Social Psychology,** 1961, **63,** 493-503.

Mac Iver, R. M. **The Ramparts we guard.** New York: Macmillan, 1950.

Maslow, A. H. The Authoritarian Character Structure. **Journal of Social Psychology,** 1943, **18,** 401-411.

Mayer, K. B. **Class and Society.** New York: Random House, 1955.

McClelland, D. C., Atkinson, J. W., Clark, R. A. and Lowell, E. L. **The Achievement Motive.** New York: Appleton-Century-Crafts, 1953.

McClelland, D. C. **The Achieving Society.** Princeton, New Jersey: Van Nostrand, 1961.

McNemar, Q. **Psychological Statistics.** New York: Wiley, 1962.

Melikian, L. H. Authoritarianism and its Correlates in the Egyptian Culture and in the United States. **Journal of Social Issues,** 1959, **15,** No. 3.

Merton, R. K. **Social Theory and Social Culture.** Glencoe, Illinois: The Free Press, 1957.

Moore, W. E. **Social Change.** Foundations of Modern Sociology Series, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1963.

Newcomb, T. M. The Interdependence of Social-Psychological Theory and Methods: A Brief overview. In Festinger, L. ve Katz, D. (Eds.) **Research Methods in the Behavioral Sciences.** New York: Holt, Rinehart ve Winston, 1966.

Peterman, D. J. Familial and Personological Determinants of Orientations toward God. Basılmamış doktora tezi. Univ. of California, 1965.

Radke, M. J. **The Relation of parental Authority to Child's Behavior and Attitudes.** Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, 1946.

Reisman, D., Glazer, N. ve Denney, R. **The Lonely Crowd.** New York: Doubleday and Co., 1950.

Rokeach, M. **The Open and Closed Mind.** New York: Basic Books, 1960.

Rotter, J. B. Generalized Expectancies for Internal versus External Control of Reinforcement. **Psychological Monographs, 1966, 80, 1, 1-28.**

Sampson, D. L. ve Smith, H. P. A Scale to Measure World-minded Attitudes. **Journal of Social Psychology, 1957, 45, 99-106.**

Sartre, J. P. **Anti-Semite and Jew** (Reflexions sur la Question Juive, Ist. Ed., 1946) Becker, G. J. tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. New York: Schocken, 1948.

Sears, R. R. The Relation of eary Socialization Experiences to Aggression in Middle Childhood. **Journal of Abnormal and Social Psychology. 1961, 63, 466-492.**

Sears, R. R., Maccoby, E. E. ve Levin, H. Patterns of Child Rearing. Evanston, Illinois: Row, Peterson, 1957.

Schaefer, E. S. ve Bell, R. Q. Development of Parental Attitude Research Instrument. **Child Development, 1959.**

Sherif, M. **An Outline of Social Psychology.** New York: Harper ve Row, 1948.

Shoben, E. J. Jr. Assessment of Parental Attitudes in relation to child adjustment. **Genetic Psychology Monographs. 1949, 39, 101-148.**

Smith, H. P. Do Intercultural Experiences Affect Attitudes? **Journal of Abnormal and Social Psychology, 1955, 51,** 469-477.

Srole, L. "Anomie, Authoritarianism and Prejudice", a letter to the editor, **American Journal of Sociology, 62, 1956,** 63-67.

Stagner, R. Fascistic Attitudes: An Exploratory Study. **Journal of Social Psychology, 1936, 7,** 309-319.

Stirling, P. The Social Structure of Turkish Peasant Communities. Unpublished doctoral dissertation. Univ. of Oxford, 1951.

Symonds, P. M. **Psychology of Parent-Child Relationships.** New York: Appleton-Century-Crafts, 1939.

Şemin, R. Gençlerimizin Psiko-pedagojik problemleri: Kalkınmamıza Engel Olan Başlıca Sebepler. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1964.

Toğrol, B. Goals Chosen by Turkish Students in Response to Hypothetical Situations. İstanbul Üniversitesi Tecrübî Psikoloji Çalışmaları, 1968, **6,** 1-14.

Tryon, R. C. Identification of Social Areas by Cluster Analysis: A General Method with an Application to the San Francisco Bay Area. University of California Publications in Psychology, 1955, **8,** (1).

Uysal, Ş. **Bireysel ve Toplumsal Faktörlere Göre Lise Öğrencilerinin Meslek Seçimleri.** Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yayınları, No. 12, 1970.

Warner, W. L. ve arkadaşları. **Democracy in Jonesville.** New York: Harper, 1949.

Watson, G. Some Personality Differences in Children related to Strict or Permissive Parental Discipline. **Journal of Psychology, 1957, 44,** 227-249.

Zelen, S. L. ve Levitt, E. E. Notes on the Wesley Rigidity Scale: The Development of a Short Form. **Journal of Abnormal and Social Psychology, 1954, 49,** 472-473.

EKLER

A: Anket

B: Iskalaların Maddeleri

C: Yan Dağılımlar

EK A

GENÇLERİN FİKİRLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Cevapları vermeden önce bu kısmı dikkatle ve tamamiyle okuyunuz.

AÇIKLAMA

Bu anket, gençlerin fikir ve inançları üzerinde yapılmakta olan bir çalışmanın bir kısmıdır, ve halen bazı lise ve benzeri okullarda uygulanmaktadır. Siz, bu çalışma için seçilenlerden birisiniz: Gençlerin düşüncelerini öğrenmek için en iyi yolun, bunları doğrudan doğruya kendilerine sormak olduğu kanaatindeyiz.

Bu bir test veya imtihan değildir. Hiçbir sorunun kesin olarak doğru veya yanlış cevabı yoktur. Tek fena sayılan cevap, samimi olmayan veya düşünmeden verilen cevaptır. Hiçbir cevaba doğru veya yanlış denilemeyeceği ve bilhassa **sizin kendi** fikirlerinizi öğrenmek istediğimiz için, cevapları kimseye danışmamanız gerekir.

Bu anketin sağlayacağı fayda, bunu cevaplandırmakta göstereceğiniz samimiyet ve dikkate bağlıdır. Bunu tamamiyle serbest ve rahat bir şekilde cevaplandırmanızı sağlamak maksadıyla bütün tedbirler alınmıştır. **Bu ankete adınızı ve okul numaranızı yazmayınız.** Emin olabilirsiniz ki, ne arkadaşlarınız, ne öğretmenleriniz, ne de okul idaresi, hiç kimse cevaplarınızı görmeyecektir. Anketler doğruca araştırmayı yapanlara gönderilecektir.

Cevap vermeden önce her soruyu dikkatle okuyunuz. Hiçbir sual üsünde çok fazla vakit kaybetmeden, hızlı fakat dikkatli olarak **her** suali cevaplandırınız. Fikrinize en yakın olan çizginin üstüne bir X işareti koyunuz. Fikrinizi tam olarak ifade edemeseniz bile, kanaatinize en **yakın** olan cevabı işaretleyiniz.

Bn anketi cevaplandırmaktan zevk duyacağınızı umuyor ve fikirlerinizin anlaşılmasına yardım etmenizin herkes için faydalı olacağına inanıyoruz.

Lütfen işaretleyiniz.

Sınıf ve şube ————————

Yaş ————————

Kız ————————

Erkek ————————

BÖLÜM I

İlk önce, aşağıdaki fikirler hakkında görüşünüzü öğrenmek istiyoruz. Her birinin fikrinize ne dereceye kadar uygun veya aykırı olduğunu bir X işareti ile belli ediniz. Her biri için yalnız bir tek cevap işaretleyiniz.

Örnek olarak şu cümleyi alalım:

Sık sık sinemaya gitmek iyidir.

Bu düşünceyi tamamen ve her zaman için benimsiyorsanız, 5 numarayı, yani "Fikrime çok uygun" kısmını işaretleyiniz. Bu düşünceyi genel olarak benimsiyorsanız, 4 numarayı, yani "Fikrime uygun"u işaretleyiniz. Bu düşünce hakkında bir karara varamazsanız, 3 numarayı, yani "Kararsızım" kısmını işaretleyiniz. Bu düşünceyi genel olarak benimsemiyorsanız 2 numarayı, yani "Fikrime aykırı" kısmını işaretleyiniz. Bu düşünceyi hiçbir surette benimsemiyorsanız, 1 numarayı, yani "Fikrime çok aykırı" kısmını işaretleyiniz.

Aşağıdaki cümlelerin karşılarına işaretleri bu şekilde koyunuz.

	Fikrime çok uygun	Fikrime uygun	Kararsızım	Fikrime aykırı	Fikrime çok aykırı
1. İnsanlık tarihinde büyük düşünürler muhtemelen parmakla sayılabilecek kadar azdır.	5—	4—	3—	2—	1—
2. Hararetli bir münakaşada, umumiyetle ne söyleyeceğime o kadar dalarım ki, başkalarının ne söylediğini dinlemeyi unuturum.	5—	4—	3—	2—	1—
3. İnsan, kendi başına, çaresiz ve zavallı bir mahluktur.	5—	4—	3—	2—	1—
4. Üyeleri arasındaki fikir ayrılıklarını hoş gören bir grup, uzun müddet yaşayamaz.	5—	4—	3—	2—	1—
5. Şahsî problemlerimin hâl şeklini bana söyleyecek birini bulmayı isterim.	5—	4—	3—	2—	1—
6. İyi bilmediğim bazı oyunları oynamayı kabul etmem.	5—	4—	3—	2—	1—
7. Bana iyilik yapan bir kimsenin ne gibi bir gizli maksadı olduğunu ekseriya merak ederim.	5—	4—	3—	2—	1—

	Fikrime çok uygun	Fikrime uygun	Kararsızım	Fikrime aykırı	Fikrime çok aykırı
8. İnsanların çoğu yakalanmaktan korktukları için namuslu hareket ederler.	5—	4—	3—	2—	1—
9. İnsanların çoğu faydalanmak için arkadaş edinir.	5—	4—	3—	2—	1—
10. Mühim olmasa bile başladığım işi daima bitiririm.	5—	4—	3—	2—	1—
11. Umumiyetle, karşılaştığımız her problemi halletmek için sadece bir tek en iyi yol vardır.	5—	4—	3—	2—	1—
12. Bir insanın muvazeneli olabilmesi için bir sevdiği, bir de nefret ettiği kimse olmalıdır.	5—	4—	3—	2—	1—
13. Kendimi yeni ve olağanüstü durumlara intibak ettirmekten hoşlanırım.	5—	4—	3—	2—	1—
14. Bir şeyi daima değişik şekillerde yapma yollarını ararım.	5—	4—	3—	2—	1—
15. İyice daldığım hararetli bir münakaşayı bile kolaylıkla bırakabilirim.	5—	4—	3—	2—	1—

	Fikrime çok uygun	Fikrime uygun	Kararsızım	Fikrime aykırı	Fikrime çok aykırı
16. Eğer herkes her fırsattan kendi çıkarı için faydalanmanın tabiî olduğuna inansa cemiyet uzun zaman yaşayamaz.	5—	4—	3—	2—	1—
17. Şiirden hoşlanırım.	5—	4—	3—	2—	1—
18. İnsanlar arasındaki anlayış ve sevgi hayata mâna veren şeylerden biridir.	5—	4—	3—	2—	1—
19. Eski nesillere nazaran, bugünün insanları, daha azgın ve ahlâksızdır.	5—	4—	3—	2—	1—
20. İlimden hoşlanırım.	5—	4—	3—	2—	1—
21. Hayatta esas şey, insanın memleketi için önemli bir şey yapmak istemesidir.	5—	4—	3—	2—	1—
22. Vatanperverlik, iyi bir vatandaş olmanın ilk ve en mühim şartıdır.	5—	4—	3—	2—	1—
23. Gelecekte, memleket meselelerinden daha çok, tanıdığım kimselerin ve muhitinin meselelerine ilgi duyacağımı zannediyorum.	5—	4—	3—	2—	1—
24. Genel olarak, memleket meselelerine üzülmektense, herkes kendi saadetiyle meşgul olmalıdır.	5—	4—	3—	2—	1—

	Fikrime çok uygun	Fikrime uygun	Kararsızım	Fikrime aykırı	Fikrime çok aykırı
25. Vatanperverlik ve milliyetçilik adına yapılan birçok şey faydadan çok zarar getirmiştir.	5—	4—	3—	2—	1—
26. Bayrağımızı selâmlamayı reddeden kimselerin hapse atılması belki de bütün millet için iyi bir örnek olur.	5—	4—	3—	2—	1—
27. Sıkı disiplin, sebat, memleket için çalışma ve çarpışma azmi gençliğin en çok ihtiyacı olan şeylerdir.	5—	4—	3—	2—	1—
28. İleri Batı dünyasının ilim ve teknolojisini almalı fakat geleneksel yaşama şeklimizi, örf ve adetlerimizi değiştirmemeliyiz.	5—	4—	3—	2—	1—
29. Toplumumuzun modernleşmesi, ancak sosyal bünyemizde, düşüncelerimizde ve yaşayış tarzımızda köklü bir değişmeyle mümkündür.	5—	4—	3—	2—	1—
30. Geleneklerimizin, örf ve adetlerimizin zayıflamaması için elimizden gelen herşeyi yapmalıyız.	5—	4—	3—	2—	1—

	Fikrime çok uygun	Fikrime uygun	Kararsızım	Fikrime aykırı	Fikrime çok aykırı
31. Milletçe ileriye gidebilmemiz için, modern toplum düzeni ve ilmî gerçeklerle çelişme halinde olan gelenek ve adetlerimizden vazgeçmeye hazır olmalıyız.	5—	4—	3—	2—	1—
32. Eski ile bağlarını koparan bir millet bir daha kendini toparlayamaz.	5—	4—	3—	2—	1—
33. Bazı kimseler ne derse desin, vasat bir adamın nasibi gittikçe kötüleşmektedir.	5—	4—	3—	2—	1—
34. İstikbal böyle karanlıkken, dünyaya çocuk getirmek, o çocuğa haksızlık etmek demektir.	5—	4—	3—	2—	1—
35. Bu zamanlarda, insan daha çok bugün için yaşayıp, 'yarına Allah kerim' demeye mecbur oluyor.	5—	4—	3—	2—	1—
36. Resmî makamlara müracaat ve şikâyet faydasızdır çünkü makamlardaki kimseler vasat bir adamın problemleriyle samimi olarak ilgilenmezler.	5—	4—	3—	2—	1—

	Fikrime çok uygun	Fikrime uygun	Kararsızım	Fikrime aykırı	Fikrime çok aykırı
37. Bu zamanlarda insan kime güvenebileceğini bilemiyor.	5—	4—	3—	2—	1—
38. İnsan kaderini kendi yapar.	5—	4—	3—	2—	1—
39. Olgun bir hayat felsefesine sahip olabilmek için dinî inanç şarttır.	5—	4—	3—	2—	1—
40. İlim ne kadar ilerlerse ilerlesin, insanoğlu kâinatın sırlarını çözemez.	5—	4—	3—	2—	1—
41. Kuvvetli dinî inançları olmadan da insan iyi bir hayat yaşayabilir.	5—	4—	3—	2—	1—
42. Kadere inanırım.	5—	4—	3—	2—	1—
43. Başkalarıyla arkadaş olmayı, onları idare etmeye tercih ederim.	5—	4—	3—	2—	1—
44. İyi bir başkan ve idareci olabilmek için, arkadaşlığı ikinci plâna atabilirim.	5—	4—	3—	2—	1—
45. Çok resmî havası olan bir işde yüksek bir mevkide olmaktansa, arkadaşlık havası olan bir işde daha aşağı bir mevkide olmayı tercih ederim.	5—	4—	3—	2—	1—

	Fikrime çok uygun	Fikrime uygun	Kararsızım	Fikrime aykırı	Fikrime çok aykırı
46. Bence hayattaki en mühim şeylerden biri, bir kimsenin mesleğinde büyük başarı sağlamasıdır.	5—	4—	3—	2—	1—
47. Başkaları tarafından idare edilmeyi, onları idare etmeye tercih ederim.	5—	4—	3—	2—	1—
48. Maddî ve başka bir karşılık beklemeden sırf başarma hissini duyabilmek için zor işleri yapmaktan hoşlanırım.	5—	4—	3—	2—	1—

Aşağıdaki sualleri cevaplandırırken, fikrinize en yakın olan cümlenin önündeki çizginin üstüne bir X işareti koyunuz.

49. Yaşama seviyesi (maddî gelir) bakımından gelecekteki durumunuzun, içinde büyüdüğünüz ailenin durumundan daha yüksek mi daha düşük mü olacağını tahmin ediyorsunuz?

—— Çok daha yüksek
—— Biraz daha yüksek
—— Hemen hemen aynı seviyede
—— Biraz daha düşük
—— Çok daha düşük

50. Kendi istikbalinizi düşündüğünüz zaman, genel olarak nasıl hissediyorsunuz?

—— Çok ümitliyim ve şevk duyuyorum
—— Ümitliyim

—— Lâkaytım
—— Olanı kabul edeceğim (kadere boyun eğerim)
—— Ümitsizim

51. Genel olarak, ilerlemenize şu iki şıktan hangisi daha çok yardım edecektir? Kabiliyet mi, 'piston' mu (yani, aile veya tanıdık vasıtasıyla kullanılan yetki veya kurulan ilişkiler.)
—— Kabiliyet
—— Piston

52. Gireceğiniz iş veya meslekte, sizin tahsilinize eşit tahsilde, normal bir kimseden, söz sahibi olmakda daha çok mu daha az mı muvaffak olacağınızı tahmin ediyorsunuz?
1. —— Çok daha fazla muvaffak olurum
2. —— Biraz daha çok muvaffak olurum
3. —— Hemen hemen aynı derecede muvaffak olurum
4. —— Biraz daha az muvaffak olurum
5. —— Çok daha az muvaffak olurum.

53. Sizce 1968 ile 2000 senesi arasında bir dünya savaşı daha olacak mı?
1. —— Evet, olacak
2. —— Olma ihtimali kuvvetlidir
3. —— Olabilir de, olmayabilir de
4. —— Muhtemelen olmayacak
5. —— Hayır, olmayacak

54. Böyle bir dünya savaşı olduğunu kabul edersek, şimdiki bildiğimiz dünyamıza bunun tesiri ne olacaktır?
1. —— İnsanlık ve medeniyet yok olur
2. —— Medenî dünyanın mühim bir kısmı harabolur
3. —— Yıkım, daimî nitelikte olmaz, fakat dünyanın ilerleme temposu ciddî bir şekilde gerilemiş olur
4. —— Medenî dünyanın mühim bir kısmı harbin tesirinin dışında kalır
5. —— Herşey eskisi gibi devam eder

Aşağıda a ve b olarak verilen çift cümlelerin hangisinin daha doğru olduğunu düşünüyorsanız, onun önüne bir X işareti koyunuz. İşaretlemeniz icabettiğini düşündüğünüzü yahut doğru olmasını arzu ettiğinizi değil, gerçekten doğru olduğuna inandığınızı işaretleyiniz. Bazı çift cümlelerin her ikisi de fikrinize uygun olabilir veya her ikisi de fikrinize uygun olmayabilir. Böyle bir durumda da gene bu iki cümleden fikrinize biraz daha uygun olanı seçiniz. Her çift cümleyi kendi başına ele alınız: ona cevap verirken, diğer çift cümlelere verdiğiniz cevapların tesirinde kalmayınız.

55. —— a. İnsanların hayatlarındaki üzüntülü olayların çoğuna kısmen kötü talih sebep olur.
—— b. İnsanların talihsizlikleri, kendi yaptıkları hataların neticesidir.

56. —— a. Bu dünyada insanlar eninde sonunda hakettikleri hürmeti görürler.
—— b. Bir kimse ne kadar uğraşırsa uğraşsın, onun değeri maalesef ekseriya farkedilmez.

57. —— a. Başarı sağlamak, çok çalışmaya bağlıdır, şansla hemen hemen hiç alâkası yoktur.
—— b. İyi bir işi elde etmek, esas olarak, elverişli bir muhite ve zamana (yani şansa) bağlıdır.

58. —— a. Herhangi bir vatandaşın devlet kararlarına tesiri olabilir.
—— b. Bu dünyayı başta bulunan az sayıda insan idare eder ve herhangi bir kimsenin bu hususta yapacağı pek birşey yoktur.

59. —— a. Plânlar yaptığım zaman, o plânları tatbik edebileceğimden hemen hemen eminimdir.
—— b. Çok önceden plân yapmak her zaman akıllıca bir iş değildir çünkü birçok şey zaten iyi veya kötü şans işi oluyor.

60. —— a. Dünya meselelerinde, çoğumuz anlayamadığımız ve kontrol edemediğimiz kuvvetlerin kurbanı oluyoruz.

—— b. İnsanlar, siyasî ve sosyal olaylara aktif olarak katılarak, dünya olaylarını kontrol edebilirler.

61. —— a. İnsanların çoğu, hayatlarının ne dereceye kadar tesadüfi olaylarla kontrol edildiğinin farkında değildirler.
—— b. Gerçekte, 'şans' diye bir şey yoktur.

62. —— a. Birisinin bizi gerçekten sevip sevmediğini bilmek zordur.
—— b. Kaç tane arkadaşımız olduğu, bizim ne kadar iyi bir insan olduğumuza bağlıdır.

63. —— a. Çok zaman, başıma gelen iyi ve fena olaylarda rolümün çok az olduğunu hissederim.
—— b. Şans ve talihin hayatımda mühim bir rol oynadığına inanmak benim için imkânsızdır.

BÖLÜM II

Şimdi, kendiniz, aileniz, eviniz ve değişik konulardaki fikirleriniz hakkında sualler sormak istiyoruz.

1. Babanız ve anneniz hayattalar mı?
   Anneniz: Hayatta 1——
   Öldü 2——

2. Babanız: Hayatta 1——
   Öldü 2——

3. Her ikisi de hayatta ise:
   Beraber yaşıyorlar. 1——
   Ayrıldılar veya boşandılar. 2——

4. Aileniz halen İzmir şehri içinde oturuyorsa, evinizin yeri hakkında bilgi veriniz:
   Evinizin bulunduğu sokağın ismi ve numarası: ————
   Ev numarası: ————

5. Semtin ismi: ————

6. Aileniz hâlen İzmir şehri içinde oturmuyorsa, nerede oturuyor?
   1. —— İzmir şehri dışında bir köyde (köy veya bucak).
   2. —— İzmir şehri dışında bir ilçede.
   3. —— Başka bir şehirde.
   4. —— Türkiye'nin dışında.

7. Şimdiki evinizde aileniz kaç yıldır oturmaktadır? (Emin değilseniz yaklaşık olarak belirtiniz).
   1. —— 1 yıldan az
   2. —— 1-5 yıl
   3. —— 6-10 yıl
   4. —— 11-15 yıl
   5. —— 16-20 yıl
   6. —— 21-25 yıl
   7. —— 25 yıldan çok.

8. Aileniz son beş yıl içinde (1963-68) ev değiştirdiyse, hâlen oturduğunuz evden bir önceki eviniz neredeydi?
   a. —— Son beş yıldır şimdiki evimizde oturuyoruz.
   b. —— Bundan önceki evimiz şimdiki evimizle aynı semtteydi.
   c. —— İzmir şehri içinde başka bir semtteydi.
   d. —— İzmir şehri dışında bir köydeydi. (köy veya bucak).
   e. —— İzmir şehri dışında bir ilçedeydi.
   f. —— Başka bir şehirdeydi.
   g. —— Türkiye'nin dışındaydı.

Yukarıdaki soruya cevap verirken c. —— yi işaretlediyseniz, yani bundan önceki eviniz İzmir şehri içinde bir başka semtte idiyse, bilgi veriniz.

9. Semtin ismi: ————

10. Sokağın ismi veya numarası: ————
    Ev numarası: ———

11. Aileniz son on yıl içinde (1958-68) birden fazla ev değiştirdiyse, şimdiki oturduğunuz evden iki önceki oturduğu-

nuz ev neredeydi? (Yani, şimdikinden önceki eviniz değil, ondan bir önceki evinizden bahsedilmektedir).

a. —— Son on yıldır şimdiki evimizde oturuyoruz.
b. —— Son on yıl içinde, şimdikinden önce, sadece yukarda (8. soruda) belirttiğim evde oturduk.
c. —— Bundan iki önceki evimiz, şimdiki evimizle aynı semtteydi.
d. —— Bundan iki önceki evimiz, İzmir'in içinde bir başka semtteydi.
e. —— İzmir şehri dışında bir köydeydi. (Köy veya bucak)
f. —— İzmir şehri dışında bir ilçedeydi.
g. —— Başka bir şehirdeydi.
h. —— Türkiye dışındaydı.

Yukarıdaki soruya cevap verirken d. —— yi işaretlediyseniz yani bundan iki önceki eviniz İzmir'in başka bir semtinde idiyse, bilgi veriniz:

12. Semtin ismi: ————

13. Sokağın ismi ve numarası: ————
Ev numarası: ————

14. Siz doğduğunuz zaman aileniz nerede otururdu?

a. —— Şimdi oturdukları evde.
b. —— Bundan bir önce oturdukları evde.
c. —— Bundan iki önce oturdukları evde.
d. —— İzmir şehri içinde bir başka semtte.
e. —— İzmir şehri dışında bir köyde (köy ve bucak).
f. —— İzmir şehri dışında bir ilçede.
g. —— Başka bir şehirde.
h. —— Türkiye dışında.
i. —— Bilmiyorum.

Yukarıdaki soruda d. —— işaretlediyseniz, semtin ismini yazınız.

15. Semtin ismi: ————
Sokağın ismi veya numarası: ————

16. Halen evinizde oturan aile fertleri veya akrabalarınızı birer birer yazınız. (Meselâ: baba, anne, bir kızkardeş, iki erkek kardeş, anneanne, teyze ..... gibi) (Büyükanne, büyükbaba, dede, enişte ve yenge diyecek olursanız, baba tarafınızdan mı anne tarafınızdan mı olduğunu, yanına parantez içine yazınız.)

_____ _____ _____
_____ _____ _____
_____ _____ _____
_____ _____ _____

17. Babanızın işi nedir, ne yapar ve ne tip bir iş veya sanayide çalışır? (Meselâ: Tezgâhtar, bir kumaş mağazasında müşterilerle meşgul olur ..... Dokuma tezgâhı işçisi, bir dokuma fabrikasında dokuma tezgâhında çalışır ..... Küçük bir bakkal dükkânı var, orada çalışır ..... Dahiliye mütehassısıdır, kendi muayenehanesinde çalışır ..... Çiftçidir, küçük bir çiftliği vardır, toprak ve hayvancılıkla meşgul olur ..... Tarım işçisidir, başkasının toprağında çalışır gibi).

Babanızın işi nedir? ————————
Ne yapar? ————————
Ne tip bir iş veya sanayide çalışır? ————————
(Eğer hayatta değilse veya artık çalışmıyorsa, öldü veya çalışmıyor diye yazınız).

---

18. Annenizin işi nedir? (Eğer evin dışında çalışmıyorsa, lütfen: Ev kadını diye yazınız. Eğer dışarıda çalışıyorsa, sualleri babanız için cevaplandırdığınız şekilde anneniz için de cevaplandırınız).

Annenizin işi nedir? ————————
Ne yapar? ————————
Ne tip bir iş veya sanayide çalışır? ————————

(Eğer hayatta değilse veya artık çalışmıyorsa, öldü veya çalışmıyor diye yazınız).

19. Babanızın tahsili nedir? (Aşağıdakilerden yalnız birini, **en son** devam etmiş olduğu okula göre işaretleyiniz).

1. —— Tahsilsiz
2. —— İlkokula devam etmiş
2. —— İlkokula devam etmiş
3. —— İlkokulu bitirmiş
4. —— Ortaokul veya benzerine devam etmiş
5. —— Ortaokul veya benzerini bitirmiş
6. —— Lise veya benzerine devam etmiş
7. —— Lise veya benzerini bitirmiş
8. —— Üniversite veya yüksek okula devam etmiş
9. —— Üniversite veya yüksek okulu bitirmiş

20. Annenizin tahsili nedir? (Yalnız birini işaretleyiniz).

1. —— Tahsilsiz
2. —— İlkokula devam etmiş
3. —— İlkokulu bitirmiş
4. —— Ortaokul veya benzerine devam etmiş
5. —— Ortaokul veya benzerini bitirmiş
6. —— Lise veya benzerine devam etmiş
7. —— Lise veya benzerini bitirmiş
8. —— Üniversite veya yüksek okula devam etmiş
9. —— Üniversite veya yüksek okulu bitirmiş

21. Sizin çocukluğunuzda da babanız şimdiki işinde veya mesleğinde mi çalışıyordu?

1. —— Evet, aynı meslekte idi.
2. —— Hayır, başka bir meslekte idi.

22. Eğer 2. —— Hayır'ı işaretlediyseniz, sizin çocukluğunuzda babanızın işi nè idi, ne yapardı, ne tip bir iş veya sanayide çalışırdı. (Aynı 17. soruda, şimdiki işini anlattığınız gibi anlatınız).

Babanızın işi ne idi? ——————
Ne yapardı? ——————
Ne tip bir iş veya sanayide çalışırdı? ——————

23. Sizin görüşünüze göre, aileniz ekonomik bakımdan (maddî gelir) şu genel gruplardan hangisine dahildir?
1. —— Çok zengin
2. —— Zengin
3. —— İyi halli
4. —— Orta halli
5. —— Fakirce (fena değil)
6. —— Fakir
7. —— Çok fakir

24. Sosyal bünyemiz içinde değişik sosyal sınıflar bulunduğunu farzederek aileleri bu sınıflara göre düşünecek olursak, size göre aileniz hangi sosyal sınıfa girer?
1. —— Üst sınıf
2. —— Ortanın üstündeki sınıf
3. —— Orta sınıf
4. —— Ortanın altındaki sınıf
5. —— Alt sınıf

25. Sizce, aileniz son on yıl içinde ekonomik bakımdan (maddî gelir) bir değişme geçirmiş midir?
1. —— Ekonomik bakımdan çok ilerlemiştir.
2. —— Ekonomik bakımdan biraz ilerlemiştir.
3. —— Ekonomik bakımdan değişmemiştir.
4. —— Ekonomik bakımdan biraz gerilemiştir.
5. —— Ekonomik bakımdan çok gerilemiştir.

26. Ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?
1. —— 500 liradan az
2. —— 500-1000 lira arası
3. —— 1000-1500 lira arası
4. —— 1500-2000 lira arası
5. —— 2000-2500 lira arası
6. —— 2500-3000 lira arası
7. —— 3000 liradan çok.

27. Aşağıdaki tahsillerden hangisine sahip olabilmeyi **arzu edersiniz.** (Sadece birini işaret ediniz).
1. —— Lise veya benzeri mezunu olmak (Şimdiki okulunuzu bitirmek.

2. —— Üniversite veya yüksek okula devam etmiş olmak.
3. —— Üniversite veya yüksek okul mezunu olmak.
4. —— Üniversite veya yüksek okul sonrası tahsil yapmış olmak (doktora, ihtisas çalışması, vs).

28. Aşağıdaki tahsillerden hangisine gerçekten sahip olacağınızı **tahmin ediyorsunuz?** (Yalnız birini işaretleyiniz).
1. —— Lise veya benzeri mezunu olmak (şimdiki okulunuzu bitirmek)
2. —— Üniversite veya yüksek okula devam etmiş olmak
3. —— Üniversite veya yüksek okul mezunu olmak
4. —— Üniversite veya yüksek okul sonrası tahsil yapmış olmak.

29. Tahsiliniz bitince hangi meslek veya iş dalına girmeyi **arzu edersiniz?** Lütfen yazınız (Kızlar için: Ev kadını olmayı arzu ediyorsanız, ev kadını yazınız. Ev kadınlığına **ilâve olarak** bir meslek sahibi olmayı arzu ediyorsanız, hem ev kadını, hem de o mesleğin adını **beraber** yazınız).

_____

_____

30. Tahsiliniz bitince hangi meslek veya iş dalına **gerçekten** GİRECEĞİNİZİ TAHMİN EDİYORSUNUZ? (Kızlar için: Ev kadını olacağınızı tahmin ediyorsanız, ev kadını yazınız. Ev kadınlığına **ilâve olarak** bir meslek sahibi olmayı arzu ediyorsanız, hem ev kadını, hem de o mesleği **beraber** yazınız).

_____

_____

31. Hayata atılıp aile kurduğunuzda, ailenizin ortalama aylık gelirinin ne kadar olmasını **arzu edersiniz?** (35-40 yaşları arasında olacağınız zamanı düşünerek, ona göre

cevap verin. O zamanki paranın kıymetinin şimdikinin aynı olduğunu farzedin).

1. —— 500 liradan az
2. —— 500-1000 lira arası
3. —— 1000-1500 lira arası
4. —— 1500-2000 lira arası
5. —— 2000-2500 lira arası
6. —— 2500-3000 lira arası
7. —— 3000 liradan çok.

32. Hayata atılıp aile kurduğunuzda, ailenizin ortalama aylık gelirinin **gerçekten** ne kadar olacağını **tahmin ediyorsunuz?** (35-50 yaşları arasında olacağınız zamanı düşünerek, ona göre cevap verin. O zamanki paranın kıymetinin şimdikinin aynı olduğunu farzedin).

1. —— 500 liradan az
2. —— 500-1000 lira arası
3. —— 1000-1500 lira arası
4. —— 1500-2000 lira arası
5. —— 2000-2500 lira arası
6. —— 2500-3000 lira arası
7. —— 3000 liradan çok.

33. Kaderiniz hakkında ne düşünüyorsunuz?

a. —— Kaderimi daha ziyade kendim hazırlayacağım.
b. —— Kaderimi daha ziyade kontrolüm dışındaki durumlar ve faktörler (etkenler) hazırlayacak.

34. Aşağıdaki hususlardan, hayatınızda sizi en çok tatmin edecek **iki tanesini X** işaretleri ile belirtiniz.

1. —— Mesleğim ve meşguliyetim
2. —— Aile fertleriyle münasebetlerim
3. —— Serbest zaman ve eğlence faaliyetleri
4. —— Bulunduğum muhitin mahallî faaliyetlerine katılma
5. —— Memleketimin durumunu düzeltmek için gayretlere katılma
6. —— Milletlerarası durumu düzeltmek için gayretlere katılma
7. —— Dinî inanç ve faaliyetler.

35. Bugünkü ve yarınki akrabalarınızdan (yani, kendinizin ve evlendikten sonra, eşinizin ailesinden) hayatınız boyunca ne ölçüde yardım beklersiniz?
    1. —— Her zaman ve muhakkak yardım beklerim
    2. —— İhtiyaç oldukça yardımlarını beklerim
    3. —— Yalnız olağanüstü durumlarda yardım beklerim
    4. —— Hiç yardım beklemem.

	Fikrime çok uygun	Fikrime uygun	Kararsızım	Fikrime aykırı	Fikrime çok aykırı
36. Ailem, 13-19 yaş arasındaki gençlerin hemen herşeyi kendi kendilerine karar vermekte serbest bırakılmaları gerektiğine inanır.	5—	4—	3—	2—	1—
37. Çocukluğumda annemden çok şefkat ve sevgi gördüm.	5—	4—	3—	2—	1—
38. Annem babam, beni gerçekten hakettiğim zaman cezalandırırlardı.	5—	4—	3—	2—	1—
39. Annem ve babamın fikrince, bir çocuk sıkı disiplinle yetiştirilmelidir ki iyi, kuvvetli bir karakter sahibi olsun.	5—	4—	3—	2—	1—
40. Tanıdığım ailelerde ağabeyler erkek kardeşlerine emir verip karşılığında itaat bekleyebilirler, annem babam da genel olarak buna taraftardır.	5—	4—	3—	2—	1—

	Fikrime çok uygun	Fikrime uygun	Kararsızım	Fikrime aykırı	Fikrime çok aykırı
41. Çocukluğumda babamdan çok sevgi ve şefkat gördüm.	5—	4—	3—	2—	1—
42. Sıkı disiplin altında büyütüldüm.	5—	4—	3—	2—	1—
43. Eğer bir çocuk anne ve babasının fikirlerine uymaya zorlanırsa, çok defa, bunun ilerde kendisine faydası olur.	5—	4—	3—	2—	1—
44. Eğer birisi bana 'ideal bir anneyi anlat' dese, kendi annemi anlatırım.	5—	4—	3—	2—	1—
45. Anne ve babama karşı saygı duyarım.	5—	4—	3—	2—	1—
46. Bir çocuk, anne ve babasının isteklerine uygun bir şekilde hareket etmeye kendini mecbur hissetmelidir.	5—	4—	3—	2—	1—
47. Çocuklar, anne ve babalarına daima sadık olmalıdırlar.	5—	4—	3—	2—	1—
48. Herkes, anne ve babalarına daima sadık olmalıdırlar.	5—	4—	3—	2—	1—
49. Eğer birisi bana 'ideal bir babayı anlat' dese, kendi babamı anlatırım.	5—	4—	3—	2—	1—

50. Sosyal bünyemiz içinde, yüksek, ortanın üstü, orta, ortanın altı ve alçak sosyal sınıfların varlığını farzedersek, hayata atılıp aile kurduğunuzda, ailenizin, bu sınıflardan hangisine dahil olmasını **arzu edersiniz?**

1. —— Üst sınıf
2. —— Ortanın üstündeki sınıf
3. —— Orta sınıf
4. —— Ortanın altındaki sınıf
5. —— Alt sınıf.

51. İstikbalde kuracağınız ailenizin gerçekten hangi sosyal sınıfa dahil olacağını **tahmin ediyorsunuz?**

1. —— Üst sınıf
2. —— Ortanın üstündeki sınıf
3. —— Orta sınıf
4. —— Ortanın altındaki sınıf
5. —— Alt sınıf.

52. Bir kimsenin herhangi bir sosyal sınıfta olup, başka bir sosyal sınıfda olmayı arzuladığını farzedelim. **Eğer** kabiliyeti varsa ve çok çalışırsa, bu kimsenin bir sosyal sınıftan diğerine geçme ihtimali, sizce ne kadardır.

1. —— Çok yüksek bir ihtimalle istediği sınıfa girebilir.
2. —— Yüksek bir ihtimalle istediği sınıfa girebilir.
3. —— Orta bir ihtimalle istediği sınıfa girebilir.
4. —— Az bir ihtimalle istediği sınıfa girebilir.
5. —— Çok az bir ihtimalle istediği sınıfa girebilir.

53. Bir işde veya meslekte yükselirken (terfi ederken) sizce, yaşa (yani tecrübeye) mi yoksa kabiliyete mi daha çok önem verilmelidir?

1. —— Yaş ve tecrübe daha mühimdir.
2. —— Kabiliyet daha mühimdir.

54. Eğer anne ve babanız sizden haksızca bir istekte bulunsa, ne yaparsınız?

1. —— Sual sormadan itaat ederim.
2. —— Dediklerini isteksizce yaparım.

3. —— Dediklerini isteksizce yaparım ve aynı zamanda da haksızlık ettiklerini kendilerine söylerim.
4. —— Haksızlık ettiklerini kendilerine söylerim ve dediklerini yapmam.
5. —— Söylediklerine aldırmam.
6. —— Annem ve babam haksızca bir istekte bulunmazlar.

Çok teşekkür ederiz. Yardımlarınız gerçekten değerlidir.

EK B

ISKALALARIN MADDELERİ*

Madde No.		Öz-Otoriteryenizm Iskalası
1	(+)	**D.** İnsanlık tarihinde büyük düşünürler muhtemelen parmakla sayılabilecek kadar azdır.

(*) (+) işaretli maddeler düz (olumlu) yönde kodlanıp değerlendirilmiştir. (—) işaretliler ise, ters yönde kodlanıp değerlendirilmişlerdir. (0) işaretliler için yön söz konusu değildir. Iskalalarda denge sağlamak için bu yola başvurulmuştur. Maddelerin önündeki harfler, o maddelerin hangi ıskalalardan aktarılmış olduğunu gösterir: **A:** "SSRC S-A Envanteri" (Form I 860) Christie, Lane, Sanford, Stern ve Webster'in hazırlamış olduğu basılmamış bir envanter (esas metne bakınız); **D:** Rokeach'ın "Doğmatizm Iskalası" (1960).
C: Gough'un "Kaliforniya Psikolojik Envanteri"nin Tolerans Alt Iskalası (1956); **B:** Zelen ve Levitt'in kısalttığı (1954) Wesley'in "Katılık" Iskalası; **G:** Gillespie ve Allport envanteri (1955); **H:** Levinson ve Huffman'ın "Geleneksel Aile İdeolojisi Iskalası" (1953); **I:** Shoben'in "Güney Kaliforniya Üniversitesi, Ebeveyn Tutum Surveyi" (1949); **K:** Block'un "Ebeveyne Karşı Tutum Araştırma Envanteri" (Peterman (1965) den alınmıştır); **S:** Srole'un "Anomi Iskalası" (1956); **R:** Rotter'in "Pekiştiricinin İçten ya da Dıştan Kontroluna İnanç Iskalası" (1966). Önünde bir harf olmayan maddeler bu araştırma için özel olarak hazırlanmıştır.

Madde No.		Öz-Otoriteryenizm İskalası (devamı)
2	(+)	**D.** Hararetli bir münakaşada, umumiyetle ne söyleyeceğime o kadar dalarım ki, başkalarının ne söylediğini dinlemeyi unuturum.
3	(+)	**D.** İnsan, kendi başına, çaresiz, zavallı bir mahlûktur.
4	(+)	**D.** Üyeleri arasındaki fikir ayrılıklarını hoş gören bir grup, uzun müddet yaşayamaz.
5	(+)	**D.** Şahsî problemlerimin hâl şeklini bana söyleyecek birini bulmayı isterdim.
6	(+)	**C.** İyi bilmediğim bazı oyunları oynamayı kabul etmem.
7	(+)	**C.** Bana iyilik yapan bir kimsenin ne gibi bir gizli maksadı olduğunu ekseriya merak ederim.
8	(+)	**C.** İnsanların çoğu yakalanmaktan korktukları için namuslu hareket ederler.
9	(+)	**C.** İnsanların çoğu faydalanmak için arkadaş edinirler.
10	(+)	**B.** Mühim olmasa bile, başladığım işi daima bitiririm.
11	(+)	**B.** Umumiyetle, karşılaştığımız her problemi halletmek için sadece bir tek en iyi yol vardır.
12	(+)	**A.** Bir insanın muvazeneli olabilmesi için, bir sevdiği bir de nefret ettiği kimse olmalıdır.
19	(+)	**A.** Eski nesillere nazaran, bugünün insanları daha azgın ve ahlâksızdırlar.
13	(—)	**B.** Kendimi yeni ve olağanüstü durumlara intibak ettirmekten hoşlanırım.
14	(—)	**B.** Bir şeyi daima değişik şekillerde yapma yollarını ararım.
15	(—)	**D.** İyice daldığım hararetli bir münakaşayı bile kolaylıkla bırakabilirim.

Madde No. **Öz-Otoriteryenizm Iskalası (devamı)**

16 (—) **A.** Eğer herkes her fırsattan kendi çıkarı için faydalanmanın tabiî olduğuna inansa, cemiyet uzun zaman yaşayamaz.

18 (—) **A.** İnsanlar arasındaki anlayış ve sevgi hayata mâna veren şeylerden biridir.

17 (—) **C.** Şiirden hoşlanırım.

20 (—) **C.** İlimden hoşlanırım.

Madde No. **Yurtseverlik Iskalası**

26 (+) **A.** Bayrağımızı selâmlamayı reddeden kimselerin hapse atılması belki de bütün millet için iyi bir örnek olur.

21 (+) **D.** Hayatta esas şey, insanın memleketi için önemli bir şey yapmak istemesidir.

27 (+) **A.** Sıkı disiplin, sebat, memleket için çalışma ve çarpışma azmi, gençliğin en çok ihtiyacı olan şeylerdir.

22 (+) **E.** Vatanperverlik, iyi bir vatandaş olmanın ilk ve en mühim şartıdır.

24 (—) **D.** Genel olarak, memleket meselelerine üzülmektense herkes kendi saadetiyle meşgul olmalıdır.

25 (—) Vatanperverlik ve milliyetçilik adına yapılan birçok şey, faydadan çok zarar getirmiştir.

23 (—) Gelecekte, memleket meselelerinden daha çok, tanıdığım kimselerin ve muhitimin meselelerine ilgi duyacağımı zannediyorum.

Kısım II:

34 (0) **G.** Aşağıdaki hususlardan, hayatınızda sizi en çok tatmin edecek **iki tanesini X** işareti ile belirtiniz.

—— Mesleğim ve meşguliyetim

—— Ailemin fertleriyle münasebetlerim

Madde No. **Yurtseverlik Iskalası (devamı)**

—— Serbest zaman ve eğlence faaliyetleri
—— Bulunduğum muhitin mahalli faaliyetlerine katılma
—— Memleketin durumunu düzeltmek için gayretlere katılma
—— Milletlerarası durumu düzeltmek için gayretlere katılma
—— Dinî inanç ve faaliyetler.

Madde No. **Ana-Babaya Saygı ve Bağlılık Iskalası**

Kısım II:

43 (+) **A.** Eğer bir çocuk anne ve babasının fikirlerine uymaya zorlanırsa, çok defa, bunun ilerde kendisine faydası olur.

46 (+) **I.** Bir çocuk, anne ve babasının isteklerine uygun bir şekilde hareket etmeye kendini mecbur hissetmelidir.

47 (+) **I.** Çocuklar, anne ve babalarına daima sadık olmalıdırlar.

48 (+) **H.** Herkes, anne ve babalarına daima sadık olmalıdırlar.

44 (+) **K.** Eğer birisi bana 'ideal bir anneyi anlat' dese, kendi annemi anlatırım.

49 (+) **K.** Eğer birisi bana, "ideal bir babayı anlat' dese, kendi babamı anlatırım.

45 (+) **K.** Anneme ve babama karşı saygı duyarım.

Madde No. **Aile Kontrolu Iskalası**

Kısım II:

39 (+) **I.** Annem ve babamın fikrince, bir çocuk sıkı disiplinle yetiştirilmelidir ki, iyi, kuvvetli bir karakter sahibi olsun.

40 (+) **J.** Tanıdığım ailelerde ağabeyler erkek kardeşlerine emir verip karşılığında itaat bekle-

Madde No. **Aile Kontrolu Iskalası (Devamı)**

yebilirler; annem babam da genel olarak buna taraftardır.

42 (+) Sıkı disiplin altında büyütüldüm.

36 (—) H. Ailem, 13-19 yaş arasındaki gençlerin hemen herşeyi kendi kendilerine karar vermekte serbest bırakılmaları gerektiğine inanır.

Madde No. **Aile Sevgisi Iskalası**

Kısım II:

37 (+) Çocukluğumda annemden çok şefkat ve sevgi gördüm.

41 (+) Çocukluğumda babamdan çok şefkat ve sevgi gördüm.

Madde No. **Anomi Iskalası**

33 (+) S. Bazı kimseler ne derse desin, vasat bir adamın nasibi gittikçe kötüleşmektedir.

34 (+) S. İstikbal böyle karanlıkken, dünyaya çocuk getirmek, o çocuğa haksızlık etmek demektir.

35 (+) S. Bu zamanlarda insan daha çok bugün için yaşayıp, 'yarına Allah kerim' demeye mecbur oluyor.

37 (+) S. Bu zamanlarda insan kime güveneceğini bilmiyor.

36 (+) S. Resmî makamlara müracaat ve şikâyet faydasızdır çünkü o makamlardaki kimseler vasat bir adamın problemleriyle samimi olarak ilgilenmezler.

Madde No. **Kişisel Gelecek Hakkında Tutum Iskalası**

49 (+) Yaşama seviyesi (maddî gelir) bakımından gelecekteki durumunuzun, içinde büyüdüğünüz ailenin durumundan daha yüksek mi daha düşük mü olacağını tahmin ediyorsunuz?

Madde No. **Kişisel Gelecek Hakkında Tutum Iskalası (Devamı)**

—— Çok daha yüksek
—— Biraz daha yüksek
—— Hemen hemen aynı seviyede
—— Biraz daha düşük
—— Çok daha düşük

50 (+) **G.** Kendi istikbalinizi düşündüğünüz zaman, genel olarak nasıl hissediyorsunuz.
—— Çok ümitliyim ve şevk duyuyorum
—— Ümitliyim
—— Lâkaytım
—— Olanı kabul edeceğim (kadere boyun eğerim)
—— Ümitsizim.

51 (+) **G.** Genel olarak, ilerlemenize şu iki şıktan hangisi daha çok yardım edecektir? Kabiliyet mi, 'piston' mu? (yani aile veya tanıdık vasıtasıyla kullanılan yetki veya kurulan ilişkiler).
—— Kabiliyet
—— Piston

52 (+) **G.** Gireceğiniz iş veya meslekte, sizin tahsilinize eşit tahsilde, normal bir kimseden, söz sahibi olmakta daha çok mu daha az mı muvaffak olacağınızı tahmin ediyorsunuz?
—— Çok daha fazla muvaffak olurum
—— Biraz daha çok muvaffak olurum
—— Hemen hemen aynı derecede muvaffak olurum
—— Çok daha az muvaffak olurum.

Madde No. **Pekiştiricinin İçten ya da Dıştan Kontroluna İnanç Iskalası**

55 (—) **R.** a. İnsanların hayatlarındaki üzüntülü olayların çoğuna kısmen kötü talih sebep olur.

Madde No.		Pekiştiricinin İçten ya da Dıştan Kontroluna İnanç Iskalası
	(+)	b. İnsanların talihsizlikleri, kendi yaptıkları hataların neticesidir.
56	(+)	**R.** a. Bu dünyada insanlar eninde sonunda da hakettikleri hürmeti görürler.
	(—)	b. Bir kimse ne kadar uğraşırsa uğraşsın, onun değeri maalesef ekseriya farkedilmez.
57	(+)	**R.** a. Başarı sağlamak, çok çalışmaya bağlıdır, şansla hemen hemen hiç alâkası yoktur.
	(—)	b. İyi bir iş elde etmek, esas olarak, elverişli bir muhite ve zamana (yani şansa) bağlıdır.
58	(+)	**R.** a. Herhangi bir vatandaşın devlet kararlarına tesiri olabilir.
	(—)	b. Bu dünyayı başta bulunan az sayıda insan idare eder ve herhangi bir kimsenin bu hususta yapacağı pek birşey yoktur.
59	(+)	**R.** a. Plânlar yaptığım zaman, o plânları tatbik edebileceğimden hemen hemen eminirdir.
	(—)	b. Çok önceden plân yapmak her zaman akıllıca bir iş değildir, çünkü birçok şey zaten iyi veya kötü şans işi oluyor.
60	(—)	**R.** a. Dünya meselelerinde, çoğumuz anlayamadığımız ve kontrol edemediğimiz kuvvetlerin kurbanı oluyoruz.
	(+)	b. İnsanlar, siyasî ve sosyal olaylara aktif olarak katılarak, dünya olaylarını kontrol edebilirler.
61	(—)	**R.** a. İnsanların çoğu, hayatlarının ne dereceye kadar tesadüfî olaylarla kontrol edildiğinin farkında değildirler.
	(+)	b. Gerçekte, "şans' diye birşey yoktur.

Madde No.		Pekiştiricinin İçten ya da Dıştan Kontroluna İnanç Iskalası (Devamı)
62	(—)	R. a. Birisinin bizi gerçekten sevip sevmediğini bilmek zordur.
	(+)	b. Kaç tane arkadaşımız olduğu, bizim ne kadar iyi bir insan olduğumuza bağlıdır.
63	(—)	R. a. Çok zaman, başıma gelen iyi ve fena olaylarda rolümün çok az olduğunu hissederim.
	(+)	b. Şans veya talihin hayatımda mühim bir rol oynadığına inanmak benim için imkânsızdır.

Madde No.		Dinsel Yönelim Iskalası
38	(+)	İnsan kendi kaderini yapar.
41	(+)	A. Kuvvetli dinî inançları olmadan da bir insan iyi bir hayat yaşayabilir.
39	(—)	Olgun bir hayat felsefesine sahip olabilmek için dinî inanç şarttır.
40	(—)	İlim ne kadar ilerlerse ilerlesin, insanoğlu kâinatın sırlarını çözemez.
42	(—)	Kadere inanırım.

Madde No.		Başarı Güdüsü Iskalası
46	(+)	Bence hayattaki en mühim şeylerden biri, bir kimsenin mesleğinde büyük başarı sağlamasıdır.
48	(+)	Maddî ve başka bir karşılık beklemeden, sırf başarma hissini duyabilmek için zor işleri yapmaktan hoşlanırım.

Madde No.		Kuvvet Iskalası
44	(+)	İyi bir başkan ve idareci olabilmek için, arkadaşlığı ikinci plâna atabilirim.
45	(—)	Çok resmî bir havası olan bir işde yüksek bir mevkide olmaktansa, arkadaşlık havası olan bir işde daha aşağı bir mevkide olmayı tercih ederim.

EK C

HER MADDE İÇİN YAN DAĞILIMLAR*

Cevap Kategorileri

Madde Kod No.	0	1	2	3	4	5
1	11	34	135	57	311	132
%	.14	5.07	20.14	8.50	46.41	19.70
2	11	122	281	79	136	51
%	.14	18.20	41.94	11.79	20.29	7.61
3	00	191	164	73	119	123
%	0.00	28.50	24.47	10.89	17.76	18.35
4	11	57	114	63	217	218
%	.14	8.50	17.01	9.40	32.38	32.53
5	11	88	162	86	235	98
%	.14	13.13	24.17	12.83	35.07	14.62
6	55	30	154	85	238	158
%	.74	4.47	22.98	12.68	35.52	23.58
7	5	76	166	87	188	148
%	.74	11.34	24.77	12.98	28.05	22.08
8	6	153	227	82	106	96
%	.89	22.83	33.88	12.23	15.82	14.32
9	1	123	208	89	174	75
%	.14	18.35	31.04	13.28	25.97	11.19

(*) Dağılımların incelenmesinde veriler Ek B de verilen ıskala maddeleri ile birlikte ele alınmalıdır. Önemli uyarma: Ek B de (+) ile belirtilen düz yönde yazılmış ve kodlanmış maddeler için, cevap kategorileri şu anlamları taşımaktadır: 5 — Fikrime çok uygun, 4 — Fikrime uygun, 3 — Kararsızım, 2 — Fikrime aykırı, 1 — Fikrime çok aykırı. (—) ile belirtilen ters yönde yazılmış ve kodlanmış maddelerin cevap kategorileri ise, 1 — Fikrime çok uygun, 2 — Fikrime uygun, 3 — Kararsızım, 4 — Fikrime aykırı, 5 — Fikrime çok aykırı şeklinde ters bir sıralama göstermektedir.

Cevap Kategorileri

Madde Kod No.	0	1	2	3	4	5
10	4	5	35	83	215	328
%	59	.74	5.22	12.38	32.08	48.95
11	0	49	208	98	187	128
%	0.00	7.31	31.04	14.62	27.91	19.10
12	1	104	179	127	151	108
%	.14	15.52	26.71	18.95	22.53	16.11
13	0	231	316	71	42	10
%	0.00	34.47	47.16	10.59	6.26	1.49
14	0	249	318	55	44	4
%	0.00	37.16	47.46	8.20	6.56	.59
15	0	38	125	98	283	126
%	0.00	5.67	18.65	14.62	42.23	18.80
16	0	417	157	40	30	26
%	0.00	62.23	23.43	5.97	4.47	3.88
17	0	316	277	46	21	10
%	0.00	47.16	41.34	6.86	3.13	1.49
18	0	530	124	9	2	5
%	0.00	79.10	18.50	1.34	.29	.74
19	5	120	147	169	103	126
%	.74	17.91	21.94	25.22	15.37	18.80
20	0	384	244	33	7	2
%	0.00	57.31	36.41	4.92	1.04	.29
21	2	4	7	14	189	454
%	.29	.59	1.04	2.08	28.20	67.76
22	2	1	5	16	170	476
%	.29	.14	.74	2.38	25.37	71.04

Cevap Kategorileri

Madde Kod No.	0	1	2	3	4	5
23	0	47	117	132	206	168
%	0.00	7.01	17.46	19.70	30.74	25.07
24	0	13	25	42	212	378
%	0.00	1.94	3.73	6.26	31.64	56.41
25	0	14	31	97	206	322
%	0.00	2.08	4.62	14.47	30.74	48.05
26	1	26	103	79	206	255
%	.14	3.88	15.37	11.79	30.74	38.05
27	0	7	29	31	198	405
%	0.00	1.04	4.32	4.62	29.55	60.44
28	1	9	28	29	127	476
%	.14	1.34	4.17	4.32	18.95	71.04
29	1	25	66	134	222	222
%	.14	3.73	9.85	20.00	33.13	33.13
30	2	79	55	68	220	246
%	.29	11.79	8.20	10.14	32.83	36.71
31	1	104	166	127	155	117
%	.14	15.52	24.77	18.95	23.13	17.46
32	1	42	132	141	208	146
%	.14	6.26	19.70	21.04	31.04	21.79
33	0	61	171	251	154	33
%	0.00	9.10	25.52	37.46	22.98	4.92
34	0	136	130	111	197	96
%	0.00	20.29	19.40	16.56	29.40	14.32
35	0	62	155	80	224	149
%	0.00	9.25	23.13	11.94	33.43	22.23

Cevap Kategorileri

Madde Kod No.	0	1	2	3	4	5
36	0	196	202	84	139	49
%	0.00	29.25	30.14	12.53	20.74	7.31
37	0	252	258	91	51	18
%	0.00	37.61	38.50	13.58	7.61	2.68
38	0	11	51	72	192	344
%	0.00	1.64	7.61	10.74	28.65	51 34
39	0	191	269	124	56	30
%	0.00	28.50	40.14	18.50	8.35	4.47
40	0	103	135	139	176	117
%	0.00	15.37	20.14	20.74	26.26	17.46
41	2	79	174	157	189	69
%	.29	11.79	25.97	23.43	28.20	10.29
42	0	194	251	108	70	47
%	0.00	28.95	37.46	16.11	10.44	7.01
43	0	142	207	86	184	51
%	0.00	21.19	30.89	12.83	27.45	7.61
44	0	82	178	75	175	160
%	0.00	12.23	26.56	11.19	26.11	23.88
45	0	191	239	88	112	40
%	0.00	28.50	35.67	13.13	16.71	5.97
46	3	6	40	35	256	330
%	.44	.89	5.97	5.22	38.20	49.25
47	0	119	169	125	132	125
%	0.00	17.76	25.22	18.65	19.70	18.65
48	1	4	34	62	297	272
%	.14	.59	5.07	9.25	44.32	40.59

Cevap Kategorileri

Madde Kod No.	0	1	2	3	4	5
49	1	4	17	75	369	204
%	.14	.59	2.53	11.19	55.07	30.44
50	0	8	49	13	370	230
%	0.00	1.19	7.31	1.94	55.22	34.32
51	0	0	23	0	647	0
%	0.00	0.00	3.43	0.00	96.56	0.00
52	2	1	15	230	271	151
%	.29	.14	2.23	34.32	40.44	22.53
53	0	38	202	312	58	60
%	0.00	5.67	30.14	46.56	8.65	8.95
54	0	194	260	197	9	10
%	0.00	28.95	38.80	29.40	1.34	1.49
55	0	0	117	0	553	0
%	0.00	0.00	17.46	0.00	82.53	0.00
56	1	0	217	0	452	0
%	.14	0.00	32.38	0.00	67.46	0.00
57	2	0	245	0	423	0
%	.29	0.00	36.56	0.00	63.13	0.00
58	9	0	295	0	366	0
%	1.34	0.00	44.02	0.00	54.62	0.00
59	5	0	231	0	434	
%	.74	0.00	34.47	0.00	64.77	
60	0	0	279	0	391	
%	0.00	0.00	41.64	0.00	58.35	
61	0	0	478	0	192	
%	0.00	0.00	71.34	0.00	28.65	

Cevap Kategorileri

(Kart II) No	Madde Kod No:	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	62	0	0	421	0	249					
	%	0.00	0.00	62.83	0.00	37.16					
	63	0	0	387	0	283					
	%	0.00	0.00	57.76	0.00	42.23					
1	64	0	656	14	0	0					
	%	0.00	97.91	2.08	0.00	0.00					
2	65	0	624	46	0	0					
	%	0.00	93.13	6.86	0.00	0.00					
3	66	54	598	18	0	0					
	%	8.05	89.25	2.68	0.00	0.00					
5	68	152	108	246	164	0					
	%	22.68	16.11	36.71	24.47	0.00					
6	69	485	54	93	34	3					
	%	72.38	8.05	13.88	5.07	.44					
7	70	3	86	231	130	76	66	24	54		
	%	.44	12.83	34.47	19.40	11.34	9.85	3.58	8.05		
8	71	94	251	125	100	12	41	46	1	0	0
	%	14.02	37.46	18.65	14.92	1.79	6.11	6.86	.14	0.00	0.00
9	72	556	17	59	38						
	%	82.98	2.53	8.80	5.67						
11	74	111	184	80	78	74	16	55	72		
	%	16.56	27.46	11.94	11.64	11.04	2.38	8.20	10.74		
12	75	593	19	32	25	0	1				
	%	88.50	2.83	4.77	3.73	0.00	.14				
14	77	6	132	78	66	62	42	86	164	20	14
	%	.89	19.70	11.64	9.85	9.25	6.26	12.87	24.47	2.98	2.08

Kart II No	Madde Kod No:	Cevap Kategorileri 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
15	78	607	9	39	15						
	%	90.59	1.34	5.82	2.23						
16	79	16	35	392	3	25	16	122	33	26	2
	%	2.38	5.22	58.50	.44	3.73	2.38	18.20	4.92	3.88	.29
17	80	33	10	16	53	264	192	86	16		
	%	4.92	1.49	2.38	7.91	39.40	28.65	12.83	2.38		
18	81	15	579	8	5	22	33	7	1		
	%	2.23	86.41	1.19	.74	3.28	4.92	1.04	.14		
19	82	7	35	76	165	78	72	54	102	19	62
	%	1.04	5.22	11.34	24.62	11.64	10.74	8.05	15.22	2.83	9.25
	83	4	97	114	243	70	56	20	48	5	13
	%	.59	14.47	17.01	36.26	10.44	8.35	2.98	7.16	.74	1.94
21	84	26	499	144	0	0	0	1			
	%	3.88	74.47	21.49	0.00	0.00	0.00	.14			
	85	536	2	5	25	64	28	10			
	%	80.00	.29	.74	3.73	9.55	4.17	1.49			
23	86	0	0	15	86	385	171	13			
	%	0.00	0.00	2.23	12.83	57.46	25.52	1.94			
24	87	2	1	42	442	163	19	1			
	%	.29	.14	6.26	65.97	24.32	2.83	.14			
25	88	3	15	87	174	339	52				
	%	.44	2.23	12.98	25.97	50.59	7.76				
26	89	7	52	214	204	89	40	30	25		
	%	1.04	7.76	31.94	30.44	13.28	7.31	4.47	3.73		
27	90	4	6	20	273	367	7				
	%	.59	.89	2.98	40.74	54.77					
28	91	2	41	32	411	184					
	%	.29	6.11	4.77	61.34	27.46					

Cevap Kategorileri

Kart II No	Madde Kod No:	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
29	92	28	3	1	0	2	39	131	464	2	
	%	4.17	.44	.14	0.00	.29	5.82	19.55	69.25	.29	
30	93	77	8	1	1	5	43	136	397	2	
	%	11.49	1.19	.14	.14	.74	6.41	20.29	59.25	.29	
31	94	4		8	59	117	158	147	177		
	%	.59		1.19	8.80	17.46	23.58	21.94	26.41		
32	95	9	1	25	93	137	148	126	131		
	%	1.34	.14	3.73	13.88	20.44	22.08	18.80	19.55		
33	96	0	0	164	0	506					
	%	0.00	0.00	24.47	0.00	75.52					
34	97	454	0	0	0	0	216				
	%	67.76	0.00	0.00	0.00	0.00	32.23				
35	98	3	46	190	304	127					
	%	.44	6.86	28.35	45.37	18.95					
36	99	0	58	170	76	290	76				
	%	0.00	8.65	25.37	11.34	43.28	11.34				
37	100	7	11	17	43	252	340				
	%	1.04	1.64	2.53	6.41	37.61	50.74				
38	101	3	5	58	66	358	180				
	%	.44	.74	8.65	9.85	53.43	26.86				
39	102	3	31	110	82	247	197				
	%	.44	4.62	16.41	12.23	36.86	29.40				
40	103	5	37	127	102	305	94				
	%	.74	5.52	18.95	15.22	45.52	14.02				
41	104	13	18	43	63	288	245				
	%	1.94	2.68	6.41	9.40	42.98	36.58				
42	105	10	51	194	108	209	98				
	%	1.49	7.61	28.95	16.11	31.19	14.62				

Cevap Kategorileri

Kart II No:	Madde Kod No:	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
43	106	4	112	214	140	134	66				
	%	.59	16.71	31.94	20.89	20.00	9.85				
44	107	3	13	54	91	230	279				
	%	.44	1.94	8.05	13.58	34.32	41.64				
45	108	9	2	3	6	175	475				
	%	1.34	.29	.44	.89	26.11	70.89				
46	109	6	23	77	91	263	210				
	%	.89	3.43	11.49	13.58	39.25	31.34				
47	110	4	5	17	45	264	335				
	%	.59	.74	2.53	6.71	39.40	50.00				
48	111	5	4	42	89	267	263				
	%	.74	.59	6.26	13.28	39.85	39.25				
49	112	7	22	53	95	198	295				
	%	1.04	3.28	7.91	14.17	29.55	44.02				
50	113	8		2	79	370	211				
	%	1.19		.29	11.79	55.22	31.49				
51	114	7	0	1	102	434	126				
	%	1.04	0.00	.14	15.22	64.77	18.80				
52	115	4	5	10	143	363	145				
	%	.59	.74	1.49	21.34	54.17	21.64				
53	116	13	130	527							
	%	1.94	19.40	78.65							
54	117	7	34	53	260	100	6	210			
	%	1.04	5.07	7.91	38.80	14.92	.89	31.34			
56	119	7	455	114	13	7	61	13			
	%	1.04	67.91	17.01	1.94	1.04	9.10	1.94			

Cevap Kategorileri

Kart II No:	Madde Kod No:	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
57	120	231	0	174	60	10	152	21	22		
	%	34.47	0.00	25.97	8.95	1.49	22.68	3.13	3.28		
58	121	0	0	2	47	160	198	126	67	37	33
	%	0.00	0.00	.29	7.01	23.88	29.55	18.80	10.00	5.52	4.92
59	122	57	3	24	45	1	17	98	211	124	90
	%	8.50	.44	3.58	6.71	.14	2.53	14.62	31.49	18.50	13.43
60	123	116	3	25	43	4	16	98	187	105	73
	%	17.31	.44	3.73	6.41	.59	2.38	14.62	27.91	15.67	10.8
61	124	4	18	86	32	11	310	45	53	10	101
	%	.59	2.68	12.83	4.77	1.64	46.26	6.71	7.91	1.49	15.07

Ayyıldız Matbaası A. Ş. Ankara — 1972

15,— TL.